

รายงานการวิจัย

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชน
บ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

A Model of Management Community Forestry for Creating Stability of Food:
A Case Study of Ban Nong Chot Community Forest Kok Koa Sub-district
Mueang District Maha Sarakham Province.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
นุจรี ใจประนบ
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY
วาริธ ราชศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ 2561)

รายงานการวิจัย

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชน
บ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

A Model of Management Community Forestry for Creating Stability of Food:
A Case Study of Ban Nong Chot Community Forest Kok Koa Sub-district
Mueang District Maha Sarakham Province.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHSA SARAKHAM UNIVERSITY

นุจรี ใจประนบ

วาริธ ราชศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ 2561)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีลักษณะกิจกรรมเป็นการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Action Research) ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยและคณะ ได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยไว้เป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

- 1.1 แหล่งข้อมูล
- 1.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

- 2.1 แหล่งข้อมูล
- 2.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

- 3.1 แหล่งข้อมูล
- 3.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การสรุปผลข้อมูล

ระยะที่ 4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

- 4.1 แหล่งข้อมูล
- 4.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 4.5 การสรุปผลข้อมูล

ระยะที่ 5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

- 5.1 แหล่งข้อมูล
- 5.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 5.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 5.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 5.5 การสรุปผลข้อมูล

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

1.1 แหล่งข้อมูล

1.1.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ เอกสารวิชาการ สถิติ หนังสือ ตำรา วรรณกรรม บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ เป็นต้น

1.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนในชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

1.2 กลุ่มเป้าหมาย

ในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยและคณะ ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้รวมทั้งสิ้น จำนวน 62 คน ดังนี้

1.2.1 การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เพื่อทำการศึกษาศภาพการณ์ประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 50 คน

1.2.2 การสัมภาษณ์ (interview) เพื่อทำการศึกษาศภาพการณ์ประชุมชน อย่างลึกซึ้งโดยมีกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 12 คน

1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting)

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างหรือแบบชี้นำนี้ โดยผู้วิจัยจะกำหนดคำถามที่พอจะตัดสินใจได้ว่าจะถามอะไรบ้างหรือใช้คำสำคัญ (Keywords) เป็นเครื่องชี้นำการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ซึ่งต้องการความยืดหยุ่นของข้อประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูลในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นศึกษาอย่างครบถ้วน เป็นต้น

3) แบบสังเกต (Observation form) คือ การสังเกตเป็นเทคนิควิธีหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และกาย (การสัมผัสด้วยร่างกาย) ของผู้สังเกตเป็นเครื่องมือโดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้ตาเพื่อดูใช้หูเพื่อฟังเก็บข้อมูลตามที่ปรากฏโดยไม่แปลความหมายของข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตในบางครั้งอาจช่วยเสริมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และยังช่วยตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่าตรงตามความเป็นจริงเพียงใดช่วยให้การเก็บข้อมูลที่เที่ยงตรงขึ้นด้วยการสังเกต โดยการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะ ได้ใช้วิธีการสังเกต 2 แบบ คือ

3.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant-Observation) เป็นวิธีการสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปร่วมอยู่ในหมู่หรือกลุ่มบุคคลที่จะสังเกตเป็นสมาชิกคนหนึ่งของหมู่และทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ผู้สังเกตเข้าไปเป็นผู้ร่วมงานในโครงการใดโครงการหนึ่งในชุมชนหรือพื้นที่การวิจัย เพื่อสังเกตกระบวนการในการทำงานของ โครงการนั้น ๆ

3.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นวิธีการสังเกตที่ผู้สังเกตอยู่นอกกลุ่มผู้ถูกสังเกตกระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มที่กำลังทำอยู่ เป็นต้น

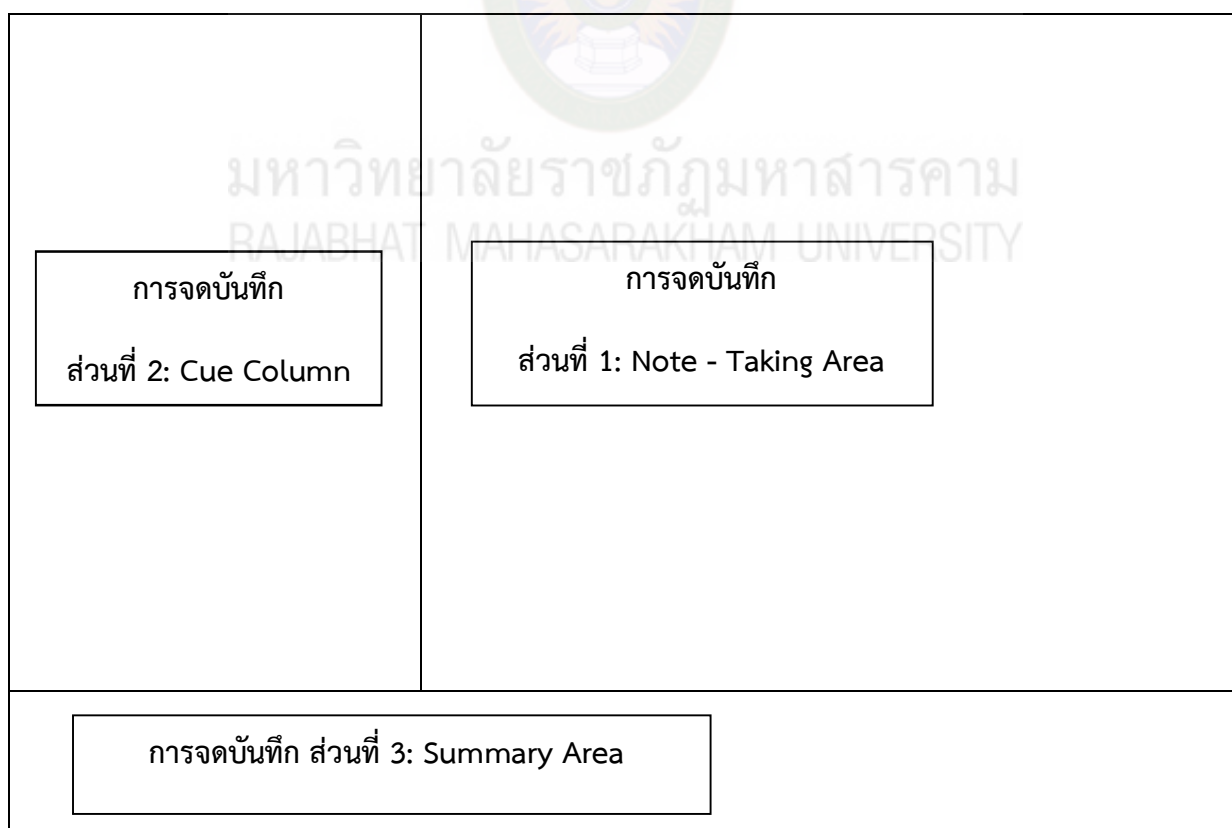
1.3.2 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกแบบ Cornell ที่คิดค้นขึ้นโดย Dr. Walter Pauk ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและงานวิจัยจำนวนมาก ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถใช้พื้นที่ของกระดาษได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดและช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และการจดบันทึกได้อย่างเป็นระบบและครอบคลุม โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1.1) ส่วนที่ 1: Note - Taking Area คือ เป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุดของหน้ากระดาษ ส่วนนี้จะใช้จดเลขเซอร์ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ ทั้งจากการฟังหรืออาจจะใช้จดเรื่องสำคัญ

1.2) ส่วนที่ 2: Cue Column คือ ใช้บันทึกประเด็นสำคัญ หลังจากที่ได้จดส่วนที่ 1 แล้ว ซึ่งสามารถเขียนได้หลายรูปแบบ อาทิ Main Idea, Key word, ประโยคคำถาม

1.3) ส่วนที่ 3: Summary Area คือ พื้นที่ที่ใช้จัดสรุป โดยใช้เป็นภาษาในแบบตัวเองหรืออาจจะใช้จดความรู้เพิ่มเติมในอนาคตได้

แผนภาพที่ 3.1 ตารางตัวอย่างวิธีการจดบันทึกแบบ Cornell

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

(Semi-structured Interview) โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

- 2.1) ส่วนนำ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับโครงการวิจัย ได้แก่ ชื่อโครงการวิจัย เป็นต้น
- 2.2) ส่วนผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์และสภาพทั่วไปของการสัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุลของผู้สัมภาษณ์ วัน/เวลา/สถานที่ที่ใช้สัมภาษณ์
- 2.3) ส่วนผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น ชื่อ-สกุลของผู้ถูกสัมภาษณ์ (ในกรณีที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ยินยอม) หรือสถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส ศาสนา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการทำงาน เป็นต้น
- 2.4) ส่วนคำถาม เป็นส่วนของข้อคำถาม (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง) หรือประเด็นหรือแนวข้อคำถามอย่างคร่าว ๆ (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง) และเนื้อที่เพื่อการจดบันทึกผลการสัมภาษณ์ เป็นต้น

แบบสัมภาษณ์	
ชื่อโครงการวิจัย: _____	
ชื่อ-สกุลผู้สัมภาษณ์: _____	วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์: _____
เวลา: _____	สถานที่: _____
สถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์: _____ เพศ: _____ อายุ: _____	
ศาสนา: _____ ระดับการศึกษา: _____ อายุงาน: _____	
<p>คำถามในการสัมภาษณ์</p> <p>1) ก</p> <p>2) ข</p>	

แผนภาพที่ 3.2 ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

- 3) แบบสังเกต (Observation Form) โดยวิธีการสังเกตมีกระบวนการและขั้นตอน ดังนี้
 - 3.1) กำหนดจุดมุ่งหมายของการสังเกตให้แน่นอนว่าจะสังเกตอะไร สังเกตใคร ที่ไหน เวลา ใดเพื่ออะไร
 - 3.2) วางแผนการสังเกตไว้ล่วงหน้าและวิเคราะห์สิ่งที่จะสังเกตออกมาเป็นพฤติกรรมหรือองค์ประกอบย่อย ๆ ที่สามารถสังเกตได้ง่าย
 - 3.3) ควรสังเกตโดยที่ผู้ถูกสังเกตไม่รู้ตัว ทั้งนี้เพราะถ้าผู้ถูกสังเกตรู้ตัวล่วงหน้าว่าจะถูกสังเกตเรื่องใดก็จะระมัดระวังทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกไม่เป็นไปตามธรรมชาติทำให้สิ่งที่สังเกตได้คลาดเคลื่อนไปจากสภาพที่เป็นจริง
 - 3.4) ผู้สังเกตควรทำการสังเกตในขณะที่มีความพร้อม มีความสนใจ มีสภาพจิตใจ

และร่างกายปกติเพื่อให้ผลการสังเกตเชื่อมั่นได้และถูกต้อง

3.5) ควรระวังอย่างให้เกิดความลำเอียงในขณะที่สังเกตโดยเฉพาะอย่างยิ่งความลำเอียงที่เกิด ขึ้นโดยไม่ตั้งใจ

3.6) ควรสังเกตซ้ำหลาย ๆ ครั้งและในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน เพื่อเป็นการตรวจสอบผลการสังเกตว่าถูกต้องคงที่เพียงใดก่อนที่จะสรุปในเรื่องรานั้น ๆ

3.7) ควรมีการบันทึกการสังเกตทุกครั้งเพื่อกันการลืมและเพื่อเป็นหลักฐาน ซึ่งการบันทึกการสังเกตนั้นอาจใช้แบบบันทึกแบบต่าง ๆ ช่วยทำให้การบันทึกได้สะดวกรวดเร็วและเป็นระบบเดียวกัน

1.3.3 การหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

ในระยะที่ 1 ผู้วิจัยจะทำการหาคุณภาพของเครื่องมือได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ 3 ท่าน และนำไปทดลองใช้ในการสัมภาษณ์กับประชาชนที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน เป็นต้น

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) ที่ได้จากกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย จำนวน 50 คน

1.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 12 คน

1.4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต คือ การเฝ้าดูปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชน/พื้นที่วิจัยอย่างตั้งใจ และมีการวางแผนเป็นระบบเพื่อหาคำตอบที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัยในระยะแรกนี้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 อาทิ

- 1) วางแผนการเก็บข้อมูล
- 2) พิจารณาส่งที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
 - 2.1) ผู้เข้าร่วมโครงการ
 - 2.2) สถานที่เก็บข้อมูล
 - 2.3) วัตถุประสงค์ของชุมชน/พื้นที่วิจัย
 - 2.4) สถานการณ์ของสังคม
 - 2.5) ความถี่และระยะเวลา

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เป็นต้น โดยการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกกอ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

2.1 แหล่งข้อมูล

2.1.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ เอกสารวิชาการ สถิติ หนังสือ ตำรา
วรรณกรรม บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ เป็นต้น

2.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ
ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนในชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

2.2 กลุ่มเป้าหมาย

ในระยะที่สอง ผู้วิจัย ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน ดังนี้

2.2.1 การระดมสมอง (Brainstorming) เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคง
ทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกกอ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 30 คน

2.2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) โดยมีกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ
ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 10 คน

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการ
การจดบันทึกข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมการระดมสมอง (Brainstorming)

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

2.3.2 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกแบบ Cornell ที่คิดค้นขึ้นโดย
Dr. Walter Pauk ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและงานวิจัยจำนวนมาก ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถ
ใช้พื้นที่ของกระดาษได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดและช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และการจดบันทึก
ได้อย่างเป็นระบบและครอบคลุม โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1.1) ส่วนที่ 1: Note - Taking Area คือ เป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุดของหน้ากระดาษ ส่วน
นี้จะใช้จดเลคเชอร์ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ ทั้งจากการฟังหรืออาจจะใช้จดเรื่องสำคัญ

1.2) ส่วนที่ 2: Cue Column คือ ใช้บันทึกประเด็นสำคัญ หลังจากที่ได้จดส่วนที่ 1
แล้ว ซึ่งสามารถเขียนได้หลายรูปแบบ อาทิ Main Idea, Key word, ประโยคคำถาม

1.3) ส่วนที่ 3: Summary Area คือ พื้นที่ที่ใช้จัดสรุป โดยใช้เป็นภาษาในแบบ
ตัวเองหรืออาจจะใช้จดความรู้เพิ่มเติมในอนาคตได้ (ตัวอย่างตามระยะที่ 1 ที่กล่าวมาแล้ว)

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

(Semi-structured Interview) โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

2.1) ส่วนนำ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับโครงการวิจัย ได้แก่ ชื่อโครงการวิจัยเป็นต้น

2.2) ส่วนผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์และสภาพทั่วไปของการ
สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุลของผู้สัมภาษณ์ วัน/เวลา/สถานที่ที่ใช้สัมภาษณ์

2.3) ส่วนผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น ชื่อ-สกุลของผู้ถูก
สัมภาษณ์ (ในกรณีที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ยินยอม) หรือสถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์ เพศ อายุ ระดับการศึกษา
สถานภาพการสมรส ศาสนา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการทำงาน เป็นต้น

2.4) ส่วนคำถาม เป็นส่วนของข้อคำถาม (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง) หรือประเด็นหรือแนวข้อคำถามอย่างคร่าว ๆ (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง) และเนื้อที่เพื่อการจดบันทึกผลการสัมภาษณ์ เป็นต้น (ตัวอย่างตามระยะที่ 1 ที่กล่าวมาแล้ว)

2.3.3 การหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

ในระยะที่ 2 ผู้วิจัยจะทำการหาคุณภาพของเครื่องมือได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ 3 ท่าน และนำไปทดลองใช้ในการสัมภาษณ์กับประชาชนที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน เป็นต้น

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) คือ ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมการระดมสมอง และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เป็นต้น โดยการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

3.1 แหล่งข้อมูล

ในระยะที่สามนี้ แหล่งข้อมูลจะมาจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และจากตัวบุคคลในการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เป็นต้น

3.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 30 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) ที่ได้จากกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop)

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย โดยการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุป

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำกรวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

ระยะที่ 4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

4.1 แหล่งข้อมูล

ในระยที่สี่นี้ แหล่งข้อมูลจะมาจากตัวบุคคลในชุมชนบ้านหนองโจด โดยผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่สร้างขึ้นนำไปทดลองปฏิบัติใช้ เป็นต้น

4.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ประชาชนในชุมชนหรือครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในระยะสุดท้ายนี้ คือ แบบจดบันทึก (Note Form) และแบบสังเกต แบบสังเกต (Observation Form)

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) และแบบสังเกต (Observation Form) ที่ได้จากการนำรูปแบบไปทดลองใช้

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคสนาม โดยการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำกรวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

ระยะที่ 5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

5.1 แหล่งข้อมูล

ในระยะสุดท้ายนี้ แหล่งข้อมูลจะมาจากตัวบุคคลในการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

5.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 30 คน

5.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในระยะสุดท้ายนี้ คือ แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

5.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) ที่ได้จากกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting)

5.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย โดยการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีวัตถุประสงค์จำแนกออกเป็น 5 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ระยะที่ 4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ระยะที่ 5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

โดยผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยออกเป็นระยะต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

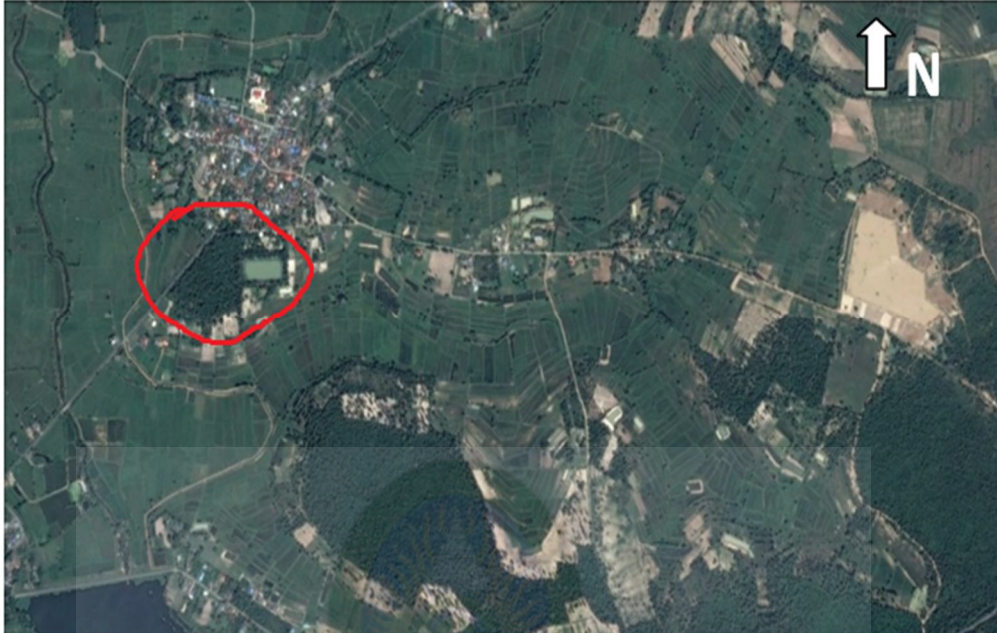
ในระยะแรกนี้ ผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านหนองโจด ผู้วิจัยใช้การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal – PRA) ทำการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นสภาพทั่วไปของชุมชนทางด้านกายภาพ ชีวภาพ ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในแต่ละประเด็นตามที่ได้กำหนดไว้ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และเครื่องมือเส้นประวัติศาสตร์ ปฏิทินชุมชน และแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นนำมาสังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัยใช้การตีความสร้างข้อสรุป โดยแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ป่าชุมชนในพื้นที่บ้านหนองโจด ที่ชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม มีด้วยกัน 2 แห่ง คือ ป่าดอนปู่ตา และป่าโคกผีปากลอกหรือป่าโคกหินลาด ป่าทั้งสองแห่งเป็นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในพื้นที่ และบริเวณใกล้เคียง โดยชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การหาอาหาร การนำของป่าไปขาย การนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิง รวมถึงการก่อสร้าง และทางด้านสังคม เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่าง ๆ ที่ล้วนผูกพันและพึ่งพิงป่าชุมชนแห่งนี้มาเป็นเวลาช้านาน เป็นต้น

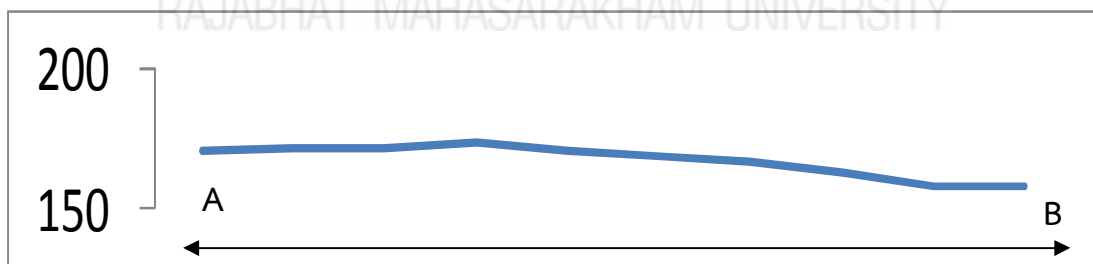
1.1 สภาพทั่วไปของป่าดอนปู่ตา

1) ขนาดของพื้นที่ป่าดอนปู่ตา มีพื้นที่ทั้งหมด 22 ไร่ อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เป็นป่าที่อยู่คู่หมู่บ้านมาตั้งแต่ตั้งหมู่บ้าน มี สระบาดาล เป็นหนองน้ำอยู่ในพื้นที่ดอนปู่ตา มีพื้นที่ 14 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าเต็งรัง มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น

รูปภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงพื้นที่ป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโจด

2) ลักษณะภูมิประเทศ ป่าดอนปู่ตาเป็นลักษณะพื้นที่ดอนสลับกับพื้นที่ลุ่มบางส่วน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดอน มีพื้นที่ จำนวน 22 ไร่

แผนภาพที่ 4.1 ภาพตัดขวางลักษณะภูมิประเทศภายในดอนปู่ตา

3) ลักษณะดินของป่าดอนปู่ตา ลักษณะดินของป่าดอนปู่ตา ดินที่อยู่ในป่ามีอยู่ 2 ส่วน ดินชุดที่ 1 คือดินร่วนปนทราย มีลักษณะเป็นสีน้ำตาลเข้ม พบได้ทั่วไปภายในป่า และที่บริเวณรอบ ๆ ของป่า ส่วนดินชุดที่ 2 คือดินเหนียว พบที่ข้างขอบสระน้ำในป่า

4) ลักษณะทางด้านชีวภาพ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไปในด้านชีวภาพของป่าดอนปู่ตา พบว่าป่าดอนปู่ตามีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ประกอบไปด้วย ไม้ยืนต้น สมุนไพร สัตว์เห็ด โดยมีรายละเอียดดังตาราง

ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการฤดูกาลภายในป่าดงพญา

ชนิด	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
ไม้ยืนต้น												
ต้นแดง												
ต้นเต็ง												
ต้นไผ่												
ต้นชาด												
ต้นสะเดา	←											→
ต้นโพธิ์												
ต้นกุง												
ต้นกะบก												
ต้นข่อย												
เห็ด												
เห็ดไข่												
เห็ดโอง/หน้า												
แหล่												
เห็ดปลวก					←							→
เห็ดหน้าแหล่												
เห็ดดิน												
เห็ดแดง												
เห็ดข้าวแป้ง												
สัตว์												
จิงู												
มดแดง												
แย้												
กิ้งก่า												
แมงป่อง												
จิ้งจัน	←											→
นกกระปูด												
นกฮูก												
กระรอก												
กระต่าย												
ตะกวด												

จากตารางที่ 4.1 แสดงให้เห็นถึง ไม้ยืนต้น เห็ด และสัตว์ ที่เป็นอาหารของชุมชน ที่มีอยู่ภายในป่าดงพญา สลับหมุนเวียนกันในทุกฤดูกาล และเห็ดเป็นอาหารที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน เห็ดที่พบมากในป่าดงพญาคือเห็ดปลวก

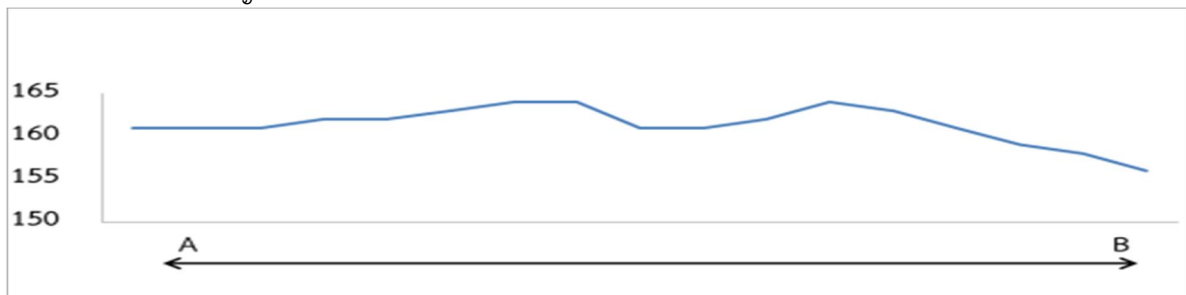
1.2 สภาพทั่วไปของป่าโคกผีป่าหลอก หรือป่าโคกหินลาด

1) ขนาดของพื้นที่ป่า ป่าโคกหินลาดมีพื้นที่จำนวน 2,622 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ มีลักษณะเป็นป่าเต็งรัง ส่วนหนึ่งเป็นป่าต้นน้ำของลำห้วยคะคาง ในปัจจุบันสภาพป่าไม่ได้เป็นผืนเดียวกันแต่ถูกแบ่งออกเป็นส่วนๆ เนื่องจากมีการจับจองพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านทั้งโดยรอบป่า และจากภายนอก พื้นที่ป่าที่ถูกแบ่งออกเป็นส่วนๆ มีการแบ่งเขตการดูแลในรูปแบบของป่าชุมชน ซึ่งบ้านหนองโจด ทั้ง 2 หมู่บ้าน ได้รับผิดชอบในพื้นที่ ที่เรียกว่าป่าโคกป่าผีหลอก มีพื้นที่ 200 ไร่ ซึ่งอยู่ในความดูแลของบ้านหนองโจด ซึ่งได้มีการเข้ามาจัดการแบ่งเขตการดูแลโดยกรมป่าไม้เมื่อปี พ.ศ.2558 โดยได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นเพื่อดูแลรักษา และมีกฎในการควบคุมดูแล ออกกฎโดยทางกรมป่าไม้

รูปภาพที่ 4.2 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตของโคกผีหลอกหรือโคกหินลาดที่บ้านโจดดูแล (แหล่งที่มา: Google earth)

2) ลักษณะภูมิประเทศ ป่าโคกหินลาดหรือโคกผีหลอก เป็นลักษณะพื้นที่ตอนสลับกับพื้นที่ลุ่มบางส่วน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดอน มีพื้นที่ จำนวน 200 ไร่

แผนภาพที่ 4.2 ภาพตัดขวางแสดงลักษณะของพื้นที่ป่าโคกหินลาด (แหล่งที่มา: Google earth)

3) ลักษณะดินของโคกผีป่าหลอก ลักษณะดินของโคกผีป่าหลอก ดินที่อยู่ในป่ามีอยู่ 2 ส่วน ดินชุดที่ 1 คือดินทราย มีลักษณะเป็นสีน้ำตาล พบได้ที่บริเวณรอบ ๆ นอกของป่า ทางเข้าเส้นทางเดินบริเวณรอบป่า ส่วนดินชุดที่ 2 คือดินร่วนปนทราย พบได้ทั่วไปภายในป่า

รูปภาพที่ 4.3 ลักษณะของดินที่พบในบริเวณโคกป่าผีหลอก บริเวณทางเข้าป่าและรอบ ๆ ป่า

3) สภาพทางด้านชีวภาพ จากการเก็บรวบรวมข้อมูล และสำรวจพื้นที่เกี่ยวกับสภาพทั่วไปในด้านชีวภาพของโคกผีป่าหลอก ประกอบไปด้วย พันธุ์ไม้ สมุนไพร สัตว์ และเห็ดต่าง ๆ ที่พบเจอได้ทั่วไปภายในป่า ดังนี้

RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

3.1) ชนิดของพันธุ์ไม้

ตารางที่ 4.2 พันธุ์ไม้ที่พบในป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก

ชนิดพันธุ์ไม้	ลักษณะ
ต้นพะยุง	ลักษณะของต้นพะยุง ต้นพะยุงจัดเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ผลัดใบช่วงสั้น ๆ มีลักษณะคล้ายกับต้นประดู่ โดยมีความสูงของต้นได้ถึง 25 เมตร เมื่อโตเต็มที่ลำต้นจะมีลักษณะเปลาตรง แต่ปัจจุบันนี้ต้นพะยุงพบเห็นได้ยากเนื่องจากปัญหาการบุกรุกตัดไม้ป่า
ต้นชาด	ลักษณะของต้นชาดเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สูง 8-20 เมตร ลำต้นเปลาตรง ใบเดี่ยวรูปไข่กว้าง 10-20 ซม. ยาว 13-25 ซม. ปลายใบมน โคนใบสอบหรือหยักตื้นๆ
ต้นประดู่	ลักษณะของต้นประดู่ จัดเป็นพรรณไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ลำต้นมีความสูงประมาณ 20-25 เมตร หรืออาจสูงกว่า จะผลัดใบก่อนการออกดอก เปลือกลำต้นหนาเป็นสีน้ำตาลเทา เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนเป็นพรรณไม้กลางแจ้ง
ต้นเค็ง	ลักษณะของต้นเค็ง สูง 10-30 เมตร ใบประกอบแบบขนนก ปลายคี่ เรียงสลับ ใบรูปไข่ถึงรูปรี ปลายทุถึงแหลม โคนมนถึงค่อนข้างสอบ ขอบเรียบ ผิวใบเกลี้ยงหรือมีขนเล็กน้อย ดอกเล็กสีขาว ออกเป็นช่อขนาดใหญ่ตามปลายกิ่ง ผลกลมรี ผลสุกสีดำ มีเมล็ดเดี่ยว
ต้นแต้ หรือ มะค่าแต้	ลักษณะของมะค่าแต้ต้นมะค่าแต้ โดยจัดเป็นไม้ยืนต้น มีความสูงของต้นประมาณ 10-15 เมตร แตกกิ่งก้านแผ่กว้าง มีเรือนยอดเป็นรูปร่มหรือเป็นทรงเจดีย์ต่ำ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล เปลือกต้นเรียบเป็นสีเทาคล้ำ ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ดและวิธีการตอนกิ่ง
ต้นกุง หรือ ต้นพลวง	ลักษณะของต้นกุง เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางไปถึงใหญ่ สูง 10-30 เมตร ผลัดใบ ลำต้นเปลาตรง เปลือกหนาสีน้ำตาลปนเทาอ่อน แตกเป็นร่องลึกไปตามยาวของลำต้น กิ่งอ่อนเกลี้ยงหรือเกือบเกลี้ยง มีรอยแผลใบเห็นชัด
ต้นกอกกั้น	ลักษณะของต้นกอกกั้น เป็นไม้ต้นสูง 10-20 เมตรเปลือกสีน้ำตาลปนเทาแตกเป็นสะเก็ดรูปสี่เหลี่ยม ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่เรียงแบบสลับ ปลายใบแหลมฐานใบมนเบี้ยวขอบใบเรียบผิวใบทั้งสองด้านมีขนนุ่มใบอ่อนสีน้ำตาลแดงก่อนออกดอกใบจะร่วงทั้งต้น ดอกดอกช่อแบบกระจายออกตามซอกใบ

2) ชนิดของสมุนไพร

ตารางที่ 4.3 ชนิดของสมุนไพรที่พบในป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก

ชนิดของสมุนไพร	สรรพคุณ
ใบหูเสือ	ต้นและใบมีกลิ่นหอมฉุน รสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณช่วยทำให้เจริญอาหาร ใบหูเสือมีสรรพคุณเป็นยาบำรุงร่างกาย ตำรับยาบำรุงเลือดลม
ใบหามาน้อย	หรือเถาหามาน้อย เป็นยาสมุนไพรเป็นยาแก้ไอ แก้เจ็บท้อง แก้จุกเสียด
ชะเอมเทศ	ช่วยแก้อาการไอเป็นไข้ ลดไข้ ต้านมาลาเรีย
โตไม่รู้ล้ม	ใช้เป็นยาบำรุงร่างกายบำรุงกำลัง ด้วยการใช้รากต้มเป็นน้ำดื่ม หรือจะใช้ใบต้มกับน้ำดื่มก็ได้
ราก 30	รากสามสิบมีรสเผื่อนเย็น มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงกำลัง ใช้เป็นยาชูกำลัง ใช้รากเป็นยาแก้กระษัย แก้วิงเวียน รากใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาลดความดันโลหิตและลดไขมันในเลือด และช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือด
หญ้ารูปร่าง	สามารถนำไปอาบ อบ และกิน ช่วยทำให้ผิวพรรณกลับมาเปล่งปลั่ง มดลูกเข้าอู่ และบาดแผลหายเร็วขึ้น
เงียงปลาตุก	สามารถแก้ร้อนในปอด ขับปัสสาวะ แก้พิษร้อนในเลือด ใช้ภายนอกสามารถลดบวมตัวร้อน ฤทธิ์เข้าถึงตับและปอด
ผักลิ้นปี่ หรือ หูปลาช่อน	ใช้เป็นยารักษากระษัยทางเดินหายใจติดเชื้อ รากใช้เป็นยาแก้โรคตานซาง ขโมยในเด็ก ทั้งต้นใช้เป็นยาขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ เป็นยาแก้ไข้ ทำให้เลือดเย็น ช่วยขับน้ำขึ้นในร่างกาย
ตุ้มกา	เป็นยาขมเจริญอาหาร แก้กระษัย ช่วยขับน้ำย่อย แก้อืดโรย
สังวาลพระอินทร์	เป็นยาเย็น ขับความชื้นในร่างกาย แก้พิษในเลือด ทำให้เลือดเย็น ใช้แก้เด็กเป็นดีซ่าน ใช้เป็นยาแก้เลือดกำเดา

3) ชนิดของเห็ด

ตารางที่ 4.4 ชนิดของเห็ดที่พบในป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก

ชนิดของเห็ด	ลักษณะ
เห็ดถ่าน	จะมีหมวกเห็ดเป็นสีขาวนวล เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 - 6 เซนติเมตร กลางหมวกจะเว้าตื้น ผิวเรียบ แต่จะหนืดเมื่อจับ มีสีขาวนวลบางเรียงชิดกัน และยึดติดกับก้าน
เห็ดผึ้ง	จะมีรูปร่างเหมือนหรือคล้ายกับกระทะคว่ำ โดยเมื่อดอกยังอ่อนจะมีขนละเอียดๆ สีน้ำตาล ลักษณะเหมือนผ้ากำมะหยี่ขึ้นปกคลุมอยู่ แต่เมื่อดอกบานจนสุดแล้วตรงกลางของหมวกเห็ดจะเป็นสีน้ำตาลแกมเหลือง
เห็ดระโงก	ลักษณะดอกเห็ดอ่อนมีเยื่อหุ้มหนารูปไข่ สีขาวนวล ผิวด้านบนปริแตกออกเป็นรูปถ้วยติดอยู่โคนก้าน มีสีขาวนวล และเป็นเมือกเหนียว มีครีบบหมวกสีขาวเรียงรอบก้านดอก ขอบหมวกเป็นร่องตื้น ๆ ตรงกับร่องของครีบบหมวก
เห็ดไค	มีลักษณะ คล้ายเห็ดก่อ ดอกใหญ่แข็งและกรอบ มีสีขาวปนเทา เวลาจะจะมีกลิ่นหอม ชอบขึ้นตามป่าที่เปียกชื้นเวลาฝนตกใหม่ๆ
เห็ดปลวก	ลักษณะ มีหมวกดอกมีรูปร่างกระทะคว่ำ สีของหมวกดอกมีตั้งแต่สีน้ำตาลปนดำ สีน้ำตาลปนแดง หรือสีน้ำตาล ส่วนปลายยอดของหมวก
เห็ดหน้าแหล	ลักษณะ จะเป็นสีม่วง รูปร่างแบบกรวยตื้น ขอบหมวกเป็นคลื่นเมื่อมองจากด้านบน มองจากด้านล่างเห็นครีบบองขึ้น ผิวมีลักษณะเป็นเกล็ด เนื้อหมวกมีความเปราะ
เห็ดแดง หรือ เห็ดน้ำหมาก	หมวกเห็ดรูปกระทะคว่ำ สีแดงเข้ม แดงสด หรือสีจางลงจนเป็นสีชมพู กลางหมวกเป็นแอ่งเล็กน้อย ผิวหนืดมือเมื่ออากาศชื้น ครีบบสีเหลืองอ่อนหรือขาวนวล ด้านในยึดติดกับก้าน ก้านสีขาวปนชมพู โคนสอบ ผิวเรียบ เนื้อในเห็ดสีขาว ดอกแก่ภายในกลาง สปอร์รูปไข่หรือเกือบกลม สีเหลืองอ่อน ผิวขรุขระ
เห็ดทำฟาน	ลักษณะดอกเห็ด เป็นก้อนกลม ๆ มีสีเหลือง เส้นผ่าศูนย์กลาง 1-3 เซนติเมตร ดอกเห็ดทั้งอ่อนและแก่มีลักษณะนิ่มยืดหยุ่นคล้ายยางลบ

4) ชนิดของสัตว์

ตารางที่ 4.5 ปฏิทินฤดูกาลของสัตว์ที่พบในป่า

ชนิด	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
หนูนา										←	→	
กระรอก	←	→										→
กิ้งก่าแดง					←	→						
จิ้งก่าจัน	←	→										→
ตั๊กแตน	←	→										→
กิ้งก่า					←	→						
งู	←	→										→
แย้			←	→								
กระปอม	←	→										→
นกขมิ้นเจ้า	←	→										→
นกไถ่นา	←	→										→
ไก่อ่า	←	→										→
ไข่มดแดง					←	→						

โดยสรุป สภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านหนองโจดทั้ง 2 แห่ง ยังมีความอุดมสมบูรณ์ และชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งในการผลิตอาหารจากฐานทรัพยากรธรรมชาติให้กับชุมชนได้ตลอดทั้งปี แต่อย่างไรก็ดี ทรัพยากรบางอย่างในพื้นที่ป่าชุมชนเริ่มมีแนวโน้มลดลง อันเนื่องมาจากการเข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะต้นไม้ขนาดใหญ่และไม่เศรษฐกิจบางชนิด เป็นต้น

2. สภาพการณ์ของป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลของป่าชุมชนบ้านหนองโจดทั้ง 2 แห่ง พบว่า ประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดทั้งปี อาจทำให้ป่าชุมชนบ้านหนองโจดเกิดภาวะความเสื่อมโทรมและทรัพยากรบางอย่างอาจลดน้อยถอยลงไป โดยป่าชุมชนโคกผีหลอก ฉะนั้น ถ้าไม่มีการวางแผนในการใช้ประโยชน์ และใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า อาจทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพืช

และพันธุ์ผักพื้นบ้าน สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และสัตว์ใหญ่ในป่าลดจำนวนลง ส่งผลให้ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูแล้ง อาหารจากป่าไม่เพียงพอสำหรับชุมชน ตลอดจน ยังพบว่าป่าชุมชนโคกผีป่าหลอก ยังไม่มีการสร้างพื้นที่ในการอนุรักษ์ ดูแล บริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรมหรือชัดเจน เป็นต้น

จากเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเพื่อวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ในการเข้าถึงอาหารจากป่าของคนในชุมชนบ้านหนองโจด เพื่อนำไปสู่การค้นหารูปแบบในการจัดการป่าเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน ผู้วิจัยสามารถนำเสนอผลการวิเคราะห์โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 155 คน ดังนี้

ตารางที่ 4.6 สถานการณ์ความเพียงพอของอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด

ที่	สถานการณ์	ระดับสถานการณ์					\bar{X}	S.D.	ระดับ	
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด				
ความเพียงพอของอาหาร										
1	ผลผลิตจากป่าชุมชนมีปริมาณที่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน	36	86	30	3	0	4.00	.71	มาก	
2	ป่าชุมชนในหมู่บ้านสามารถผลิตอาหารหล่อเลี้ยงคนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี	- ฤดูฝน ช่วงเดือน พ.ค.-พ.ย.	91	57	7	0	0	4.54	.59	มากที่สุด
		- ฤดูแล้ง ช่วงเดือน ธ.ค.- เม.ย.	0	33	100	15	7	3.026	.70	ปานกลาง
3	สามารถเก็บหาอาหารภายในป่ามาบริโภค หรือเก็บสะสมไว้ได้ตลอดทั้งปี	22	33	64	28	8	3.21	1.06	ปานกลาง	
4	ความต้องการอาหารของครัวเรือนที่สามารถหาได้จากป่า	17	36	92	10	0	3.38	.76	ปานกลาง	
5	อาหารจากป่าสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน	5	43	73	19	15	3.02	.95	ปานกลาง	
6	ในการหาอาหารจากป่าแต่ละครั้งเน้นที่ปริมาณเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน	52	38	62	3	0	3.89	.89	มาก	
7	ปริมาณอาหารที่สามารถหาได้จากป่า								มากที่สุด	
	1. เห็ด	109	40	6	0	0	4.66	.54	มากที่สุด	
	2. พืชผักท้องถิ่น	13	46	79	17	0	3.35	.78	ปานกลาง	
	3. สัตว์	12	26	100	17	0	3.21	.73	ปานกลาง	
	4. สมุนไพร	5	49	91	13	0	3.2	.65	ปานกลาง	
ภาพรวม							3.60	.45	มาก	

จากตารางที่ 4.6 พบว่า สถานการณ์ความเพียงพอของอาหาร ผลผลิตจากป่าชุมชนมีปริมาณที่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ป่าชุมชนในหมู่บ้านสามารถผลิตอาหารหล่อเลี้ยงคนในชุมชนได้ตลอดทั้งปีซึ่งในช่วงฤดูฝน ช่วงเดือน พ.ค.- พ.ย. จะมีการเข้าหาอาหารในป่าอยู่ในระดับมากที่สุด แต่ในช่วงฤดูแล้ง ช่วงเดือน ธ.ค.- เม.ย. มีการเข้าหาอาหารในป่ากลุ่มตัวอย่างลดลงความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อหาอาหารมาได้สามารถเก็บหาอาหารภายในป่ามาบริโภค หรือเก็บสะสมไว้ได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านสามารถทำการถนอมอาหารเก็บไว้ได้ในระดับปานกลาง ในส่วนความต้องการอาหารของ

ครัวเรือนที่สามารถหาได้จากปานั้้นมีความต้องการอยู่ในระดับปานกลางและอาหารจากป่าสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนนั้นกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ในการหาอาหารจากป่าแต่ละครั้งเน้นที่ปริมาณเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ยู่ในระดับมาก รวมถึงปริมาณอาหารที่สามารถหาได้จากป่าอย่าง เช่น เห็ดชนิดต่าง ๆ อยู่ในระดับมากที่สุด พืชผักท้องถิ่น สัตว์ และสมุนไพร กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 4.7 สถานการณ์การเข้าถึงอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด

ที่	สถานการณ์	ระดับ					\bar{X}	S.D.	ระดับ
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด			
การเข้าถึงอาหาร									
1	คนในชุมชนสามารถเก็บหาอาหารจากป่าชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกัน	125	22	8	0	0	4.75	.53	มากที่สุด
2	ครัวเรือนมีทักษะและความเชี่ยวชาญในการหาอาหารจากป่าชุมชน	41	61	42	11	0	3.85	.89	มาก
3	ป่าชุมชนมีความสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหารให้กับครัวเรือนและชุมชนได้	39	104	12	0	0	4.174	.54	มาก
4	สามารถนำพืชท้องถิ่น สมุนไพร เห็ด สัตว์ชนิดต่างๆที่มีอยู่ในป่าชุมชนนำมาประกอบอาหารได้	50	90	15	0	0	4.22	.60	มากที่สุด
5	ในการหาอาหารจากป่าชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือน	91	16	48	0	0	4.27	.90	มากที่สุด
6	ในการหาอาหารจากป่าชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่าย	34	27	71	8	15	3.36	1.16	ปานกลาง
7	ในการหาอาหารจากป่าชุมชนเพื่อนำไปจำหน่าย	16	21	86	17	15	3.03	1.02	ปานกลาง
ภาพรวม							3.95	.33	มาก

จากตารางที่ 4.7 พบว่า สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในป่าชุมชนคนในชุมชนสามารถเก็บหาอาหารจากป่าชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกัน กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นให้อยู่ในระดับมากที่สุด และครัวเรือนมีทักษะและความเชี่ยวชาญในการหาอาหารจากป่าชุมชน ซึ่งในการเข้าหาอาหารในป่านั้นต้องมีทักษะ กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ป่าชุมชนมีความสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหารให้กับครัวเรือนและชุมชนได้ กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นให้อยู่ในระดับมากและสามารถนำพืชท้องถิ่น สมุนไพร เห็ด สัตว์ ชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่าชุมชนนำมาประกอบอาหารได้นั้นอยู่ในระดับมากที่สุด ในการหาอาหารจากป่าชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นให้อยู่ในระดับ มากที่สุดใน การหาอาหารจากป่าชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นให้อยู่ในระดับปานกลาง ในการหาอาหารจากป่าชุมชนเพื่อนำไปจำหน่ายกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นให้อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 4.8 สถานการณ์การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหนองโจด

ที่	สถานการณ์	ระดับ					\bar{X}	S.D.	ระดับ
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด			
การใช้ประโยชน์									
1	อาหารที่หาได้จากป่าชุมชนมีความปลอดภัย สะอาด ไม่มีสารตกค้างปนเปื้อน เจือปน								
	- เห็ด	102	53	0	0	0	4.65	.47	มากที่สุด
	- พืชผักท้องถิ่น	59	93	3	0	0	4.36	.52	มากที่สุด
	- สัตว์	67	85	3	0	0	4.41	.53	มากที่สุด
	- สมุนไพร	51	96	8	0	0	4.27	.55	มากที่สุด
2	ในการเก็บหาอาหารจากป่าชุมชนควรมีทักษะในการเลือกอาหารที่ปลอดภัย สามารถนำมาบริโภคได้	35	72	48	0	0	3.91	.72	มาก
3	อาหารที่หาได้จากป่าชุมชนมีความหลากหลายในแต่ละฤดูกาลมีอาหารหลายชนิด	35	82	38	0	0	3.98	.68	มาก
4	อาหารที่หาได้จากป่าชุมชนมีคุณค่าตามหลักโภชนาการ	58	37	60	0	0	3.98	.87	มาก
5	ครัวเรือนเข้าใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสม่ำเสมอ และหาอาหารได้ทุกฤดูกาล	14	91	33	17	0	3.65	.79	มาก
6	ครัวเรือนมีต้นทุนในการเข้าไปหาอาหารจากป่า	8	19	5	79	44	2.14	1.12	น้อย
7	มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันอาหารที่หาได้จากป่าชุมชนภายในกลุ่มเพื่อนบ้าน และเครือญาติ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน	35	70	27	16	7	3.71	1.06	มาก
ภาพรวม							3.91	.29	มาก

จากตารางที่ 4.8 พบว่า สถานการณ์การใช้ประโยชน์ ในส่วนอาหารที่หาได้จากป่าชุมชนมีความปลอดภัย สะอาด ไม่มีสารตกค้างปนเปื้อน เจือปน เห็ด พืชผักท้องถิ่น สัตว์ สมุนไพร นั้นกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด ในการเก็บหาอาหารจากป่าชุมชนควรมีทักษะในการเลือกอาหารที่ปลอดภัย สามารถนำมาบริโภคกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ได้อาหารที่หาได้จากป่าชุมชนมีความหลากหลายในแต่ละฤดูกาลมีอาหารหลายชนิดกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก อาหารที่หาได้จากป่าชุมชนมีคุณค่าตามหลักโภชนาการกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ครัวเรือนเข้าใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสม่ำเสมอ และหาอาหารได้ทุกฤดูกาลกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ครัวเรือนมีต้นทุนในการเข้าไปหาอาหารจากป่าชุมชนกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันอาหารที่หาได้จากป่าชุมชนภายในกลุ่มเพื่อนบ้าน และเครือญาติ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชนกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 4.9 สถานการณ์การเข้าถึงอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด

ที่	สถานการณ์	ระดับ					\bar{X}	S.D.	ระดับ
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด			
เสถียรภาพ ความยั่งยืน									
1	ครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ชุมชนจัดขึ้นเป็นประจำ	52	44	35	23	0	4.07	3.47	มาก
2	มีการสร้างพื้นที่สงวน หวงห้าม ภายในป่าชุมชน เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและฟื้นฟูพื้นที่ป่า	13	79	35	20	8	3.44	.99	มาก
3	ครัวเรือนมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ / การหาอาหารจากป่าตลอดทั้งปี	22	15	96	22	0	3.23	.86	ปานกลาง
4	ในหนึ่งปีป่าสามารถผลิตอาหารให้กับครัวเรือน / ชุมชนได้ทุกฤดูกาล	22	64	66	3	0	3.67	.73	มาก
5	ช่วงฤดูกาลที่สามารถหาอาหารจากป่าได้ในปริมาณมาก....เดือนพ.ค.- พ.ย.	96	85	0	0	0	4.44	.49	มากที่สุด
6	เมื่อเกิดภัยพิบัติ เช่น แห้งแล้ง น้ำท่วม ครัวเรือนยังสามารถหาอาหารจากป่าได้	8	39	92	16	0	3.25	.70	ปานกลาง
7	ครัวเรือน / ชุมชนมีการวางแผนการป้องกันความเสี่ยงจากปริมาณอาหารที่จะลดลงจากป่า	26	32	87	10	0	3.47	.84	มาก
8	ชุมชนมีการสำรวจ วางแผนพัฒนาป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารให้กับประชาชนในระยะยาว	30	46	65	14	0	3.59	.90	มาก
ภาพรวม							3.65	.68	มาก

จากตารางที่ 4.9 พบว่า สถานการณ์เสถียรภาพความยั่งยืน ครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ชุมชนจัดขึ้นเป็นประจำกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก การสร้างพื้นที่สงวนหวงห้ามภายในป่าชุมชนเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและฟื้นฟูพื้นที่ป่ากลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ครัวเรือนมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ การหาอาหารจากป่าตลอดทั้งปีกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ในหนึ่งปีป่าสามารถผลิตอาหารให้กับครัวเรือน และชุมชนได้ทุกฤดูกาล กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ช่วงฤดูกาลที่สามารถหาอาหารจากป่าได้ในปริมาณมาก กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก คือ เดือนพฤษภาคม ถึงเดือน พฤศจิกายน เมื่อเกิดภัยพิบัติ เช่น แห้งแล้ง น้ำท่วม ครัวเรือนยังสามารถหาอาหารจากป่าได้กลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง และครัวเรือนชุมชนมีการวางแผนการป้องกันความเสี่ยงจากปริมาณอาหารที่จะลดลงจากป่ากลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก รวมถึงชุมชนมีการสำรวจ วางแผนพัฒนาป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารให้กับประชาชนในระยะยาวกลุ่มตัวอย่างลงความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 4.10 สถานการณ์ความมั่นคงทางด้านอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด โดยภาพรวม

สถานการณ์ความมั่นคงทางด้านอาหาร	ค่าเฉลี่ย \bar{X}	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D)	ระดับ
ความเพียงพอของอาหาร	3.60	.45	มาก
การเข้าถึงอาหาร	3.95	.33	มาก
การใช้ประโยชน์	3.91	.29	มาก
เสถียรภาพ ความยั่งยืน	3.65	.68	มาก
รวมรายด้าน	3.77	.44	มาก

จากตารางที่ 4.10 พบว่า สถานการณ์ของแหล่งอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด มีระดับสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.77 อยู่ในระดับมาก โดยพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อันดับแรก คือ ด้านการเข้าถึงอาหาร มีค่าเฉลี่ยที่ 3.95 อยู่ในระดับมาก ลำดับที่สอง คือ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีค่าเฉลี่ยที่ 3.91 อยู่ในระดับมาก ลำดับที่สามคือด้านเสถียรภาพและความยั่งยืน มีค่าเฉลี่ยที่ 3.65 อยู่ในระดับมาก และลำดับสุดท้าย คือความเพียงพอของอาหาร มีค่าเฉลี่ยที่ 3.60 อยู่ในระดับมาก

ดังนั้น เพื่อจะนำไปสู่การค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยจึงได้จำแนกปัญหาสถานการณ์ของป่าชุมชนบ้านหนองโจด ดังนี้

ตารางที่ 4.11 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาความมั่นคงทางด้านอาหารจากป่าของป่าชุมชนบ้านหนองโจด

ปัญหา	สาเหตุ	ผลกระทบ	แนวทางในการแก้ไข
1. ด้านความเพียงพอของอาหารจากป่า	1. อาหารที่หาได้จากป่ามีไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดทั้งปี เนื่องจากมีการเข้าไปเก็บหาอาหารจากป่าในทุกฤดูกาล ทำให้ป่าไม่สามารถฟื้นฟูตัวเองได้ทันกับความต้องการของมนุษย์ 2. ปริมาณอาหารจากป่าลดจำนวนลง เช่น ผักท้องถิ่น สมุนไพร และ สัตว์ป่า เนื่องจากจำนวนคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่ามีเพิ่มมากขึ้น ทั้งจากภายในชุมชน และภายนอกชุมชน ที่เข้ามาใช้ประโยชน์ และยังมีกรลักลอบขนสมุนไพรออกจากป่าไปเพื่อจำหน่ายกันอย่างแพร่หลาย ทำให้อาหารจากป่าลดจำนวนลง	1. ชาวบ้านต้องซื้ออาหารจากภายนอก มาบริโภค 2. รายจ่ายด้านอาหารของครัวเรือนเพิ่มขึ้น	1. การฟื้นฟูพื้นที่ป่า เพื่อเพิ่มปริมาณแหล่งอาหารให้กับป่าชุมชน 2. การเพิ่มปริมาณพืชและพันธุ์ไม้ท้องถิ่นในป่าชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมถึงการอนุรักษ์และให้ความรู้กับชุมชนในเรื่องของสมุนไพรภายในป่าชุมชน

(ต่อ) ตารางที่ 4.11 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาความมั่นคงทางด้านอาหารจากป่าของป่าชุมชนบ้านหนองโจด

ปัญหา	สาเหตุ	ผลกระทบ	แนวทางในการแก้ไข
2. ความมีเสถียรภาพและความยั่งยืนของอาหารที่ได้จากป่าชุมชน	1. ในพื้นที่ป่าโคกผิป่าหลอกยังไม่มีการสร้างพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อสร้างความปลอดภัยหลายทางชีวภาพทำให้คนภายนอกเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ และมีการขนของป่าออกไป โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ รักษาเพื่อใช้ประโยชน์ในภายภาคหน้าต่อ 2. ชุมชนยังขาดการวางแผนป้องกันความเสี่ยงจากปริมาณอาหารจากป่าที่จะลดจำนวนลง ซึ่งมีแนวโน้มว่าในอนาคตอาหารจากป่าอาจขาดแคลน	1. เมื่อถึงฤดูแล้งหรือเกิดภัยทางธรรมชาติ อาหารที่หาได้จากป่าขาดแคลน ชุมชนไม่สามารถหาอาหารจากป่า ต้องซื้อจากภายนอก 2. ในอนาคตอาหารที่หาได้จากป่าลดลง อาจเกิดการแย่งชิงทรัพยากรอาหารจากป่า ทั้งจากคนในชุมชน และคนภายนอกชุมชน	1. กำหนดให้มีการปิดป่าในช่วงฤดูกาลที่ต้องทำการฟื้นฟูป่า และกำหนดพื้นที่ในการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ป้องกันการบุกรุกจากคนภายนอก เพื่อให้ป่าได้ฟื้นฟู และสร้างแหล่งอาหารเพิ่มขึ้น 2. การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าให้มีความต่อเนื่อง โดยให้คนในชุมชนเป็นแกนนำในการจัดการป่า 3. การสร้างแกนนำเยาวชนในการอนุรักษ์ป่า

สรุปได้ว่า ป่าชุมชนบ้านหนองโจดด้านความพอเพียง มีสาเหตุจากการที่มนุษย์เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสิ้นเปลือง ไม่มีการวางแผนการใช้ประโยชน์ และใช้อย่างไม่รู้คุณค่า ทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพืชและพันธุ์ไม้พื้นบ้าน สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และสัตว์ใหญ่ในป่าลดจำนวนลง ส่งผลให้ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูแล้ง อาหารจากป่าไม่เพียงพอสำหรับชุมชน ส่วนด้านการมีเสถียรภาพและความมั่นคงทางด้านอาหารพบว่าชุมชนยังไม่มีมีการสร้างพื้นที่ในการอนุรักษ์ในโคกผิป่าหลอก หรือการกำหนดพื้นที่ป่าอนุรักษ์เช่นเดียวกับป่าดอนปู่ตา ซึ่งการกำหนดขอบเขตป่าอนุรักษ์มีผลต่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของป่า ให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถผลิตอาหารได้ตลอดทั้งปี สร้างให้เกิดความมั่นคงทางด้านของชุมชน และการวางแผนในการป้องกันความเสี่ยงด้านอาหาร หรือแผนการบริหารจัดการป่า คนในชุมชนยังไม่มีการกำหนดแผนบริหารจัดการที่ชัดเจน เป็นต้น

และแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากการจัดการป่าชุมชนของบ้านหนองโจด สามารถแบ่งออกได้ 3 แนวทาง ดังนี้

1. การฟื้นฟู หมายถึง การควบคุมและเร่งกระบวนการฟื้นตัวของธรรมชาติเพื่อกลับคืนไปสู่สภาวะที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงสุด มีระบบที่เหมาะสมและมีความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างๆ อย่างสมดุล ซึ่งสามารถดำรงต่อไปได้ในสภาพอากาศและลักษณะภูมิประเทศของชุมชนบ้านหนองโจด โดยมีแนวทางคือ

1.1 การกำหนดให้มีการปิดป่าในช่วงฤดูกาลที่ต้องทำการฟื้นฟูป่า เช่น ในช่วงเดือนมิถุนายน ถึง เดือน สิงหาคม 3 เป็นเวลา 3 เดือน เพื่อให้ทรัพยากรในป่าได้ทำการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง โดยอาจทำการกำหนดพื้นที่ในการปิดป่าเฉพาะจุดที่มีความเสื่อมโทรม และทำการประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านเข้าร่วมกัน

1.2 การปลูกต้นไม้เสริม เพิ่มแหล่งอาหาร โดยทำการศึกษาชนิดพันธุ์พืชท้องถิ่น ที่มีอยู่ในป่าเดิม แล้วทำการปลูกแซม โดยเฉพาะพืชที่มีจำนวนลดลง โดยชุมชนทำการเพาะและขยายพันธุ์พืชเองด้วยวิธีการต่างๆ หลีกเลี้ยงไม้ต่างถิ่น เพิ่มปริมาณพืชกินได้ และผักพื้นบ้าน รวมถึงสมุนไพรพื้นถิ่น

1.3 การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกและเผาทำลาย เพื่อฟื้นฟูให้หน้าดินมีความสมบูรณ์ โดยจัดกิจกรรมการปลูกป่าขึ้นในวันสำคัญต่าง ๆ

2. การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และสามารถใช้ได้ในระยะยาว โดยให้เกิดการสูญเสียน้อยที่สุด ซึ่งแนวทางในการอนุรักษ์ป่าเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนบ้านหนองโจด คือ

2.1 การกำหนดพื้นที่ป่าในการทำการอนุรักษ์ ให้ชัดเจน และสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน ถึงการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อาจจัดให้มีกิจกรรมการบวชป่า เป็นการนำเอาหลักความศรัทธาทางศาสนาเข้ามาช่วยในการจัดการป่า

2.2 การจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์ป่า ให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาชุมชน และแผนพัฒนาตำบล เพื่อผลักดันให้เป็นนโยบายสาธารณะ และให้ทุกภาคส่วนทั้งประชาชนในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกัน

2.3 การป้องกันการทำลายป่า โดยคนในชุมชนมีการแต่งตั้งคณะทำงานในการตรวจตรา และดูแลป่าอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันคนภายนอกบุกรุกทำลายป่า รวมถึงการป้องกันไฟป่า

3. การมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

3.1 การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าให้มีความต่อเนื่อง โดยให้คนในชุมชนเป็นแกนนำในการจัดการป่า

3.2 การสร้างแกนนำเยาวชนในการอนุรักษ์ป่า เพื่อถ่ายทอดและปลูกจิตสำนึกในการรักษา และดูแลป่าให้กับคนรุ่นต่อไป ที่จะได้ใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนภายในชุมชน ให้เข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าร่วมกับชุมชน ในเทศกาลต่าง ๆ

3.3 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการป่าชุมชน เพื่อนำไปใช้ในโรงเรียน โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน เป็นต้น

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ในการวิจัยในระยะที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้นำจากผลการศึกษาในระยะที่ 1 มาเป็นข้อมูลในการตั้งต้น และได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ส่วน คือ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ เอกสารวิชาการ สถิติ หนังสือ ตำรา วรรณกรรม บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ เป็นต้น และแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การระดมสมอง (Brainstorming) จำนวน 30 คน และการสัมภาษณ์ (Interview) แบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่า ได้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบหลักการ 5 สร้าง

รูปแบบนี้ หมายความว่า หลักการ 5 สร้าง ได้แก่ 1) สร้างจิตสำนึก เพื่อให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรป่าชุมชน 2) สร้างพลังร่วม ด้วยการค้นหาผู้มีจิตอาสาจากการสร้างจิตสำนึกและเห็นคุณค่าของป่าไม้ 3) สร้างการมีส่วนร่วม ด้วยการช่วยกันคิด ร่วมแก้ไขจากปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นใน

อดีต 4) สร้างบทบาทและหน้าที่เพื่อให้ทุกคนรู้ว่าทำหน้าที่ทำอะไรในโครงการต่าง ๆ และ 5) สร้างแผนการดำเนินงาน เพื่อรองรับโครงการในอนาคตที่ทุกคนจะต้องร่วมกันทำ ซึ่งหลักการ 5 สร้าง นี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสองปัจจัยใหญ่ ๆ คือ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย 1) ความสามัคคีของชาวบ้าน 2) ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสียสละ 3) แนวคิดเชิงอนุรักษ์ในการประกอบอาชีพทางการเกษตรของชาวบ้าน 4) แรงขับเคลื่อนของการทำลายป่าในอดีตของชาวบ้าน และปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย 1) กฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ของภาครัฐ 2) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก 3) การให้การยอมรับจากภายนอกรางวัลที่ได้รับระดับประเทศ และ 4) ประสบการณ์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกผลประโยชน์ที่ตามมาคือ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ หลายด้าน คือ 1) การรวมพลัง เช่น การทำงานพัฒนาร่วมกันโดยไม่ต้องใช้การบังคับ 2) การทำงานเป็นทีม เช่น การแบ่งงานกันทำตามบทบาทหน้าที่เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน 3) ความรักและห่วงใย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ 4) แนวคิดเชิงก้าวหน้า กล่าวคือ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนต้องส่งผลดีต่อคนในรุ่นปัจจุบัน และคนในรุ่นอนาคต อีกทั้งยังเป็นแนวคิดเพื่อรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างความเข้าใจ และตระหนักถึงผลเสียของการทำลายป่าไม้ ประกอบกับการสร้างค่านิยมในการทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดกระแสหลักของการบริหารจัดการและการพัฒนาตามแบบกระแสวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดผลประโยชน์ต่อยอดและมีความอุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตร่วมกันเช่น การได้ผืนป่ากลับคืนมา การได้หลักการและรูปแบบการดำเนินงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่ชัดเจนและเหมาะสม (อ้างอิงใน จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ. 2556)

2. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

รูปแบบนี้ หมายความว่า ชุมชน ประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะต้องร่วมกันจัดสร้างกิจกรรมในการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม อาทิ กิจกรรมการปลูกต้นไม้เสริม เพิ่มแหล่งอาหาร กิจกรรมการบวชป่า กิจกรรมการลงทะเลเบียนป่า เป็นต้น

3. รูปแบบธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบนี้ หมายความว่า การกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำแนวคิดในการอนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน เช่น การกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถางเปลือกไม้เพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย เป็นต้น ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะต้องได้รับโทษ เป็นต้น

4. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

รูปแบบนี้ หมายความว่า การจัดตั้งคณะบุคคลที่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา เพื่อเข้ามา มีบทบาททำหน้าที่ในการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในการวิจัยในระยะที่ 2 ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยผลการศึกษาพบว่า ได้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 รูปแบบ ได้แก่

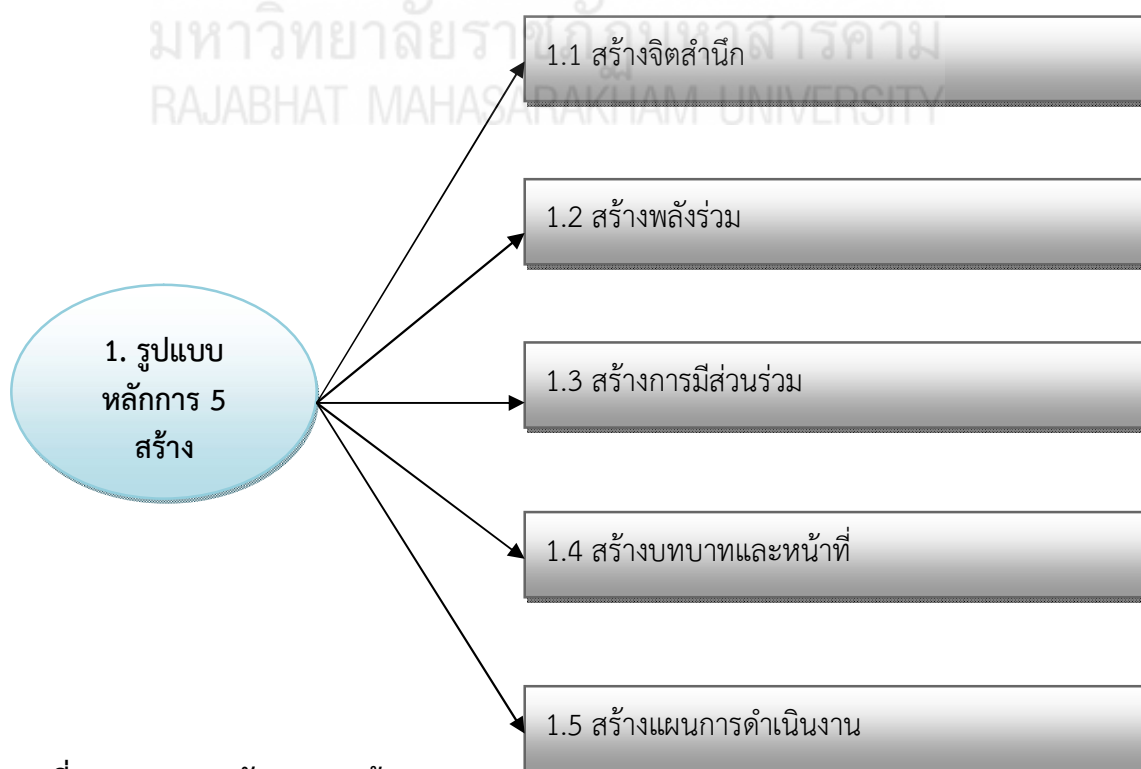
1. รูปแบบหลักการ 5 สร้าง
2. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม
3. รูปแบบธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน
4. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ในการวิจัยในระยะที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะนำผลการศึกษาในระยะที่ 2 คือ รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 รูปแบบ ได้แก่ 1. รูปแบบหลักการ 5 สร้าง 2. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม 3. รูปแบบธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และ 4. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน เป็นต้น มาทำการสร้างรูปแบบฯ ขึ้นมา ผ่านกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) กับกลุ่มเป้าหมายในชุมชน อาทิ ผู้นำชุมชน ประชาชน นักวิจัย และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 30 คน ซึ่งจากผลการศึกษาเพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม สามารถสร้างรูปแบบได้ ดังนี้

1. รูปแบบหลักการ 5 สร้าง

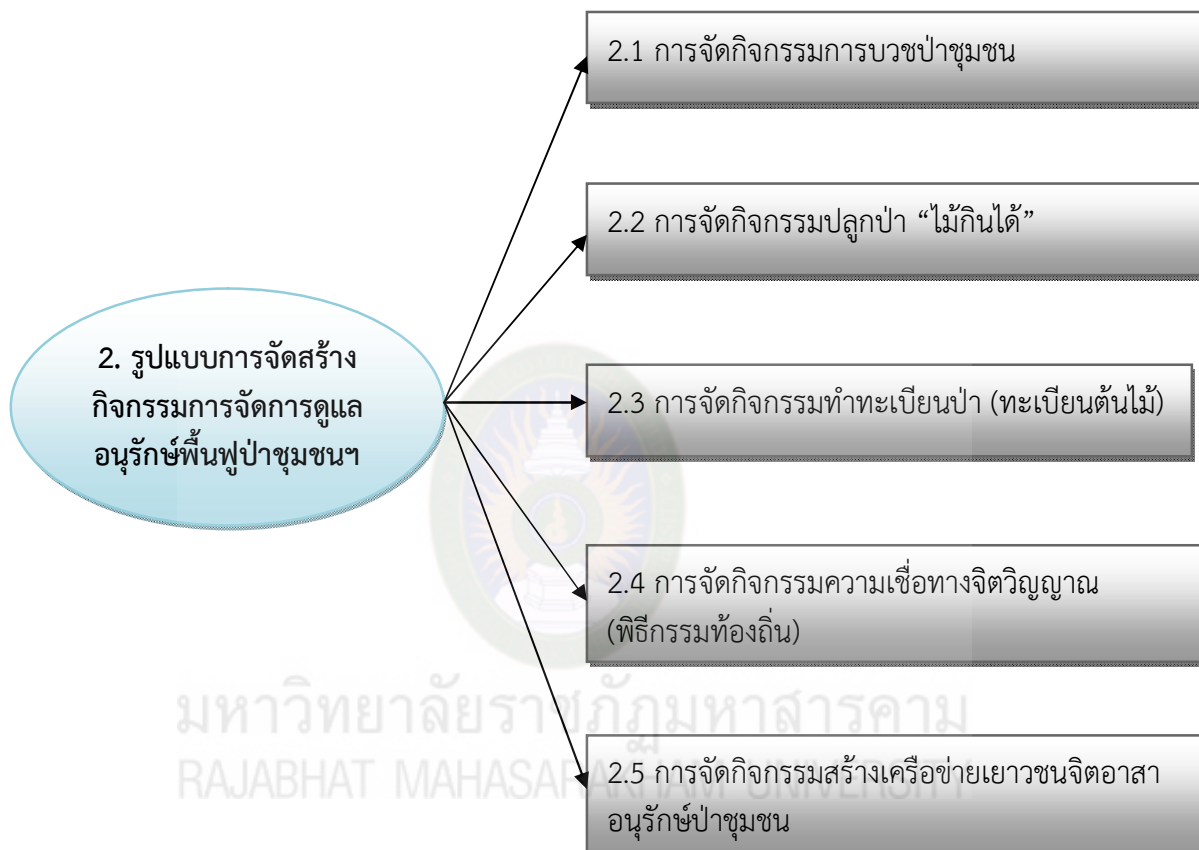
- 1.1) สร้างจิตสำนึก ได้แก่ การอบรมให้ความรู้ที่ให้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ พื้นที่ ทรัพยากรป่าชุมชน
- 1.2) สร้างพลังร่วม ได้แก่ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาในชุมชน เพื่อดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม
- 1.3) สร้างการมีส่วนร่วม ได้แก่ การสร้างกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน
- 1.4) สร้างบทบาทและหน้าที่ ได้แก่ การกำหนดบทบาทและหน้าที่อย่างเป็นระบบและมีโครงสร้าง
- 1.5) สร้างแผนการดำเนินงาน ได้แก่ การจัดทำแผนพัฒนาหรือแผนการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

แผนภาพที่ 4.3 รูปแบบหลักการ 5 สร้าง

2. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

- 2.1 การจัดกิจกรรมการบวชป่าชุมชน
- 2.2 การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม่กินได้”
- 2.3 การจัดกิจกรรมทำทะเบียนป่า (ทะเบียนต้นไม้)
- 2.4 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น)
- 2.5 การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน

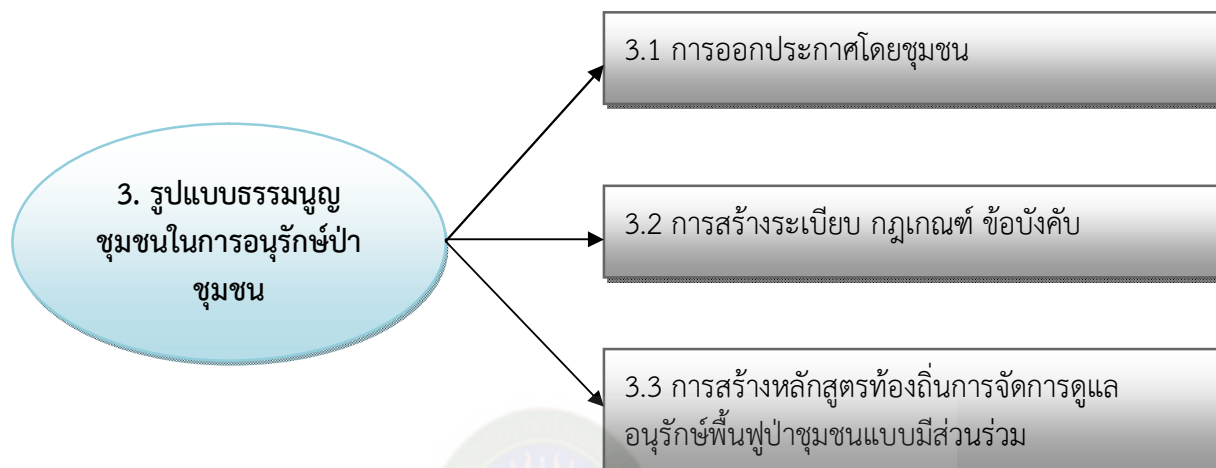
แผนภาพที่ 4.4 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

3. รูปแบบธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

3.1 การออกประกาศโดยชุมชน

3.2 การสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ

3.3 การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

แผนภาพที่ 4.5 รูปแบบธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

4. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่พุ่มป่าชุมชน

- 4.1 มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน
- 4.2 มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ กำกับไว้
- 4.3 มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
- 4.4 มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง)

แผนภาพที่ 4.6 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่พุ่มป่าชุมชน

แผนภาพที่ 4.7 ภาพรวมของรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ระยะที่ 4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ในการวิจัยในระยะที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจะนำผลการศึกษาในระยะที่ 3 มาขยายผลทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งจากการประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เพื่อวิเคราะห์พิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการทดลองใช้รูปแบบฯ พบว่า มี 2 รูปแบบ ได้แก่

1. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยจะนำร่องขยายผลทดลองใช้ 3 กิจกรรม คือ

- 1.1 การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้”
 - 1.2 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น)
 - 1.3 การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน
2. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน
- 2.1 มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน
 - 2.2 มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ กำกับไว้
 - 2.3 มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
 - 2.4 มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง)

โดยผู้วิจัย ได้นำเสนอการทดลองใช้รูปแบบ 2 รูปแบบ เป็นรายชื่อ ดังนี้

1. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

1.1 การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้”

เป็นกิจกรรมที่นำโดยชุมชนบ้านหนองโจด และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้ทำการนำพันธุ์ไม้ที่สามารถกินได้และเป็นสมุนไพรมาปลูกในป่าชุมชนบ้านหนองโจด (ป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก) อาทิ ต้นมะม่วง มะขาม ต้นไม้ ต้นสะเดา ต้นประดู่ ต้นเต็ง เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ จัดขึ้นในลักษณะของการระดมประชาชนจิตอาสาทุกเพศทุกวัยที่สมัครใจให้มาร่วมด้วยช่วยกันปลูกป่า “ไม้กินได้” อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการอนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชน และยังเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีและตระหนักเห็นคุณค่าในการดูแลรักษาปกป้องป่าให้กับประชาชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

1.2 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น)

1) การจัดกิจกรรมพิธีกรรมสงฆ์น้ำปุดา (ป่าดอนปุดา) คือ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อผีบรรพบุรุษที่ปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน อีกทั้งในช่วงที่กำหนดขึ้นเป็นช่วงเวลาหลังสงกรานต์ ผู้คนชุมชนที่อพยพไปทำงานต่างถิ่น ได้เดินทางกลับบ้าน ชาวบ้านจึงถือเป็นกิจกรรมที่ให้ลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นได้แสดงความเคารพต่อปุดา เป็นวิธีการปลูกฝังความเชื่อ ความศรัทธาในเรื่องดอนปุดาให้กับคนรุ่นใหม่ กิจกรรมที่จัดขึ้น ชาวบ้าน มีการรวมตัวกันในบริเวณวัด ในช่วงเวลาประมาณ 15.00 น. จากนั้นตั้งขบวนเป็นแถวยาวและแห่ขบวนมายังทิศใต้ของหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของดอนปุดา นำโดยกะจ้ำ หรือ กวนจ้ำ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับปุดา พาชาวบ้านทำพิธีขอขมาและสงฆ์น้ำปุดา ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขตลอดทั้งปี

รูปภาพที่ 4.4 การประกอบพิธีกรรมโดยเฒ่าจ้ำ กระจ้ำ หรือ กวนจ้ำ (ผู้นำจิตวิญญาณ) ทำหน้าที่ในการนำขอขมาในพิธีกรรมสงฆ์น้ำดอนปู่ตา

รูปภาพที่ 4.5 ชาวบ้านชุมชนบ้านหนองโจดและชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมพิธีกรรมสงฆ์น้ำดอนปู่ตา

2) พิธีเลี้ยงปู่ตา คือ เป็นพิธีกรรมที่จะจัดขึ้นเมื่อเข้าสู่เดือน 6 ตามปฏิทินจันทรคติไทย โดยชาวบ้านจะนำไก่ต้ม เหล้า และทำการมัดใบมะพร้าวเป็นปมตามจำนวนคนในครัวเรือนและจำนวนวัว ควาย เป็ด ไก่ ที่มีอยู่ภายในบ้านของตนเอง เพื่อไปแจ้งบอกกล่าวให้ปู่ตารับรู้ให้ท่านคุ้มครอง ดูแลรักษาคนในหมู่บ้าน และให้ท่านได้ข้าวอุดมสมบูรณ์ หรือทำการเกษตรให้ได้ผลผลิตดี ฝนตกตามฤดูกาล และในการเลี้ยงปู่ตาก็จะทำการเสี่ยงทายคางไก่ โดยกะจ้ำเป็นผู้ทำนาย การทำนายนั้นดูที่คางไก่ หากคางไก่ตรงไม่บิดเบี้ยว ทำนายว่าปี

นั้นฝนจะตกตามฤดูกาล น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ หากคางไก่อมีลักษณะบิดเบี้ยว หงิกงอ ทำนายว่าปีนั้นฝนไม่ดี จะเกิดความแห้งแล้ง หากคางไก่อชี้เข้าหากันทำนายว่าปีนั้นชาวบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข มีความสามัคคี หากคางไก่อบิดเบี้ยว ชี้ไปคนละทาง ทำนายว่าปีนั้นชาวบ้านจะเกิดเรื่องราว เกิดความแตกแยก ขาดความสามัคคีในชุมชน

ส่วนการทำนายเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร เชื่อว่าหากคางไก่อโค้ง ในปีนั้นผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะข้าว จะมีผลผลิตดี อุดมสมบูรณ์ หากคางไก่อชี้ตรง เชื่อว่าในปีนั้นผลผลิตข้าวไม่ดี ได้น้อย ไม่สมบูรณ์ ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เป็นต้น

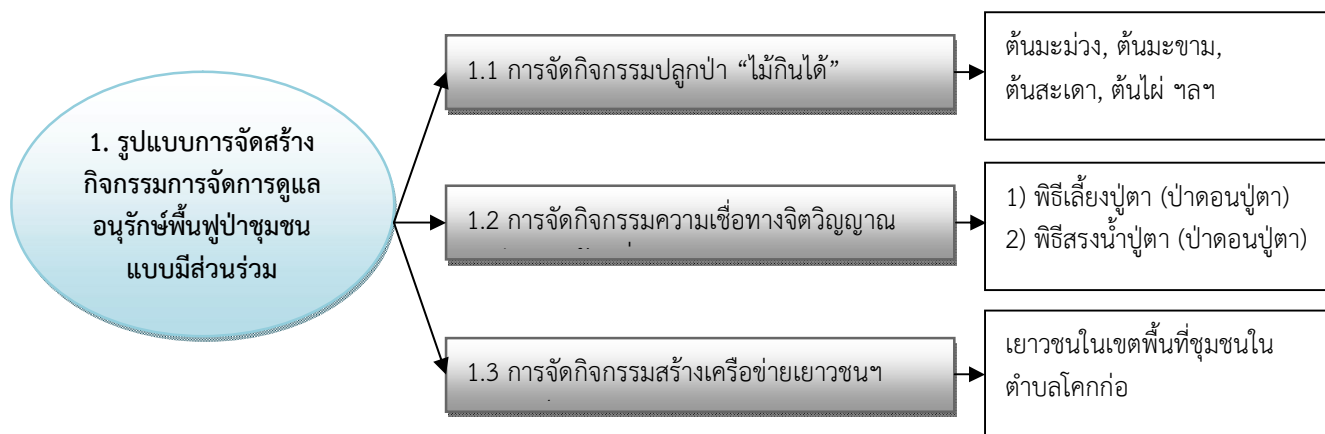
รูปภาพที่ 4.6 พิธีเลี้ยงปู่ตา และการทำนายโดยกระดูกไก่ (คางไก่อ) เกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร

รูปภาพที่ 4.7 ชาวบ้านชุมชนบ้านหนองโจดและชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมพิธีเลี้ยงปู่ตา

1.3 การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน

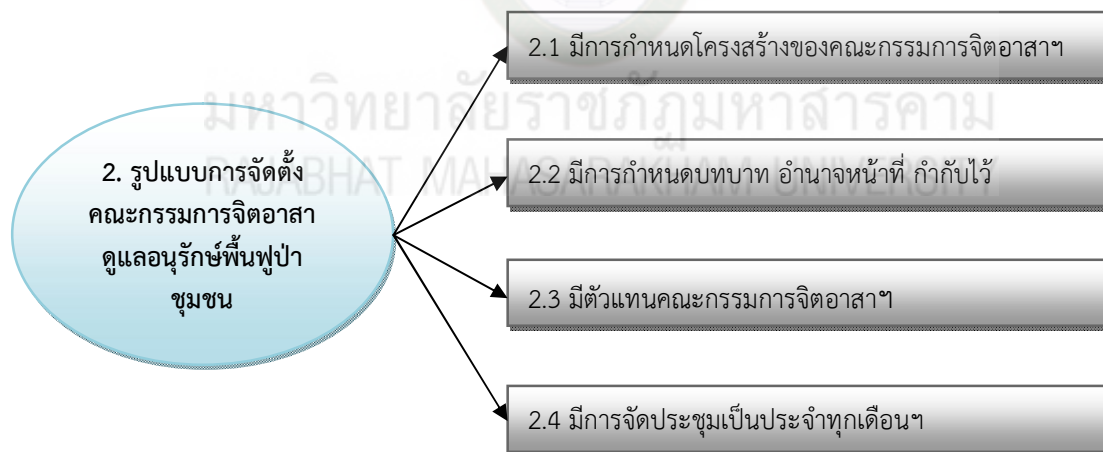
กิจกรรมนี้ เป็นการจัดขึ้นมาเพื่อสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการรับสมัครเยาวชนในพื้นที่ชุมชนตำบลโคกก่อ มาเป็นคณะกรรมการและร่วมกันการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งได้รับความสนใจจากเยาวชนในชุมชนเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

แผนภาพที่ 4.8 การทดลองใช้รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

2. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

ชุมชนหนองโจด ได้เปิดรับสมัครผู้ที่มีจิตอาสาเสียสละเวลาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมความสมัครใจเข้ามา ซึ่งได้มีประชาชนให้ความสนใจสมัครเข้ามาเป็นคณะกรรมการจำนวนหนึ่ง แล้วได้ดำเนินการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการปกป้อง ป้องกัน ดูแล อนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชนหนองโจด เป็นต้น (ได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว)

แผนภาพที่ 4.9 การทดลองใช้รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

ดังนั้น จากผลการศึกษาในระยะที่ 3 ได้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืนฯ มาแล้ว ในระยะที่ 4 นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ด้วยกระบวนการประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) แล้วจึงเห็นว่าควรนำรูปแบบที่ได้มาขยายผลนำร่องทดลองใช้ 2 รูปแบบ คือ 1. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยจะนำร่องขยายผลทดลองใช้ 3 กิจกรรม ได้แก่ 1.1 การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้” 1.2 การจัด

กิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) 1.3 การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสา อนุรักษ์ป่าชุมชน และ 2. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน (ได้ดำเนินการ มาได้ระยะหนึ่งแล้ว) เป็นต้น

ระยะที่ 5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ในระยะสุดท้ายนี้ เป็นการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัย ได้ใช้กระบวนการสังเกตการณ์ทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย แล้วนำมาสู่ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) ระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มเป้าหมาย อาทิ ผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำ ชุมชน ประชาชน นักวิจัย และผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งสิ้นจำนวน 35 คน เป็นต้น

โดยผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่ได้ ทำการทดลองใช้ 2 รูปแบบ ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 4.12 การจำแนกผลการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ที่	รูปแบบที่ทดลองใช้	การประเมินผล	สรุปผล
1.	รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม		
	1.1 การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม่กินได้”	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นกิจกรรมช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนในพื้นที่ป่าชุมชน 2. เป็นกิจกรรมช่วยสร้างเสริมจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชนทุกเพศวัยในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน 3. เป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน ทั้งพืชพันธุ์ และสัตว์ป่าพื้นถิ่น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประชาชนทุกเพศวัยมีส่วนร่วม และอยากให้ออกกิจกรรมนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี 2. ทำให้ป่าชุมชนไม่เสื่อมโทรมและมีพันธุ์ไม้พืชพันธุ์เพิ่มขึ้น

(ต่อ) ตารางที่ 4.12 การจำแนกผลการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ที่	รูปแบบที่ทดลองใช้	การประเมินผล	สรุปผล
	1.2 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) ได้แก่ 1) พิธีกรรมสงฆ์น้ำปูตา 2) พิธีเลี้ยงปูตา	1. เป็นกิจกรรมช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและความสามัคคีให้กับประชาชนได้ตระหนักวางแผนในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน (ป่าดอนปูตา) 2. เป็นกิจกรรมช่วยสร้างเสริมจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชนทุกเพศวัยในการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน 3. ยังไม่มีการจัดกิจกรรมนี้ในป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกฝี่หลอก	1. ประชาชนไม่บุกรุกทำลายป่า (มีความเชื่อว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์) 2. ป่าดอนปูตามีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น 3. ป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกฝี่หลอกมีภาวะความเสี่ยงที่จะถูกบุกรุก (ตัดไม้)
	1.3 การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน	1. เป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม 2. เป็นกิจกรรมที่ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้กับเยาวชนในชุมชน	เปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องอนุรักษ์ป่าชุมชน
2.	รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน		
	2.1 มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน	มีการกำหนดโครงสร้าง แต่ยังไม่เป็นระบบที่ชัดเจนเท่าที่ควร	ต้องมีการกำหนดโครงสร้างที่เป็นระบบอย่างชัดเจน
	2.2 มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่กำกับไว้	มีการปฏิบัติตามบทบาท อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้	มีการปฏิบัติตามบทบาท อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้
	2.3 มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง	ตัวแทนส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนบ้านหนองโจด	ยังขาดตัวแทนคณะกรรมการอยู่หลายภาคส่วน
	2.4 มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง)	มีการประชุม แต่นาน ๆ ครั้ง	ต้องมีการประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง)

สรุปได้ว่า การประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยการทดลองใช้ 2 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยจะนำร่องขยายผลทดลองใช้ 3 กิจกรรม ได้แก่ 1.1 การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม่กินได้” 1.2 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) 1.3 การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น จากการประเมินผลพบว่า 1) ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับประชาชน 2) ช่วยส่งเสริมจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชนทุกเพศวัยในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน 3) ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืนทั้งพืชพันธุ์ และสัตว์ป่าพื้นถิ่น และสรุปผลพบว่า 1) ประชาชนทุกเพศวัยมีส่วนร่วม และอยากให้อำนาจจัดกิจกรรมนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี 2) ทำให้ป่าชุมชนไม่เสื่อมโทรมและมีพันธุ์ไม้ พืชพันธุ์เพิ่มขึ้น 3) ประชาชนไม่บุกรุกทำลายป่า (มีความเชื่อว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์) ป่าดอนปู่ตามีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น แต่ป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก อาจมีภาวะความเสี่ยงที่จะถูกบุกรุก (ตัดไม้) เพราะยังไม่มีกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) เป็นต้น

2. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ 2.1 มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน 2.2 มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ กำกับไว้ 2.3 มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และ 2.4 มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง) เป็นต้น จากการประเมินผลพบว่า 1) มีการกำหนดโครงสร้าง แต่ยังไม่เป็นระบบที่ชัดเจนเท่าที่ควร 2) มีการปฏิบัติตามบทบาท อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ 3) ตัวแทนส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนบ้านหนองโจด 4) มีการประชุม แต่นาน ๆ ครั้ง และสรุปผลพบว่า 1) ต้องมีการกำหนดโครงสร้างที่เป็นระบบอย่างชัดเจน 2) มีการปฏิบัติตามบทบาท อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ 3) ยังขาดตัวแทนคณะกรรมการอยู่หลายภาคส่วน และ 4) ต้องมีการประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง) เป็นต้น

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม 2. เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม 3. เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม 4. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม และ 5. เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ซึ่งผู้วิจัยและคณะ สามารถจำแนกสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ป่าชุมชนในพื้นที่บ้านหนองโจด ที่ชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม มีด้วยกัน 2 แห่ง คือ ป่าดอนปู่ตา และป่าโคกผีป่าหลอกหรือป่าโคกหินลาด ป่าทั้งสองแห่งเป็นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในพื้นที่ และบริเวณใกล้เคียง โดยชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การหาอาหาร การนำของป่าไปขาย การนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิง รวมถึงการก่อสร้าง และทางด้านสังคม เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่าง ๆ ที่ล้วนผูกพันและพึ่งพิงป่าชุมชนแห่งนี้มาเป็นเวลาช้านาน เป็นต้น

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลของป่าชุมชนบ้านหนองโจดทั้ง 2 แห่ง พบว่า ประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดทั้งปี อาจทำให้ป่าชุมชนบ้านหนองโจดเกิดภาวะความเสื่อมโทรมและทรัพยากรบางอย่างอาจลดน้อยถอยลงไป โดยป่าชุมชนโคกผีป่าหลอก ฉะนั้น ถ้าไม่มีการวางแผนในการใช้ประโยชน์ และใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า อาจทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพืชและพันธุ์ผักพื้นบ้าน สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และสัตว์ใหญ่ในป่าลดจำนวนลง ส่งผลให้ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูแล้งอาหารจากป่าไม่เพียงพอสำหรับชุมชน ตลอดจน ยังพบว่าป่าชุมชนโคกผีป่าหลอก ยังไม่มีการสร้างพื้นที่ในการอนุรักษ์ ดูแล บริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรมหรือชัดเจน เป็นต้น

1.2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษาพบว่า ได้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 รูปแบบ ดังนี้

1.2.1 รูปแบบหลักการ 5 สร้าง

รูปแบบนี้ หมายความว่าถึง หลักการ 5 สร้าง ได้แก่ 1) สร้างจิตสำนึก เพื่อให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ พันธุ์ ทรัพยากรป่าชุมชน 2) สร้างพลังร่วม ด้วยการค้นหาผู้มีจิตอาสาจากการสร้างจิตสำนึก และเห็นคุณค่าของป่าไม้ 3) สร้างการมีส่วนร่วม ด้วยการช่วยกันคิด ร่วมแก้ไขจากปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในอดีต 4) สร้างบทบาทและหน้าที่เพื่อให้ทุกคนรู้ว่า มีหน้าที่ทำอะไรในโครงการต่าง ๆ และ 5) สร้างแผนการดำเนินงาน เพื่อรองรับโครงการในอนาคตที่ทุกคนจะต้องร่วมกันทำ เป็นต้น

1.2.2 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

รูปแบบนี้ หมายความว่าถึง ชุมชน ประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะต้องร่วมกันจัดสร้างกิจกรรมในการจัดการดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม อาทิ กิจกรรมการปลูกต้นไม้เสริม เพิ่มแหล่งอาหาร กิจกรรมการบวชป่า กิจกรรมการลงทะเบียนป่า เป็นต้น

1.2.3 รูปแบบธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบนี้ หมายความว่าถึง การกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำแนวคิดในการอนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน เช่น การกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถางเปลือกไม้เพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย เป็นต้น ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะได้รับโทษ เป็นต้น

1.2.4 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชน

รูปแบบนี้ หมายความว่าถึง การจัดตั้งคณะบุคคลที่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา เพื่อเข้ามามีบทบาททำหน้าที่ในการดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

1.3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

จากผลการศึกษาเพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม สามารถสร้างรูปแบบได้ดังนี้

1.3.1 รูปแบบหลักการ 5 สร้าง

- 1) สร้างจิตสำนึก ได้แก่ การอบรมให้ความรู้ที่ดีแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ พันธุ์ ทรัพยากรป่าชุมชน
- 2) สร้างพลังร่วม ได้แก่ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาในชุมชน เพื่อดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม
- 3) สร้างการมีส่วนร่วม ได้แก่ การสร้างกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชน
- 4) สร้างบทบาทและหน้าที่ ได้แก่ การกำหนดบทบาทและหน้าที่อย่างเป็นระบบและมีโครงสร้าง
- 5) สร้างแผนการดำเนินงาน ได้แก่ การจัดทำแผนพัฒนาหรือแผนการจัดการอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชน

1.3.2 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พันธุ์ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

- 1) การจัดกิจกรรมการบวชป่าชุมชน
- 2) การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้”
- 3) การจัดกิจกรรมทำทะเบียนป่า (ทะเบียนต้นไม้)

- 4) การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น)
- 5) การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน

1.3.3 รูปแบบธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- 1) การออกประกาศโดยชุมชน
- 2) การสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ
- 3) การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

1.3.4 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

- 1) มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน
- 2) มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ กำกับไว้
- 3) มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
- 4) มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง)

1.4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

จากผลการศึกษาพบว่า รูปแบบที่มีเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการทดลองใช้ในพื้นที่วิจัย มี 2 รูปแบบ ดังนี้

1.4.1 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยจะนำร่องขยายผลทดลองใช้ 3 กิจกรรม คือ

- 1) การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม่กินได้”

เป็นกิจกรรมที่นำโดยชุมชนบ้านหนองโจด และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้ทำการนำพันธุ์ไม้ที่สามารถกินได้และเป็นสมุนไพรมาปลูกในป่าชุมชนบ้านหนองโจด (ป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก) อาทิ ต้นมะม่วง มะขาม ต้นไผ่ ต้นสะเดา ต้นประดู่ ต้นเต็ง เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ จัดขึ้นในลักษณะของการระดมประชาชนจิตอาสาทุกเพศทุกวัยที่สมัครใจให้มาร่วมด้วยช่วยกันปลูกป่า “ไม่กินได้” อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการอนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชน และยังเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีและตระหนักเห็นคุณค่าในการดูแลรักษาปกป้องป่าให้กับประชาชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

- 2) การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น)

2.1) การจัดกิจกรรมพิธีกรรมสงฆ์น้ำปู้ตา (ป่าดอนปู้ตา) คือ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อผีบรรพบุรุษที่ปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน อีกทั้งในช่วงที่กำหนดขึ้นเป็นห้วงเวลาหลังสงกรานต์ ผู้คนชุมชนที่อพยพไปทำงานต่างถิ่น ได้เดินทางกลับบ้าน ชาวบ้านจึงถือเป็นกิจกรรมที่ให้ลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นได้แสดงความเคารพต่อปู้ตา เป็นวิธีการปลูกฝัง ความเชื่อ ความศรัทธาในเรื่องดอนปู้ตาให้กับคนรุ่นใหม่ กิจกรรมที่จัดขึ้น ชาวบ้าน มีการรวมตัวกันในบริเวณวัด ในช่วงเวลาประมาณ 15.00 น. จากนั้นตั้งขบวนเป็นแถวยาวและแห่ขบวนมายังทิศใต้ของหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของดอนปู้ตา นำโดยกะจ้ำ หรือ กวนจ้ำ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับปู้ตา ชาวบ้านทำพิธีขอขมาและสงฆ์น้ำดอนปู้ตา ซึ่งเชื่อว่าทำให้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขตลอดทั้งปี เป็นต้น

2.2) พิธีเลี้ยงปู้ตา คือ เป็นพิธีกรรมที่จะจัดขึ้นเมื่อเข้าสู่เดือน 6 ตามปฏิทินจันทรคติไทย โดยชาวบ้านจะนำไก่ต้ม เหล้า และทำการมัดใบมะพร้าวเป็นปมตามจำนวนคนในครัวเรือนและ

จำนวนวัว ควาย เป็ด ไก่ ที่มีอยู่ภายในบ้านของตนเอง เพื่อไปแจ้งบอกกล่าวให้ปู้ตารับรู้ให้ท่านคุ้มครอง ดูแลรักษาคนในหมู่บ้าน และให้ท่านได้ข่าวอุดมสมบูรณ์ หรือทำการเกษตรให้ได้ผลผลิตดี ฝนตกตามฤดูกาล และในการเลี้ยงปู้ตาก็จะทำการเลี้ยงคางไก่ โดยกะจำเป็นผู้ทำนายน การทำนายนั้นดูที่คางไก่ หากคางไก่ตรงไม่บิดเบี้ยว ทำนายน่าว่าปีนั้นฝนจะตกตามฤดูกาล น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ หากคางไก่อ้อมค้อมบิดเบี้ยว หงิกงอ ทำนายน่าว่าปีนั้นฝนไม่ดี จะเกิดความแห้งแล้ง หากคางไก่ชี้เข้าหากันทำนายน่าว่าปีนั้นชาวบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข มีความสามัคคี หากคางไก่อ้อมค้อม ชี้ไปคนละทาง ทำนายน่าว่าปีนั้นชาวบ้านจะเกิดเรื่องราว เกิดความแตกแยก ขาดความสามัคคีในชุมชน ส่วนการทำนายนเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร เชื่อว่าหากคางไก่อ้อมค้อม ในปีนั้นผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าว จะมีผลผลิตดี อุดมสมบูรณ์ หากคางไก่ชี้ตรง เชื่อว่าในปีนั้นผลผลิตข้าวไม่ดี ได้น้อย ไม่สมบูรณ์ ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เป็นต้น

3) การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน

กิจกรรมนี้ เป็นการจัดขึ้นมาเพื่อสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการรับสมัครเยาวชนในพื้นที่ชุมชนตำบลโคกก่อ มาเป็นคณะกรรมการและร่วมกันการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งได้รับความสนใจจากเยาวชนในชุมชนเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

1.4.2 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

ชุมชนหนองโจด ได้เปิดรับสมัครผู้ที่มีจิตอาสาเสียสละเวลาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมความสนใจเข้ามา ซึ่งได้มีประชาชนให้ความสนใจสมัครเข้ามาเป็นคณะกรรมการจำนวนหนึ่ง แล้วได้ดำเนินการจัดตั้งขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ในการปกป้อง ป้องกัน ดูแล อนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชนหนองโจด เป็นต้น (ได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว)

1.5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ในระยที่สุดท้ายนี้ เป็นการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่ได้ทำการทดลองใช้ 2 รูปแบบ ดังนี้

1.5.1 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยจะนำร่องขยายผลทดลองใช้ 3 กิจกรรม ได้แก่ 1. การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้” 2. การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) 3. การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น จากการประเมินผลพบว่า 1) ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับประชาชน 2) ช่วยสร้างเสริมจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชนทุกเพศวัยในการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน 3) ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืนทั้งพืชพันธุ์ และสัตว์ป่าพื้นถิ่น และสรุปผลพบว่า 1) ประชาชนทุกเพศวัยมีส่วนร่วม และอยากให้อำนาจจัดกิจกรรมนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี 2) ทำให้ป่าชุมชนไม่เสื่อมโทรมและมีพันธุ์ไม้ พืชพันธุ์เพิ่มขึ้น 3) ประชาชนไม่บุกรุกทำลายป่า (มีความเชื่อว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์) ป่าดอนปู่ตามีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น แต่ป่าโคกหินลาด

หรือป่าโคกผีหลอก อาจมีภาวะความเสี่ยงที่จะถูกบุกรุก (ตัดไม้) เพราะยังไม่มีการจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) เป็นต้น

1.5.2 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่พุ่มชน ได้แก่ 1. มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน 2. มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ กำกับไว้ 3. มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และ 4. มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง) เป็นต้น จากการประเมินผลพบว่า 1) มีการกำหนดโครงสร้าง แต่ยังไม่เป็นระบบที่ชัดเจนเท่าที่ควร 2) มีการปฏิบัติตามบทบาท อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ 3) ตัวแทนส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนบ้านหนองโจด 4) มีการประชุม แต่นาน ๆ ครั้ง และสรุปผลพบว่า 1) ต้องมีการกำหนดโครงสร้างที่เป็นระบบอย่างชัดเจน 2) มีการปฏิบัติตามบทบาท อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ 3) ยังขาดตัวแทนคณะกรรมการอยู่หลายภาคส่วน และ 4) ต้องมีการประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง) เป็นต้น

2. อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยสามารถนำประเด็นผลการวิจัยมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

จากการศึกษาในระยะที่ 1 เกี่ยวกับสถานการณ์ของป่าชุมชนพบว่า ป่าชุมชนบ้านหนองโจดมีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ ป่าดอนปู่ตา และป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก ซึ่งประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดทั้งปี โดยอาจทำให้ป่าชุมชนบ้านหนองโจดเกิดภาวะความเสื่อมโทรมและทรัพยากรบางอย่างอาจลดน้อยถอยลงไป โดยป่าชุมชนโคกผีหลอก ฉะนั้น ถ้าไม่มีการวางแผนในการใช้ประโยชน์ และใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า อาจทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพืชและพันธุ์ไม้พื้นบ้าน สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และสัตว์ใหญ่ในป่าลดจำนวนลง ส่งผลให้ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูแล้ง อาหารจากป่าไม่เพียงพอสำหรับชุมชน ตลอดจน ยังพบว่าป่าชุมชนโคกผีหลอก ยังไม่มีการสร้างพื้นที่ในการอนุรักษ์ดูแล บริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรมหรือชัดเจน เป็นต้น

ในระยะที่ 2 นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายจึงได้ร่วมกันค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด โดยสามารถค้นพบจำนวน 4 รูปแบบ ได้แก่ 1. รูปแบบหลักการ 5 สร้าง 2. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่พุ่มชนแบบมีส่วนร่วม 3. รูปแบบธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และ 4. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่พุ่มชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวีระศักดิ์ กราปัญญา (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน – บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมืองจังหวัดกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า 1) การกำหนดหลักเกณฑ์กฎกติกาควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับหมู่บ้านตำบลและออกเป็นข้อบัญญัติตำบลเพื่อบังคับใช้ให้ครอบคลุมทุกด้าน 2) การบริหารจัดการป่าชุมชนควรบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชนโดยมีผู้แทนของหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน 3) รูปแบบกิจกรรมควรเกี่ยวเนื่องประเพณีท้องถิ่นหรือการประกอบอาชีพของชุมชนการพัฒนาควรพัฒนาในด้านการจัดการ เป็นต้น

ต่อมาในระยะที่ 3 ผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายจึงได้ร่วมกันนำรูปแบบที่ค้นพบทั้ง 4 รูปแบบ มาทำการสร้างรูปแบบขึ้นมา ด้วยกระบวนการระดมสมอง คือ 1. รูปแบบหลักการ 5 สร้าง 1) สร้างจิตสำนึก ได้แก่ การอบรมให้ความรู้ที่ให้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ พื้นที่ ทรัพยากรป่าชุมชน 2)

สร้างพลังร่วม ได้แก่ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาในชุมชน เพื่อดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม 3) สร้างการมีส่วนร่วม ได้แก่ การสร้างกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน 4) สร้างบทบาทและหน้าที่ ได้แก่ การกำหนดบทบาทและหน้าที่อย่างเป็นระบบและมีโครงสร้าง 5) สร้างแผนการดำเนินงาน ได้แก่ การจัดทำแผนพัฒนาหรือแผนการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน 2. รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม 1) การจัดกิจกรรมการบวชป่าชุมชน 2) การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้” 3) การจัดกิจกรรมทำทะเบียนป่า (ทะเบียนต้นไม้) 4) การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) 5) การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน 3. รูปแบบธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน 1) การออกประกาศโดยชุมชน 2) การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ 3) การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม 4. รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน 1) มีการกำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการจิตอาสาอย่างเป็นระบบและชัดเจน 2) มีการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ กำกับไว้ 3) มีตัวแทนคณะกรรมการจิตอาสาที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง 4) มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง) เป็นต้น

ระยะในที่ 4 เป็นการศึกษารูปแบบเพื่อนำมาทดลองใช้ในพื้นที่วิจัย ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า รูปแบบที่มีเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการทดลองใช้ในพื้นที่วิจัย มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยจะนำร่องขยายผลทดลองใช้ 3 กิจกรรม ได้แก่ 1) การจัดกิจกรรมปลูกป่า “ไม้กินได้” 2) การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) 2.1) การจัดกิจกรรมพิธีกรรมสรงน้ำปู่ตา (ป่าดอนปู่ตา) 2.2) พิธีเลี้ยงปู่ตา 3) การจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน และรูปแบบที่ 2 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน เป็นต้น ซึ่งจากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ของการทดลองใช้รูปแบบทั้งสอง เห็นได้ว่าประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเป็นไปตามความต้องการของประชาชน ตลอดจน รูปแบบที่นำมาทดลองใช้ทั้งสองรูปแบบนั้น สามารถนำมาทดลองปฏิบัติใช้ได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่วิจัย

ระยะที่ 5 ระยะสุดท้ายเป็นการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกกอ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่ได้ทำการทดลองใช้ 2 รูปแบบ พบว่า รูปแบบที่ 1 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม กิจกรรมที่ 2 คือ การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมท้องถิ่น) ควรมีการขยายผลไปสู่การจัดกิจกรรมที่ป่าโคกหินลาดให้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์เหมือนป่าดอนปู่ตา ประชาชนจะได้เคารพและไม่กล้าบุกรุกทำลาย เป็นต้น ส่วนรูปแบบที่ 2 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน ต้องมีการขยายผลเพิ่มเติม ได้แก่ การกำหนดโครงสร้างให้เป็นระบบอย่างชัดเจน การหาตัวแทนคณะกรรมการให้ได้หลายภาคส่วน และ ต้องมีการประชุมคณะกรรมการเป็นประจำทุกเดือน (อย่างน้อยเดือนละครั้ง) เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์การบริหารส่วนตำบลโคกก่อ ควรนำรูปแบบที่ได้ไปพัฒนาต่อยอด โดยการนำไปบรรจุเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อจะได้พัฒนาและสนับสนุนงบประมาณบางส่วนในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

3.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ควร มีการนำรูปแบบที่เหลือหรือรูปแบบที่ยังไม่ได้นำไปพัฒนาทดลองใช้ ทำการนำไปทดลองใช้เพิ่มเติมต่อไป

3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะต้องอธิบายเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กระจ่างชัด และคอยกำชับควบคุมในการเก็บข้อมูลอย่างเคร่งครัด เพราะบางครั้งกลุ่มเป้าหมายอาจไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการกรอกข้อมูลที่เป็นจริง ซึ่งอาจทำให้ผู้วิจัยไม่ได้รับข้อมูลทางการวิจัยอย่างโดยแท้จริง

2) ควร มีการส่งเสริม สนับสนุน ให้มีการวิจัยเชิงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เพราะจะทำให้ทราบถึงสถานการณ์ปัญหา สภาพการณ์ และความต้องการของพื้นที่อย่างทันท่วงที เป็นต้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บรรณานุกรม

- กชมน ฤทธิเดช และคณะ. (2557). **ป่าเว้น: จารีตรักษาป่าของชุมชนควนโส**. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2557
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2558). **การพัฒนาชุมชน**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://www.cdd.go.th> (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- กรมป่าไม้. (2540). **การจัดการป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก
- กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). **การอนุรักษ์ป่า**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://website.mnre.go.th/main.php?filename=index> (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2548). **คู่มือพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535. (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- กรมป่าไม้. (2541). **ความหมายป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้
- กฤติน จันทร์สนธิมา และคณะ. (2558). **การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน: ศึกษาเฉพาะกรณี ป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์**. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
- กาญจนา แก้วเทพ. (2531). **ทฤษฎีสื่อสารมวลชน**. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2549). **คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1**. กรุงเทพฯ: จีระชัยการพิมพ์,
- เกษม จันทรแก้ว. (2540). **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: อักษรสยาม.
- โกมล แพรกทอง. (2537). **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2555). **การสร้างเครือข่ายและภาคีทางสุขภาพ**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://advisor.anamai.moph.go.th/health45/topic15.html>. (สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2559)
- จิตจำนงค์ กิติศิริติ. (2525). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2527). **การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ. (2556). **การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนกรณีศึกษาบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน**. ม.ม.ป
- ณรงค์ วาริชล. (2551). **การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสู่เมืองน่าอยู่ กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบางพระ**. ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2536). **ป่าไม้สัมพันธ์กับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ฉอาน วุฒิกรรมรักษา. (2526). **ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท**. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพีไล เลิศวิชา. (2537). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.
- ชญาณิศา เกตุแก้ว (2556). **กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย**. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. (2532). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทในเอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบลหมู่บ้าน หน่วยที่ 8 (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2522). **การเมืองกับการบริหาร**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐชัย ชีวะศิริ. (2544). **ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2542). **ทฤษฎีองค์การ (พิมพ์ครั้งที่ 4)**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. (2534). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์
- ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2538). **การมีส่วนร่วมของกำนันผู้ใหญ่บ้านเขตหนองจอกที่มีต่อโครงการ/กิจกรรมการพัฒนาตามแนวทาง “บวร” และ “บรม” เพื่อสร้างอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง**. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทานตะวัน อินทร์จันทร์. (2546). **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนย่อยในเขตเทศบาลเมืองลำพูน**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- ธันวา จิตต์สงวน. (2535). **การป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ 3 เศรษฐกิจป่าไม้ชุมชน**. นนทบุรี: สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). **การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง**. กรุงเทพฯ: 598 Print.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2546). **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร. (2547). **การพัฒนาองค์กรชุมชน**. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- บุญเทียน ทองประสาน. (2531). **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอโลก แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
- บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ. (2554). **การเมืองเรื่องป่าชุมชน**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://www.academia.edu/19521936/>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- บัวเรศ ประชัย รุจิรา สุภา และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2538). **“รายงานการศึกษาโครงการศึกษาป่าชุมชนประจำปี 2538 เรื่องการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรในท้องถิ่น: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสภณาคตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น”**. ในแนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน (2). ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่ากรมป่าไม้. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการ

- ศาสนา.
- บุญลือ อ่องตัว. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติ ถ้ำปลา น้ำตกผาเสื่อ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปกรณัม จริ่งสูงเนิน. (2540). การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร. (คำบรรยาย นำเสนอรายงานการศึกษา ต่อ คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์วุฒิสภา. 2 มีนาคม 2540 ณ โรงแรมเวสทิน จังหวัดเชียงใหม่)
- ปรีดา เจษฎาวรางกุล. (2550). การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2528). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). การพัฒนา หมายถึง. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พัทธา สายหู. (2529). กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญ์ สมพอง. (2529). สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา. กรุงเทพฯ: กิ่งจันทร์การพิมพ์
- พิมพ์จันทร์ แสงจันทร์, ศาสวัต เพ่งแพ และ วิมล มิระสิงห์. (2557). ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท. จัทรเกษมสาร Vol 20 No 39 (2014): กรกฎาคม - ธันวาคม 2557
- เพิ่มศักดิ์ มกราริรมย์. (2538). ป่าชุมชน: แนวคิดหลักการ วิธีการ และประสบการณ์. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้.
- พีรพล ไชยพงศ์. (2539). การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการรักษาความปลอดภัยเกี่ยวกับชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลอ้อมน้อย อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร. ภาคนิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันพัฒนาบัณฑิตบริหารศาสตร.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย
- วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์. (2540). ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนใน โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนดวงแข เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วันชัย วัฒนศัพท์ ฤวิลาดี บุรีกุล และ เมธิดา พงษ์ศักดิ์ศรี. (2551). การปกครองท้องถิ่นไทย พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: พิมพ์แอนด์พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2531). การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชัย เทียนน้อย. (2536). ภูมิศาสตร์กายภาพ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2532). หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์ พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิทยากร เชียงกุล. (2527). การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย: บทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: ฉบับกระแส
- วิเชียร บุญระชัยสุวรรณค์. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าในตำบลแม่กื อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- วีระศักดิ์ กราปัญญา. (2554). **รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนอ่าวท่าเลน บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิริพร ชูประสูติ และสุชาติ เชิงทอง. (2558). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้กรณีศึกษา:เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแทว จังหวัดภูเก็ต**. การประชุมหาตใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 6 วันที่ 26 มิถุนายน 2558 มหาวิทยาลัยหาดใหญ่
- สมหญิง บู่แก้ว. (2553). **การประเมินมูลค่าผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้ ากป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). **การจัดการป่าชุมชนเพื่อคนและเพื่อป่า**. กรุงเทพฯ: ทวีวัฒน์
- สัณฐิตา กาญจนพันธ์. (2540). **ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างวัดกับรัฐ**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- สรรพสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ. (2552). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สารานุกรมไทยวิกิพีเดีย. (2554). **การจัดการป่าชุมชน**. สืบค้นออนไลน์จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ>. (2555). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 – 2559)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดมหาสารคาม. (2560). **ข้อมูลเกี่ยวกับป่าไม้ในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://mahasarakham.mnre.go.th/th/index> (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- สำนักส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนกรมป่าไม้. (2556). **รายงานสรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://new.forest.go.th/community/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. (2536). **“ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1”** **ป่าฝน เขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สุธี ศรสวรรค์. (2538). **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของมุสลิม: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลคลองตะเคียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (2533). **รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์ สุวีรัตน์ ฤกษ์รังสรรค์. (2540). **การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุเทพ ชาวลติ. (2524). **หลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์. (2509). **พัฒนาชนบทในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: อักษรสาสน์
- อมร รักษาสัตย์และ ชัดติยา กรรณสูต. (2515). **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ: ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร
- อรพรรณ ภมรสวรรค์. (2544). **การมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมในการจัดการนิคมสร้างตนเอง เพื่อการ**

พึ่งพาตนเอง: ศึกษานิคมสร้างตนเองภาคใต้ตามแผนถอนสภาพนิคม. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคม ใจแก้ว. (2534). **ทฤษฎีการพัฒนาประเทศ.** ปัตตานี: สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง. (2522). **คำบรรยายลักษณะวิชาทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน 2. ภาค
การศึกษาที่ 2.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อิระวัชร์ จันทระประเสริฐ. (2541). **รวมงานสวัสดิการสังคม.** หนังสืองานวันเกิด.

อำนาจ คอวนิช. (2532). **แนวทางการพัฒนาป่าไม้ภายหลังการปิดป่า.** กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อรุณี อ่อนสรวาสดี. (2551). **ระเบียบวิธีวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 3).** มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.

Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. (1981). **Rural Development Participation Concept and
Measures for Project Design Implementation and Evaluation.** New York: Cornell
University.

FAO. (1978). **“Forestry for Local Community Development.”** FAO Forestry Paper No.7
Rome: FAO.

Gregersen, Hans, Sydney Draper and Dieter Elz. (1989). **People and Tree.** Washington, D.C.
World Bank.

Oakley, Ann. (1984). **Approaches to Participation in Rural Development.** Geneva:
Internation Office.

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจากผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ที่ได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่วิจัย การประสานงานวิจัย และอื่น ๆ ตลอดโครงการวิจัย

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ นักวิจัย ที่ได้ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทาง ตลอดจน นักศึกษาหลักสูตร สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่ได้ช่วยเหลือในการลงพื้นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ กิจกรรม ระดมสมอง การประชุมเชิงปฏิบัติการ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย และการคืนข้อมูล สู่ชุมชน เป็นต้น

อาจารย์นุจรี ใจประนบ และคณะ
23 กุมภาพันธ์ 2562

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

หัวข้อวิจัย	รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัด มหาสารคาม
ผู้ดำเนินการวิจัย	นุจรี ใจประนบ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาริช ราศรี
หน่วยงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ปี พ.ศ.	2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด 2. เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด 3. เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด 4. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด และ 5. เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น 5 ระยะ ตามวัตถุประสงค์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น 217 คน ผลการศึกษาพบว่า 1. สภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด เป็นป่าที่ประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดทั้งปี ซึ่งอาจทำให้ป่าชุมชนบ้านหนองโจดเกิดภาวะความเสื่อมโทรมและทรัพยากรบางอย่างอาจลดน้อยถอยลงไป 2. การค้นหารูปแบบได้ จำนวน 4 รูปแบบ ได้แก่ 2.1 รูปแบบหลักการ 5 สร้าง 2.2 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม 2.3 รูปแบบธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน 2.4 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน 3. การสร้างรูปแบบสามารถสร้างได้ทั้ง 4 รูปแบบ 4. การนำรูปแบบไปทดลองใช้ได้ 2 รูปแบบ คือ 4.1 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม 4.2 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน และ 5. การประเมินและสรุปผลรูปแบบที่ทดลองใช้ คือ ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมจิตสำนึกที่ดีในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน และทำให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น

Research Title	A Model of Management Community Forestry for Creating Stability of Food: A Case Study of Ban Nong Chot Community Forest Kok Koa Sub-district Mueang District Maha Sarakham Province.
Researcher	Nutjaree Chaipranop and Asst Prof Dr. Warit Rasri
Organization	Humanities and Social Science of Rajabhat Maha Sarakham University
Year	2019

ABSTRACT

The objectives of this research are 1. To study the situation of Ban Nong Chot Community Forest 2. To search for the pattern of community forest management for sustainable food security Case study of Ban Nong Chot Community Forest 3. To create a community forest management model for sustainable food security Case study of Ban Nong Chot Community Forest 4. To experiment with community forest management model for sustainable food security Case study of Ban Nong Chot Community Forest and 5. To evaluate and summarize the pattern of community forest management to create sustainable food security. Case study of Ban Nong Chot Community Forest Khok Ko Sub-district Mueang District Maha Sarakham Province. Is a qualitative research Which has divided the research into 5 phases according to the objectives With a total of 217 target groups. The results of the study showed that: 1. The situation of Ban Nong Chod Community Forest Is a forest in which people both inside and outside the area use both direct and indirect benefits throughout the year Which may cause the Ban Nong Ched community forest to deteriorate and some resources may be reduced 2.3 Community model for community forest conservation 2.4 Formation of the Volunteer Spiritual Committee to take care of community forest conservation 4 models can be created Community forest conservation, and 5. Evaluation and conclusion of the model that is used for trial is that people are involved in creating good consciousness in caring for community forest conservation. And make the community forest more abundant.

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ก
บทคัดย่อ.....	ข
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ซ
สารบัญรูปภาพ.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	2
ขอบเขตของการวิจัย.....	2
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	5
บทที่ 2 เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	7
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	23
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	60
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	64
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	65
ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	66
ระยะที่ 2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	70
ระยะที่ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	71
ระยะที่ 4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	72
ระยะที่ 5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	72

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	74
ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัด มหาสารคาม.....	74
ระยะที่ 2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่าง ยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	89
ระยะที่ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	91
ระยะที่ 4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่าง ยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.....	96
ระยะที่ 5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทาง อาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัด มหาสารคาม.....	100
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	103
สรุปผลการวิจัย.....	103
อภิปรายผล.....	107
ข้อเสนอแนะ.....	109
บรรณานุกรม.....	110

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ 2.1 ปฏิทินการผลิตพืชของบ้านหนองโจด	15
ตารางที่ 2.2 ข้อมูลประชากรในแต่ละช่วงอายุ	16
ตารางที่ 2.3 ประเพณี 12 เดือนของชาวบ้านหนองโจด (ฮีต 12)	19
ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการฤดูกาลภายในป่าดอนปู่ตา	76
ตารางที่ 4.2 พันธุ์ไม้ที่พบในโคกผีป่าหลอก	79
ตารางที่ 4.3 ชนิดของสมุนไพรที่พบในป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก	80
ตารางที่ 4.4 ชนิดของเห็ดที่พบในป่าโคกหินลาดหรือป่าโคกผีหลอก	81
ตารางที่ 4.5 ปฏิทินฤดูกาลของสัตว์ที่พบในป่า	82
ตารางที่ 4.6 สถานการณ์ความเพียงพอของอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด	83
ตารางที่ 4.7 สถานการณ์การเข้าถึงอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด	84
ตารางที่ 4.8 สถานการณ์การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหนองโจด	85
ตารางที่ 4.9 สถานการณ์การเข้าถึงอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด	86
ตารางที่ 4.10 สถานการณ์ความมั่นคงทางด้านอาหารจากป่าชุมชนบ้านหนองโจด โดยภาพรวม	87
ตารางที่ 4.11 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาความมั่นคงทางด้านอาหารจากป่าของป่าชุมชนบ้านหนองโจด	87
ตารางที่ 4.12 การจำแนกผลการประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	100

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่	หน้า
รูปภาพที่ 2.1 ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่บ้านหนองโจด หมู่ที่ 9 และ 13 ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	7
รูปภาพที่ 2.2 พื้นที่ตัดขวางภายในหมู่บ้านหนองโจดหมู่ที่ 9 และ 13 ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	8
รูปภาพที่ 2.3 สระบาดาลที่อยู่บริเวณป่าดอนปู่ตา	9
รูปภาพที่ 2.4 ลักษณะของลำห้วยน้อยในช่วงฤดูแล้ง	10
รูปภาพที่ 2.5 ลำห้วยคະคางที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน (ถ่ายเมื่อ วันที่ 9 เม.ย. 2561)	10
รูปภาพที่ 2.6 อ่างเก็บน้ำห้วยหินเหิบ	11
รูปภาพที่ 2.7 พื้นที่ภายในป่าโคกหินลาด หรือป่าโคกผีหลอก	12
รูปภาพที่ 2.8 ป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโจด	13
รูปภาพที่ 2.9 ดอนปู่ตาบริเวณป่าชุมชน	17
รูปภาพที่ 2.10 บรรยากาศการรวมตัวของชาวบ้านในการทำพิธีสงฆ์น้ำดอนปู่ตา	18
รูปภาพที่ 2.11 การเสียหายประจำปีของหมู่บ้านทำโดยการเสียหายจากคางไก่	18
รูปภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงพื้นที่ป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโจด	75
รูปภาพที่ 4.2 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตของโคกผีป่าหลอกหรือโคกหินลาดที่บ้านโจดดูแล	77
รูปภาพที่ 4.3 ลักษณะของดินที่พบในบริเวณโคกป่าผีหลอก บริเวณทางเข้าป่าและรอบ ๆ ป่า	78
รูปภาพที่ 4.4 การประกอบพิธีกรรมโดยเฒ่าจ้ำ กระจ่า หรือ กวนจ้ำ (ผู้นำจิตวิญญาณ) ทำหน้าที่ในการนำขอขมาในพิธีกรรมสงฆ์น้ำดอนปู่ตา	97
รูปภาพที่ 4.5 ชาวบ้านชุมชนบ้านหนองโจดและชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมพิธีกรรมสงฆ์น้ำดอนปู่ตา	97
รูปภาพที่ 4.6 พิธีเลี้ยงปู่ตา และการการทำนายโดยกระดูกไก่ (คางไก่) เกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร	98
รูปภาพที่ 4.7 ชาวบ้านชุมชนบ้านหนองโจดและชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมพิธีเลี้ยงปู่ตา	98

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	64
แผนภาพที่ 3.1 ตารางตัวอย่างวิธีการจัดบันทึกแบบ Cornell	67
แผนภาพที่ 3.2 ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)	68
แผนภาพที่ 4.1 ภาพตัดขวางลักษณะภูมิประเทศภายในดอนปู่ตา	75
แผนภาพที่ 4.2 ภาพตัดขวางแสดงลักษณะของพื้นที่ป่าโคกหินลาด (แหล่งที่มา: Google earth)	77
แผนภาพที่ 4.3 รูปแบบหลักการ 5 สร้าง	91
แผนภาพที่ 4.4 รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม	92
แผนภาพที่ 4.5 รูปแบบธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน	93
แผนภาพที่ 4.6 รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน	94
แผนภาพที่ 4.7 ภาพรวมของรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	95
แผนภาพที่ 4.8 การทดลองใช้รูปแบบการจัดสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม	99
แผนภาพที่ 4.9 การทดลองใช้รูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการจิตอาสาดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน	99

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ปัจจุบัน “ป่าไม้” ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้มากมาย นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค และเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันภายในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรมซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น เป็นต้น ประเทศไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพื้นที่ป่าไม้จำนวนป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน สถิติการบุกรุกพื้นที่ป่าจากกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2554 เฉลี่ย 19,348.4 ไร่ต่อปี แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ป่าถูกบุกรุกในแต่ละปียังมีจำนวนมาก ซึ่งมีปัจจัยมาจากหลายสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การบุกรุกของนายทุนเพื่อทำโรงแรม รีสอร์ท การขยายพื้นที่เกษตรกรรม การขาดที่ดินทำกิน ความยากจน การเพิ่มขึ้นของประชากร นโยบายของรัฐ อีกทั้งการลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาขายก็ยังมีส่วนอย่างต่อเนื่องดังที่ปรากฏเป็นข่าว (สำนักงานสถิติ. 2560)

สถานการณ์ป่าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) ของไทย กำลังประสบกับปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายค่อนข้างสูง อันเนื่องมาจากการนำมาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ การสร้างบ้านเรือน เครื่องใช้ในครัวเรือน ตลอดจน การบุกรุกทำลายเพื่อทำการเกษตรกรรม เป็นต้น ทั้งนี้ จังหวัดมหาสารคาม ก็เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่มีการนำเอาทรัพยากรจากป่าไม้มาใช้ทั้งทางตรงและทางอ้อม สภาพป่าไม้ของจังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง ซึ่งจากข้อมูลส่วนใหญ่พื้นที่ป่าอยู่ในบริเวณอำเภอภูพาน อำเภอกระเปาะ อำเภอนาเชือก อำเภอนาดูน และอำเภอนาโพธิ์ มีป่าสงวนแห่งชาติ 10 แห่ง มีวนอุทยาน 2 แห่ง คือ วนอุทยานโกสัมพี มีพื้นที่ 177.243 ไร่ และวนอุทยานชีหลง 279.159 ไร่ มีสวนรุกชาติ 2 แห่ง คือ สวนรุกชาติพุทธมณฑลและสวนรุกชาติท่าสองคอน เขตห้ามล่าสัตว์ป่า จำนวน 1 แห่ง คือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูนลำพันมีพื้นที่ 376.025 ไร่ (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม. 2559)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาวิจัยพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนดังกล่าวนี้ จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ในอดีตที่ผ่านมาเมื่อ 5-10 ปี ป่าชุมชนบ้านหนองโจด มีเนื้อที่ป่าชุมชน ประมาณ 100 กว่าไร่ มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนเป็นอย่างมาก อาทิ การหาของป่า, การเก็บสมุนไพร, การเก็บเห็ดป่า, ผัก, จับสัตว์ป่า เป็นต้น แต่ในปัจจุบันป่าชุมชนบ้านหนองโจดมีเนื้อที่ป่าจริง ๆ ลดลงเหลือแค่ประมาณ 40 ไร่เท่านั้น และจากป่าชุมชนที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนกับกำลัง

ประสบกับปัญหาวิกฤตป่าเสื่อมโทรมถูกทำลายและถูกชาวบ้านบุกรุกแผ้วถางเพื่อยึดครองเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยและคณะ จึงได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงความสำคัญ โดยผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยในการสร้างกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ป่าชุมชนกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองโจด อันจะนำไปสู่การปกป้อง อนุรักษ์ พื้นฟู สร้างแหล่งอาหารเพื่อให้เกิดความมั่นคงอย่างยั่งยืนให้แก่ชุมชน อีกทั้งยังเป็นการสนับสนุนส่งเสริมยุทธศาสตร์แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – พ.ศ. 2559 ที่ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายหนึ่ง คือ การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยรักษาพื้นที่อนุรักษ์ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 19 เพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ในประเทศ นอกจากนี้ ยังมีแนวทางการพัฒนาการคุ้มครองป้องกันรักษาฟื้นฟูป่าไม้และเขตอนุรักษ์ โดยอนุรักษ์พื้นที่เปราะบางที่มีความสำคัญเชิงนิเวศสร้างพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างป่า วางระบบเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าชุมชน ควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ต้นน้ำและการใช้สารเคมี ส่งเสริมเครือข่ายอนุรักษ์และป้องกันการบุกรุก ส่งเสริมหลักการชุมชนอยู่ร่วมกับป่า ส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

ฉะนั้น ผู้วิจัยและคณะ ในฐานะนักวิชาการในพื้นที่ดังกล่าวนี้ จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม” เพื่อให้เกิดการส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าโดยชุมชน อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์นานับประการแก่ชุมชนและประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าและความมั่นคงทางอาหารบนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและทุนทางสังคมเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ตามยุทธศาสตร์ชาติไทยแลนด์ 4.0 ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 2.2 เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 2.3 เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 2.4 เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 2.5 เพื่อประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน และ

เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

3.2 ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มเป้าหมาย

1) ขอบเขตประชากร คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตำบลชุมชนตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

2) ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้วิจัยสามารถจำแนกกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3 ระยะ จำนวนทั้งสิ้น 62 คน ตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ ดังนี้

2.1) ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์ประชุมชนบ้านหนองโจดฯ ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) จำนวน 50 คน และการสัมภาษณ์ (Interview) แบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 12 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 62 คน

2.2) ระยะที่ 2 การค้นหารูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการระดมสมอง (Brainstorming) จำนวน 30 คน และการสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน

2.3) ระยะที่ 3 การสร้างรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) จำนวน 30 คน

2.4) ระยะที่ 4 การทดลองใช้รูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ การนำมาทดลองใช้ในชุมชนบ้านหนองโจด

2.5) ระยะที่ 5 การประเมินและสรุปผลรูปแบบการจัดการประชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาประชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) จำนวน 30 คน

3.3 ขอบเขตด้านระยะเวลาการวิจัย

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลา 1 ปี ตั้งแต่ 2561-2562

3.4 ขอบเขตแหล่งข้อมูลการวิจัย

1) จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Document Study) อาทิ ตำรา หนังสือ บทความ งานวิจัย วรรณกรรม และสื่อสารสนเทศออนไลน์ เป็นต้น

2) จากตัวบุคคล (Human Study) อาทิ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ นักวิชาการ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3.5 ขอบเขตการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะ จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบการอธิบายความเชิงพรรณนา ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากตัวบุคคล อาทิ การรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มกลุ่มย่อย การพบปะ พูดคุย สนทนา และการสัมภาษณ์ (Interview) แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความ และสังเคราะห์ข้อมูล (กัลยา วานิชย์บัญชา. 2546)

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญ ๆ ของเรื่องไว้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา พัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบสอบหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยสร้างมาจากความคิด ประสบการณ์การใช้ อุปมาอุปไมย หรือจากทฤษฎีหลักการต่าง ๆ และแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

4.2 การจัดการป่าชุมชน หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูกป่า การบำรุงป่า การป้องกันป่า การรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่า ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

4.3 ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การที่ประชาชนสามารถเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลา โดยปลอดภัยและมีปริมาณที่เพียงพอในการตอบสนองต่อความต้องการด้านโภชนาการและความนิยมในการบริโภค เพื่อดำเนินชีวิตที่มีสุขภาพแข็งแรงของประชาชน ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญได้แก่

4.3.1 การมีอาหารเพียงพอ คือ การมีปริมาณอาหารที่มีคุณภาพที่เหมาะสมอย่างเพียงพอ

4.3.2 การเข้าถึงอาหาร คือ ประชาชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและมีสิทธิที่จะได้อาหารอย่างเหมาะสมตามความจำเป็นด้านโภชนาการ

4.3.3 การใช้ประโยชน์อาหาร คือ บทบาทของอาหารที่มีต่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน โดยการได้ปริมาณอาหารที่เพียงพอ มีน้ำสะอาดในการบริโภค-อุปโภค มีสุขอนามัย และการดูแลสุขภาพที่ดี

4.3.4 การอาหารมีสม่ำเสมอ คือ ประชาชนโดยรวม ครอบครัว และปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงอาหารอย่างเพียงพอตลอดเวลา

4.4 การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดปัญหา ความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน/กลุ่มองค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้

4.5 กลุ่มเป้าหมาย หมายถึง ตัวบุคคลที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ตามหลักการ วิธีการ และความเหมาะสมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ นักวิชาการ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

5. ประโยชน์ที่ได้รับ

5.1 ประโยชน์ด้านวิชาการ

- 1) สามารถนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ ไปพัฒนาเขียนเป็นหนังสือ ตำรา หรือเขียนบทความวิชาการได้
- 2) เป็นฐานข้อมูลการวิจัยให้แก่ชุมชน ท้องถิ่น พื้นที่อื่น ๆ ได้นำไปศึกษาหาความรู้ต่อยอดทางการวิจัยและทางวิชาการในรูปแบบอื่น ๆ ได้

5.2 ประโยชน์ด้านนโยบาย

- 1) องค์การบริหารส่วนตำบลโคกก่อ สามารถนำไปสร้างเป็นข้อบัญญัติเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองโจด ให้เกิดความต่อเนื่องยั่งยืนสืบไป
- 2) เป็นข้อมูลหรือแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ให้กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดมหาสารคามต่อไปได้

5.3 ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ

- 1) ประชาชนในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้า/ผลิตภัณฑ์/อาหารที่หาได้จากป่าชุมชนหนองโจด
- 2) เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน

5.4 ประโยชน์ด้านสังคมและชุมชน

- 1) เกิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 2) เกิดเป็นชุมชนนาร่องในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 3) ประชาชนมีส่วนร่วมและตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาหวงแหนป่าชุมชนของตนเอง

5.5 ประโยชน์ต่อหน่วยงาน/องค์กร

- 1) องค์การบริหารส่วนตำบลโคกก่อ สามารถนำรูปแบบไปพัฒนาต่อยอดสร้างเป็นข้อบัญญัติชุมชน และออกประกาศ ออกระเบียบในการจัดการป่าชุมชน อาทิ การปลูกป่า การบำรุงป่า การป้องกันป่า การรักษาป่า การใช้ประโยชน์จากป่า ในพื้นที่ป่าชุมชนหนองโจด ต่อไป
- 2) เป็นผลผลิตงานวิจัยหรือผลงานทางวิชาการที่เป็นศักยภาพหรือลิขสิทธิ์ผลงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ 2 เป็นการประมวลหรือรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลหรือรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน (Community forest Approach)
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Approach)
4. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Forest Conservation Approach)
5. หลักการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Principles)
6. วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Culture and Community Forest Conservation)
7. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation Approach)
8. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา (Development Approach)
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
10. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1.1 สภาพทางด้านกายภาพ

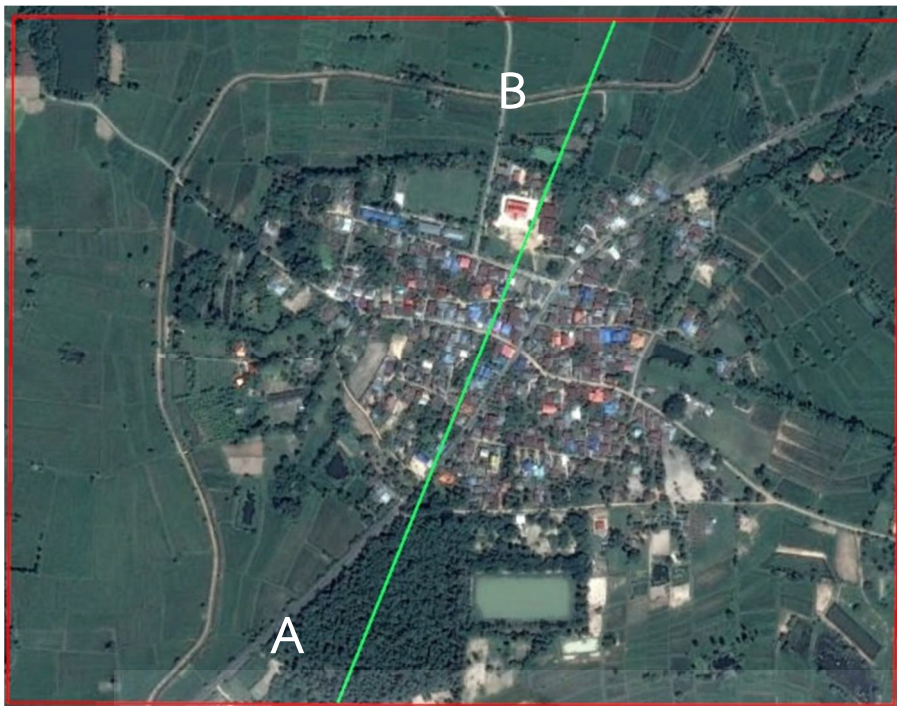
1.1.1 ที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศ

1) อาณาเขตพื้นที่ของบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองมหาสารคามไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 13 กิโลเมตร และห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลโคกก่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่าง ๆ ได้แก่ ทิศเหนือ ติดกับบ้านหนองปลิง ตำบลหนองปลิง และบ้านสวนมอญ(บางส่วน) ตำบลหนองโน ทิศใต้ ติดกับบ้านโคกก่องและโรงบ่ม ตำบลโคกก่อง และหนองคุณน้ำจั้น ตำบลบัวค้อ ทิศตะวันออก ติดกับบ้านหนองคูศรีวิสัย และบ้านป่ากุง และทิศตะวันตก ติดกับบ้านหัวช้าง ตำบลโคกก่อง และบ้านนานกเขียน (บางส่วน) ตำบลหนองโน

รูปภาพที่ 2.1 ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่บ้านหนองโจด หมู่ที่ 9 และ 13 ตำบลโคกก่อง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2) ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศของบ้านหนองโจด โดยทั่วไปมีที่ราบสูง ทางทิศใต้จะลาดลงต่ำมาเรื่อย ๆ จากทางต้นทิศเหนือของหมู่บ้าน แต่โดยรวมของหมู่บ้านแล้วจะมีลักษณะเป็นรูปลูกคลื่นลอนตื้นทั้งหมู่บ้านและจะเบาบางเล็กน้อย ระดับความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง 173.201 จากระดับน้ำทะเล

รูปภาพที่ 2.2 พื้นที่ตัดขวางภายในหมู่บ้านหนองโจดหมู่ที่ 9 และ 13 ตำบลโคกกอ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

3) ลักษณะดิน บ้านหนองโจดจะประกอบด้วยดินต่าง ๆ ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะของดินตามความเหมาะสมของดิน ดังนี้

3.1) ชุดดินร้อยเอ็ด พบมากในสภาพพื้นที่ราบเรียบกึ่งค่อนข้างราบเรียบ เนื้อดินมีลักษณะร่วนปนทราย และทรายปนร่วนสีน้ำตาลเข้มถึงน้ำตาลเทาอ่อนถึงเทา ส่วนดินล่างเป็นดินร่วน ดินเหนียวปนทราย ดินร่วนเหนียวถึงดินเหนียวหน้าดินจะลึกมาก ความลาดชัน 2 % ความเป็นกรดเป็นด่าง 5-5.5 % อินทรีย์วัตถุต่ำถึงปานกลาง ระดับน้ำใต้ดินลึกมากกว่า 1.50 เมตร เหมาะสมปานกลางในการทำงาน

3.2) ชุดดินโคราช พบในพื้นที่ที่เป็นลูกคลื่น เนื้อดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลเข้มน้ำตาลปนเทา หน้าดินลึก ความลาดชัน 2.6 % การระบายน้ำดีปานกลางดินชั้นล่างเป็นดินร่วน ดินเหนียวปนทราย ความเป็นกรดเป็นด่าง 5-6 % ปริมาณอินทรีย์ต่ำถึงปานกลาง ปริมาณโปตัสเซียม ฟอสฟอรัสปานกลางถึงต่ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำถึงปานกลาง เหมาะแก่การปลูกพืชไร่และผลไม้ตลอดจนถึงพืชผักต่าง ๆ

3.3) ชุดดินน้ำพอง พบในพื้นที่ที่เป็นลูกคลื่นลาดชันเล็กน้อย เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย ดินทรายสีน้ำตาลเข้มมาก ดินล่างเป็นดินทรายปนร่วนสีเทาอ่อนปนน้ำตาล ความลาดชัน 0.1 % หน้าดินลึกมาก การระบายน้ำค่อนข้างเร็วปริมาณอินทรีย์วัตถุต่ำ ความเป็นกรดเป็นด่าง 5.5-7 % ปริมาณฟอสฟอรัสโปรแตสเซียมต่ำ ระดับความอุดมสมบูรณ์ต่ำไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก

4) แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่พบในชุมชนบ้านหนองโจด จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือแหล่งน้ำตามธรรมชาติ และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเอง ดังนี้

4.1) แหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีหนองน้ำ สระน้ำ และลำห้วย ดังนี้

(1) หนองโจด โดยรวมมีพื้นที่ 10 ไร่ (โฉนด นสล.) และมีพื้นที่ขุดลอก 6 ไร่ เป็นหนองน้ำที่มีมาตั้งแต่ตั้งบ้านอยู่ทางทิศตะวันตกบ้าน เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญของบ้านหนองโจด มีดอนปู่ตาตั้งอยู่ริมหนองน้ำ ซึ่งเป็นที่เคารพและศรัทธา ของคุณในชุมชน นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร และชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งอาหาร โดยเปิดให้จับปลาได้ตั้งแต่ช่วง

เดือนเมษายน ถึง เดือนมิถุนายน ของทุกปี เมื่อปี พ.ศ 2520 หน่วยงานราชการเข้ามาขุดลอก ล้อมรั้ว และปลูกต้นไม้ เช่น ต้นสะเดา ต้นกระถินณรงค์

(2) สระบาดาล เป็นหนองน้ำอยู่ในพื้นที่ดอนปู่ตา มีพื้นที่ 14 ไร่ เป็นหนองน้ำขนาดเล็ก โดยในอดีตเมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านพื้นที่บริเวณสระบาดาลเป็นเพียงทางน้ำไหล ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 นายทองอินทร์ ชมพูหลง อดีตกำนันตำบลโคกก่อ ได้ทำการขุดลอกสระบาดาลโดยมีหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนคือ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) เพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ ต่อมาจึงมีการปลูกสร้างอาคารเอนกประสงค์ มีลานกิจกรรม เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มข้าวกล้อง ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และมีการขยายพื้นที่บริเวณริมสระบาดาลจัดทำเป็นสวนสมุนไพรของชุมชน มีการปลูกไม้ยืนต้นไม้ยืนต้น เช่น ต้นประดู่ ต้นพะยุง ต้นชงโค ชงโคบาดาล เป็นต้น ในสระบาดาลมีปลาหลายชนิด เช่น ปลานิล ปลานวลจันทร์ ปลาไน ปลาอีสง ปลาตุ๊ก ปลาช่อน แต่ไม่เปิดเสรีให้ชาวบ้านได้จับปลาแต่สามารถจับปลาในงานหรือกิจกรรมส่วนรวมเท่านั้นและใช้น้ำในสระบาดาลผลิตน้ำประปาให้ชาวบ้านได้ใช้ในการอุปโภค

รูปภาพที่ 2.3 สระบาดาลที่อยู่บริเวณป่าดอนปู่ตา

(3) ลำห้วยน้อย ต้นกำเนิดอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านซึ่งมาจากอ่างเก็บน้ำห้วยหินเหิบ และไหลลงมาบรรจบลำห้วยคะคางที่บ้านหัวช้าง ซึ่งในช่วงฤดูแล้งน้ำในลำห้วยจะแห้งขอดดังในภาพ

รูปภาพที่ 2.4 ลักษณะของลำห้วยน้อยในช่วงฤดูแล้ง

(4) ห้วยคะคาง อยู่ด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน ต้นกำเนิดจากอ่างเก็บน้ำห้วยคะคาง ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานแล้วไหลต่อไปบรรจบแม่น้ำชีที่ตำบลท่าตูม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งลำห้วยคะคางนี้มีน้ำตลอดทั้งปีทำให้ชาวบ้านที่มีพื้นที่อยู่ใกล้สามารถใช้ประโยชน์ในการเกษตรได้ตลอดทั้งปี แต่ในฤดูแล้งน้ำจะน้อยลงแต่ไม่ถึงกับแห้งขอด รวมไปถึงใช้ประโยชน์ในการหาอาหาร ทั้งปลานิล ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชิว หอย กุ้งฝอย มารับประทานได้ตลอด

รูปภาพที่ 2.5 ลำห้วยคะคางที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน (ถ่ายเมื่อ วันที่ 9 เม.ย. 2561)

4.2) แหล่งน้ำสร้างขึ้นเอง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยหินเหิบ หรือ อ่างห้วยหินเหิบ เมื่อปีพ.ศ 2511 ชาวบ้านหนองโจดร่วมกับสหกรณ์การเกษตรจังหวัดมหาสารคามร่วมกันขุดลอกหนอง โดยสหกรณ์การเกษตรสนับสนุนอุปกรณ์ในการขุดลอก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2519 กรมชลประทานเข้ามาขุดลอกพื้นที่หนองเดิมให้เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก โดยแบ่งพื้นที่ที่ขุดอ่างให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านที่เคยเป็นเจ้าของที่เดิมที่เคยทำกินมาก่อน และแบ่งพื้นที่ให้กับครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่ทำกินและยากจน ในปี พ.ศ. 2558 ชาวบ้านปล่อยน้ำออกเพื่อขุดลอกขยายพื้นที่อ่างเก็บน้ำให้สามารถกักน้ำได้เพิ่มมากขึ้น และปี พ.ศ. 2559 กรมชลประทานได้มอบอ่างเก็บน้ำห้วยหินเหิบให้หมู่บ้านหนองโจด หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 13 ควบคุม ดูแลรับผิดชอบร่วมกัน ในนามบ้านหนองโจด ปัจจุบันมีพื้นที่ทั้งหมดรวมขอบบ่อจำนวน 45 ไร่ พื้นที่ขุดลอก 23 ไร่ พื้นที่ขอบบ่อที่ให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ และได้เปิดเสรีให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทางด้านอาหาร แต่มีการปักหลักเขตสงวนพันธุ์ปลา ห้ามจับปลา ถึงช่วงฤดูน้ำแดง หรือช่วงฤดูปลาวางไข่ ทางผู้นำก็จะประกาศห้ามชาวบ้านจับปลา ชนิดปลา เช่น ปลานิล ปลาตะเพียน ปลายี่สก ปลาช่อน ปลาดุก กุ้ง หอย และอื่นๆและเมื่อปี พ.ศ. 2560 ผู้นำและชาวบ้านดำเนินกิจกรรมทำความสะอาดขอบบ่อร่วมกัน ได้รับการสนับสนุนจากแรงงานจังหวัดมหาสารคาม ส่งเสริมให้เกิดแรงงานฤดูร้อน จำนวน 35 คน

รูปภาพที่ 2.6 อ่างเก็บน้ำห้วยหินเหิบ

5) ป่าไม้ ในชุมชนบ้านหนองโจด มีพื้นที่ป่าสงวน ที่เรียกว่าป่าชุมชนอยู่ 2 แห่ง โดยมีป่าโคกหินลาด และป่าดอนปู่ตา ดังนี้

5.1) ป่าโคกหินลาด (โคกป่าผีหลอก) มีพื้นที่จำนวน 2,622 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ มีลักษณะเป็นป่าเต็งรัง ส่วนหนึ่งเป็นป่าต้นน้ำของลำห้วยคะคาง ในปัจจุบันสภาพป่าไม้ได้เป็นผืนเดียวกันแต่ถูกแบ่งออกเป็นสวน ๆ เนื่องจากมีการจับจองพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านทั้งโดยรอบป่า และจากภายนอก พื้นที่ป่าที่ถูกแบ่งออกเป็นสวน ๆ มีการแบ่งเขตการดูแลในรูปแบบของป่าชุมชน ซึ่งบ้านหนองโจดทั้ง 2 หมู่ได้รับผิชอบในพื้นที่ ที่เรียกว่าป่าโคกป่าผีหลอก มีพื้นที่ 200 ไร่ ซึ่งอยู่ในความดูแลของบ้านหนองโจด ซึ่งได้มีการเข้ามาจัดการแบ่งเขตการดูแลโดยกรมป่าไม้เมื่อปี พ.ศ.2558 โดยได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นเพื่อดูแลรักษา และมีกฎในการควบคุมดูแล ออกกฎโดยทางกรมป่าไม้ ซึ่งในอดีตก่อนมีการเข้ามาควบคุมดูแลของกรมป่าไม้นั้น ต้นไม้ในป่ามักจะถูกชาวป่าตัดไปทำฟืน สร้างบ้านเรือน และมีการเข้ามาลักลอบตัดไม้พยาง แต่หลังจากมีการเข้ามาควบคุมจัดตั้งคณะกรรมการป่าและได้หมอบป่าให้ชุมชนช่วยกันดูแลรักษา ทำให้ป่าไม้มีความหนาแน่น ป่าไม้ถูกทำลายน้อยลง ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในป่าเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากการหาอาหารในแต่ละฤดูกาล และเป็นแหล่งสมุนไพร และแหล่งพลังงานของชุมชน

รูปภาพที่ 2.7 พื้นที่ภายในป่าโคกหินลาด หรือป่าโคกผีหลอก

5.2) ป่าดอนปู่ตา อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งเป็นป่าที่อยู่คู่หมู่บ้านมาตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 22 ไร่ ซึ่งในพื้นที่ป่าดอนปู่ตานี้ในตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันนี้มีต้นไม้ขึ้นมากมาย ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น และเห็ด รวมถึงผักต่าง ๆ นั้นซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากในเขตพื้นที่ป่าดอนปู่ตานี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าต้นไม้เป็นของปู่ตาไปตัดไม่ได้ ถ้าตัดมาเป็นของตนเองก็จะมีอันเป็นไป แต่ถ้าเอาไปใช้ในงานส่วนรวมอย่างงานวัดกระจำจะเป็นไปของกับปู่ตาจึงจะสามารถตัดได้ แต่ในป่าดอนปู่ตานี้ชาวบ้านยังสามารถเข้าไปหาอาหารอย่างเช่นเห็ดชนิดต่าง ๆ ได้

รูปภาพที่ 2.8 ป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโจด

1.2 สภาพทางด้านชีวภาพ

1.2.1 การเลี้ยงสัตว์ ในชุมชนมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้แรงงาน การบริโภค และจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ โดยสัตว์เลี้ยงที่ชุมชนนิยมเลี้ยงมี ดังนี้

1) โค อุตีดเลี้ยงทุกครัวเรือนเพื่อใช้เป็นแรงงานและยานพาหนะ เป็นพันธุ์พื้นเมือง (วัวไทยซี่แก่น) เลี้ยงง่าย ทนต่อความร้อน เล็มหญ้าดี แต่อัตราการเจริญเติบโตช้า ปัจจุบันมีการเลี้ยงโค จำนวน 37 ครัวเรือน เป็นพันธุ์บาร์มัน และพันธุ์ลูกผสมระหว่างฮินดู และบราซิล เลี้ยงเพื่อจำหน่าย เป็นรายได้ก้อนโตของเกษตรกร จะมีนายฮ้อย หรือพ่อค้าวัวประจำชุมชน และต่างถิ่นมาดูโคแล้วให้ราคา ใช้วิธีการขายแบบประมูล

2) กระบือ อุตีดเลี้ยงเป็นส่วนมากเพื่อใช้เป็นแรงงานในการเกษตร กระบือที่นิยมเลี้ยงเป็นพันธุ์พื้นเมือง กรมปศุสัตว์เรียกว่า กระบือไทย ปัจจุบัน เลี้ยงพันธุ์พื้นเมือง และพันธุ์นิโกร เลี้ยงเพียง 2 ครัวเรือน เคยมีโครงการของ CCF มาสนับสนุนควายยืมเลี้ยง โดยคืนลูกตัวแรก ต่อมาเลิกทำ นำควายไปจำหน่าย เอาเงินเข้ากองทุนเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

3) หมู อุตีดหมูที่นำมาเลี้ยงเป็นหมูพันธุ์ของสถานีบำรุงสัตว์ หมูขาวราสไวน์ ลักษณะหูตั้ง แข็งแรง เลี้ยงง่าย โตไว เลี้ยงลูกเก่ง หมูพันธุ์แลนเลส ลักษณะหูตก แข็งแรง เนื้อแดง ลูกดก มั่นนอย หน้าขาว หมูพันธุ์รอกเจอซี โตไว กินอาหาร 3 กิโลกรัม ต่อ น้ำหนัก 1 กิโลกรัม หมูพันธุ์ผสม (พันธุ์ราสไวน์ตัวผู้ กับพันธุ์แลนเลสตัวเมีย) และหมูขุน (พันธุ์ผสม กับพันธุ์รอกเจอซี) เนื้อจะแน่นดี แข็งแรง ลูกดกปัจจุบัน เลี้ยง 2 ครัวเรือน เลี้ยงเพื่อจำหน่าย

4) ไก่บ้าน มีการเลี้ยงเกือบทุกครัวเรือนเพื่อบริโภคในครัวเรือน และจำหน่าย เลี้ยงและดูแล ประมาณ 3 เดือนก็จะได้ไก่บ้านน้ำหนัก 1.2 กิโลกรัม สามารถนำไปขายได้ โดยราคาอยู่ที่ 80-100 บาท

1.2.2 พืชไร่ เป็นพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านปลูกเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยเลือกปลูกพืชไร่ที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ในแต่ละชนิด ดังนี้

1) ยुकาลิปตัส ในช่วงปี พ.ศ. 2513 ชุมชนมีการปลูกปอแดง และปอขาว ต่อมาเมีนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น มีเข้ามาให้เลือก 2 ชนิด คือ ยางพารา และยูคาลิปตัส

เนื่องจากพื้นที่บ้านหนองโจดเป็นดินทราย จึงสามารถปลูกได้แค่อยูคาลิปตัส โดยทำการซื้อพันธุ์จาก บริษัทเอกชน จนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านนี้ทำการปลูกยูคาลิปตัสมีรายละเอียดในการปลูกและดูแล จากการสัมภาษณ์พ่อธงชัย อุทัยดา เริ่มปลูกยูคาลิปตัส เมื่อปี พ.ศ. 2550 ในพื้นที่ตอน 15 ไร่ โดยพื้นที่นี้เดิมทำนา ไร่ปอ และไร่ไผ่หวานมาก่อน จากนั้นจึงเปลี่ยนมาปลูกยูคาลิปตัส ตามการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐ พันธุ์ที่ปลูกเป็นพันธุ์เก่า ลักษณะใบเล็กเรียวยาวต้นกล้า ต้นละ 1 บาท การปลูก จะปลูกช่วง ต้นฝน คือเดือนพฤษภาคม โดยจะขึงเชือกเป็นแนว แล้วขุดหลุม ระยะห่าง 2-3 เมตร ใส่ปุ๋ยคอก แล้วนำกล้าลงหลุม จากนั้นปล่อยให้ต้นโตเอง การจำหน่าย ใช้ระยะเวลา 3 - 4 ปี ต้นยูคาโต สามารถที่นำไปขายได้ โดยราคาอยู่ที่ต้นละ 20-30 บาท ขายมาแล้ว 4 รุ่น ได้รอบละประมาณ 2 หมื่นบาท เป็นต้น

2) มันแกว เป็นพันธุ์พื้นเมือง ปลูกง่าย หวานดี ทนแล้ง แต่หัวเล็ก ไม่ค่อยดก ต้องคดปลูกทำให้เปลืองพันธุ์ ต่อมากรมส่งเสริมวิชาการเข้ามาสนับสนุนให้ปลูกพันธุ์เกษตร ซึ่งให้ผลดก เป็นหัวดี เก็บง่าย แต่ต้องปลูกและดูแลตามหลักวิชาการ ปลูกแบบใหม่จะนำท่อนพันธุ์ไม่เกิน 50 เซนติเมตร มาตัดเป็นสามท่อน แล้วปลูกลงหลุมแบบชันลำต้นขึ้น ในการปลูกมีการเตรียมดิน (ไถดิน ไถพรวน ไถป่น ไถยกร่อง) ก่อนปลูก จะรองพื้นดินด้วยปุ๋ยคอก และปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 การปลูก นำยอดพันธุ์ที่ได้จากเกษตร 1 หลุม ต่อ 5-6 ยอด ทยอยอดชันขึ้น แล้วดินกลบเมื่อต้นมันขึ้นเป็นต้นอ่อน สามารถใส่ปุ๋ยรอบที่ 2 ได้ เป็นสูตร 15-15-15 การดูแลให้น้ำโดยการปล่อยน้ำ 1 ครั้งต่อสัปดาห์ 60 วันถึงจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ การเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยการขุดถอนเอง ใส่กระสอบทันทีไม่ได้ทำความสะอาด การจำหน่าย พ่อค้าแม่ค้ามารับไปจำหน่ายต่อ 20 บาท/กิโลกรัม จำหน่ายได้ 10 กระสอบ (กระสอบละ 20 กิโลกรัม) เป็นเงิน 4,000 บาท

3) ถั่วลิสง เป็นพืชอายุสั้นชาวบ้านนิยมปลูกหลังนา มีกรมวิชาการเกษตร เข้ามาสนับสนุนให้ปลูก มีพันธุ์ไทนาน 9 และพันธุ์ขอนแก่น 60 จากการสัมภาษณ์แม่ขวัญจิตร บานศรี มีพื้นที่ปลูกถั่วลิสงในพื้นที่ลุ่ม 2 งาน เริ่มปลูกเมื่อ ปี 2558 พันธุ์ที่ปลูกเป็นพันธุ์ ไทนาน 9 รับพันธุ์มาจากเกษตรอำเภอ จำนวน 50 กิโลกรัม ลักษณะเมล็ดพันธุ์จะสั้น ฝักเล็ก มีการเตรียมดินเอง (ไถดิน ไถป่น ไถยกร่อง) หากดินแห้งต้องปล่อยน้ำใส่ให้ดินชื้นแล้วใส่ปุ๋ยคอกรองพื้น ทำการปลูก ช่วงหลังเกี่ยวข้าวเสร็จ (ช่วงเดือนธันวาคม) โดยการแกะเมล็ดถั่วลิสงแห้ง ปลูกบนร่อง หลุมละ 2 เมล็ด 1 คูจะปลูก 2 แถว ระยะห่าง 1 คืบ การดูแลรักษา โดยการปล่อยน้ำตามร่อง 1 ครั้งต่อสัปดาห์ จนต้นอ่อน ก่อนออกดอกจะใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 พร้อมกำจัดวัชพืชโดยการถอน ไม่ใช้ยาฆ่าหญ้า ระหว่างดูแลรักษาหากเป็นโรค เช่น โรคแมลง เหลืองตาย โคนเน่า ให้ถอนทิ้งได้เลย ใช้ระยะเวลา 3 เดือน จึงจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ โดยการถอนต้นขึ้นจากดิน เลือกอเอาเมล็ดที่สมบูรณ์ การจำหน่าย ฝักดิบ ราคา 25 บาท/กิโลกรัม, ฝักแห้ง ราคา 100 บาท/ปีบ ส่วนเมล็ดพันธุ์(ฝักแก่)นั้นจำหน่ายราคา 100บาท/ปีบ เช่นกัน จำหน่ายตามบ้านเรือน ตลาด และมีแม่ค้ามารับไปจำหน่ายถั่วลิสงไม่ชอบน้ำมาก ไม่ชอบแห้งเกินไป ปลูกได้ 2 ครั้งที่ 1 หลังเกี่ยวข้าว ช่วงเดือนธันวาคม ปลูกที่นาลุ่ม และนาคลอง ครั้งที่ 2 ช่วงเดือนพฤษภาคม ฝนมาใหม่ ปลูกที่นาดอน (นาโคก)

4) ข้าวโพด เป็นพืชที่ส่งเสริมให้ปลูกนอกช่วงฤดูการทำนา พันธุ์ที่ปลูกมีพันธุ์ข้าวเหนียวชูปเปอร์สวีทศรีแดง และพันธุ์ผสม ปัจจุบันนิยมปลูก ชูปเปอร์สวีท โดยทำการปลูกในพื้นที่ลุ่ม จากการสัมภาษณ์เกษตรกร ชูปเปอร์สวีท (เมล็ดสีเหลือง รสหวาน) เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะต่อซื้อพันธุ์ใหม่เสมอราคา 850 บาท/กิโลกรัม ทำการเตรียมดิน โดยไถดินตากแดดไว้ 4 วัน ไถป่น ยกคูร่อง การปลูก นำปุ๋ยคอกมาปูพื้น ปลูกคูละ 1 แถว 1 หลุมใช้ 2 เมล็ดปลูกช่วงเดือนธันวาคม การดูแลรักษา ปล่อยน้ำร่อง 1 ครั้งต่อสัปดาห์ เมื่อต้นอ่อนประมาณเช้า จะใส่ปุ๋ยยูเรีย 1 กระสอบ ต่อ ไร่ (กระสอบละ 50 กิโลกรัม) พร้อมกำจัดวัชพืช โดยการถอน และพอเริ่มมีดอกใส่ปุ๋ยยูเรียอีก 1 กระสอบ ต่อไร่ รวมทั้งหมด 4 กระสอบ ระหว่างดูแล หากมีหนอนลงฝัก จะไม่ถอนต้นข้าวโพดออก เนื่องจากหนอนจะไม่ลาม ใช้เวลา 3 เดือนจึงเก็บเกี่ยวได้ โดยการเก็บเกี่ยว ใช้แรงงานใน

ครัวเรือน หัวผักขู่วิทยาที่สมบูรณ์ โดยหักส่วนคอของขั้วโพด แล้วนำไปจำหน่ายตามหมู่บ้าน ตลาด และมี พ่อค้าแม่ค้ามารับไปจำหน่ายต่อผักต้ม 4 ผัก ราคา 20 บาท ผักดิบ จำหน่าย 6 ผัก ราคา 20 บาท

5) มันสำปะหลัง เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีการส่งเสริมให้ปลูกในพื้นที่ ทำการปลูกในพื้นที่ดอน บริเวณ ทิศตะวันออกของหมู่บ้าน พันธุ์ที่ใช้ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์เกษตรศาสตร์ ใช้ท่อนพันธุ์ 250 ลำต่อไร่ ทำการ เริ่มปลูกในเดือนพฤษภาคม โดยทำการเตรียมดินโดยไถพาน 5 มีค่าจ้างไถไร่ละ 200 บาท ทำการไถยกร่อง ค่าจ้างไถไร่ละ 200 บาท จากนั้นปลูก โดยทำการตัดท่อนพันธุ์ขนาด 10-15 ซม. นำไปปัก ในแปลง ที่ ระยะห่างระหว่างต้น 50 ซม. ระยะห่างระหว่างแถว 1 เมตร ใส่ปุ๋ยครั้งแรก 15 วันหลังปลูก สูตร 46-0-0 ผสม 15-15-15 อัตราส่วน 1 ต่อ 1 ผสมแล้วใส่ไร่ละ 25 กิโลกรัม ใส่ปุ๋ยครั้งที่ 245 วันหลังใส่ครั้งแรก สูตร 15-15-15 อัตราส่วน 1 ไร่ต่อ 50 กิโลกรัม และทำการกำจัดวัชพืช เก็บเกี่ยว จ้างแรงงานแบบรายวัน 300 บาทต่อวัน แห้งที่นำไปจำหน่าย โรงแปงบรื้อ และลานรับซื้อมันสำปะหลัง

6) ข้าวนาปี เป็นพืชที่สร้างรายได้หลักให้กับชุมชน โดยปลูกในพื้นที่ลุ่มรอบๆหมู่บ้าน ทำการ เตรียมดินโดยไถพาน 5 ข้าวพันธุ์ที่ใช้ ใช้ข้าว กข6 และมะลิ 105 ปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง มิถุนายน โดยทำการหว่านแล้วจึงใช้โรตารีไถบด (1 ครั้ง) ค่าจ้างไถ 250 บาทต่อไร่ เมื่อข้าวพร้อมโต 15 ซม. เริ่มใส่ปุ๋ย ครั้งแรก ปุ๋ยที่ใช้เป็นสูตร 16-8-8 ใส่ไร่ละประมาณ 25 กก. และใส่ปุ๋ยครั้งที่ 2 หลังจากใส่ครั้งแรกประมาณ 45 วัน ใช้สูตร 16-16-8 ไร่ละ 25 กก. ทำการเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม โดยใช้รถเก็บเกี่ยว ไร่ละ 700 - 1,000 บาท

ตารางที่ 2.1 ปฏิทินการผลิตพืชของบ้านหนองโจด

กิจกรรม	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
ข้าว					←	→					←	→
มันสำปะหลัง	←	→								←	→	
ยูคาลิปตัส	←	→										→
มันแกว		→										→
ข้าวโพด			→									→
ถั่วลิสง			→		←	→						→
พริก	←	→										→
สัญลักษณ์	←→ ทำงานทั้ง		←→ ทำบางวันบางเวลา									

1.3 สภาพทางด้านสังคม

1.3.1 ประวัติความเป็นมาและที่ตั้ง บ้านหนองโจด ม.9 ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม จากการสัมภาษณ์และเล่าเรื่องจากผู้เฒ่าผู้แก่ภายในชุมชน ทราบว่าเมื่อประมาณ 200 ปี ราว ๆ ปี พ.ศ. 2357 ได้มีกลุ่มคนอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นพ่อค้าวัว ควาย หรือ เรียกกันว่า นายฮ้อย อพยพมาจากแคว้น หรืออำเภอแคว้นในปัจจุบัน ทั้งสองกลุ่มนี้โดยความตั้งใจของผู้ นำ ตั้งใจว่าจะไปตั้งรกรากที่โคราษฎแต่การเดินทางลำบาก พอมาถึงบริเวณนี้ก็ได้อพยพล่าห้วยน้อยก็ได้เดินทางตาม ลำห้วยน้อยมาเรื่อย ๆ ก็พบกับแอ่งน้ำซึ่งมีน้ำและมีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าโจดหรือต้นโจดขึ้นตามบริเวณแอ่ง น้ำและลำห้วย มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา และพืชพันธุ์ตามธรรมชาติ เหมาะสำหรับการตั้งรกราก และยุทธศาสตร์ตามภูมิศาสตร์ก็เลยตั้งเป็นหมู่บ้านตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

1.3.2 การปกครอง นับตั้งแต่การจัดตั้งหมู่บ้านหนองโจด ได้มีผู้นำหมู่บ้านถึงปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 13 คน โดยมีนายราชาบาล เป็นผู้นำคนแรกเมื่อปี พ.ศ.2357 และในปัจจุบันมีนายธงชัย อุทัยดา เป็นผู้นำชุมชน โดยดำรงตำแหน่งเมื่อ ปีพ.ศ. 2560 ถึงปัจจุบัน และมีคณะกรรมการหมู่บ้าน ดังนี้ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน คือ

- 1) นายธีรวัฒน์ ศิริอุเทน ฝ่ายทะเบียน
- 2) นายประชาติปการ บาลศรี ฝ่ายปกครอง
- 3) นายบุญโฮม นามมันสา ฝ่ายรักษาความสงบ

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน คือ

- 1) นายประดิษฐ์ พารหาร ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล
- 2) นายต่อตัน อุทัยดา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

มีการบริหารและพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งได้แบ่งกันรับผิดชอบเป็นคุ่มมีดังนี้ คือ

- 1) คุ่มตะวันยอแสง นางทองวาล์ สุริยะ เป็นหัวหน้า
- 2) คุ่มมะลิวัลย์ นางดม มาลี เป็นหัวหน้าคุ่ม
- 3) คุ่มริมดอน นาง ชารี ชมพูหลง เป็นหัวหน้าคุ่ม
- 4) คุ่มศรีไสว นางหนูพูน อุทัยดา เป็นหัวหน้าคุ่ม
- 5) คุ่มตะวันลับฟ้า นางทองศุณย์ ไทตาสี เป็นหัวหน้าคุ่ม

ต่อมา ความเจริญและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองตลอดจนการเพิ่มของจำนวนครัวเรือนและประชากร บ้านหนองโจดจึงได้แยกเป็นสองหมู่ในปี พ.ศ.2536 ตามแผนการกระจายอำนาจการปกครอง โดยแบ่งแยกตามมติของคณะกรรมการหมู่บ้าน คือ แยกตามถนนกลางบ้านตามดวงพระอาทิตย์ขึ้น-ลงจึงเป็นบ้านหนองโจดหมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 13 หรือหนองโจดเหนือ บ้านหนองโจดใต้

1.3.3 ลักษณะประชากร

1) ประชากร บ้านหนองโจดมีประชากรทั้งสิ้น 1,135 คนมีจำนวน 253 ครัวเรือน โดยแยกเป็น ชาย 554 คน หญิง 581 คน โดยจำแนกเป็นช่วงอายุประชากรได้ ดังนี้

ตารางที่ 2.2 ข้อมูลประชากรในแต่ละช่วงอายุ

ช่วงอายุ	ชาย(คน)	หญิง(คน)
แรกเกิด - 10 ปี	26	23
11 - 20 ปี	16	14
21 - 30 ปี	13	10
31 - 40 ปี	14	12
41 - 50 ปี	27	41
51 - 60 ปี	29	33
61 ปีขึ้นไป	26	46

(ที่มา: ข้อมูลจาก โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโคกก่อ ปี พ.ศ. 2561)

2) ข้อมูลสุขภาพ จำนวนผู้ป่วยโรคเรื้อรังในชุมชน ได้แก่ โรคเบาหวาน จำนวน 21 คน โรคความดันโลหิตสูง จำนวน 18 คน

3) การศึกษา มี โรงเรียนประถม 1 แห่ง ศูนย์เด็กเล็ก 1 แห่ง และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่มีระดับการศึกษา ดังนี้

จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา	จำนวน 777 คน
จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา	จำนวน 323 คน
จบการศึกษาในระดับอนุปริญญา	จำนวน 39 คน
จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี	จำนวน 15 คน

1.3.4 วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของชุมชน

1) ความเชื่อ ชาวบ้านหนองโจด ทั้งหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและประกอบพิธีทางศาสนาอยู่ 1 แห่ง และมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ในเรื่องของดอนปู่ตา ทั้ง 2 แห่ง ดอนปู่ตาในป่าที่ติดกับหมู่บ้านนั้นมีคู่มุ่บ้านมาตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน ซึ่งมีความเชื่อว่า ปู่ตา จะคอยดูแลคุ้มครอง คนในหมู่บ้าน บ้านเรือน รวมไปถึงจะคอยขจัดปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกจากหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็น ภัยธรรมชาติ ฝนพายุที่รุนแรง ไม่ให้มาใกล้บริเวณบ้านหนองโจด และยังมีความเชื่อในการบวชให้ปู่ตาช่วยให้ประสบความสำเร็จทั้งในการสอบเข้าเรียน ขอให้เจอขอที่หาย โดยถ้าคนที่บวชประสบความสำเร็จแล้วก็จะมาแก้บนโดยการถวายไก่ต้ม เหล้า หรืออย่างอื่น เช่นปลุกต้นไม้ ก็แล้วแต่จะบวช และจะทำการแก้บนได้เฉพาะในวันพุธ โดยมีพ่อกะจ้ำเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับปู่ตา

รูปภาพที่ 2.9 ดอนปู่ตาบริเวณป่าชุมชน

2) พิธีกรรม

2.1) พิธีกรรมสร้งน้ำปูตา โดยพิธีกรรมนี้จะทำกันในวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี โดยมีการรวมตัวกันของชาวบ้านในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน ในเวลาประมาณ 15 นาฬิกา แล้วเดินแห่น้ำมายังดอนปูตาที่ป่า กระจ่าก็จะทำพิธีแล้วชาวบ้านก็จะทำการสร้งน้ำโดยสานน้ำไปยังศาลาปูตา เพื่อขอพรให้อยู่ดีมีสุข และขอขมาปูตาถ้าได้ทำอะไรล่วงเกินไปทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ และจากนั้นก็เคลื่อนย้ายไปที่หนองน้ำประจำหมู่บ้านที่มีปูตาอีกแห่งตั้งอยู่ เพื่อทำพิธีขอขมาและสร้งน้ำปูตา เมื่อเสร็จพิธีสร้งน้ำปูตาทั้ง 2 แห่งแล้วชาวบ้านก็เข้าไปรวมตัวยังวัด เพื่อทำสังฆทานรวมญาติในลำดับต่อไป

รูปภาพที่ 10 บรรยากาศการรวมตัวของชาวบ้านในการทำพิธีสร้งน้ำดอนปูตา

2.2) พิธีเลี้ยงปูตา โดยพิธีกรรมนี้จะจัดขึ้นเมื่อ เข้าสู่เดือน 6 ตามปฏิทินจันทรคติไทย โดยชาวบ้านจะนำไก่ต้ม เหล้า และทำการมัดใบมะพร้าวเป็นปมตามจำนวนคนในครัวเรือนและจำนวนวัวควาย เพื่อไปแจ้งบอกกล่าวให้ปูตารับรู้เพื่อที่จะทำนาคุ่มครอง และในการเลี้ยงปูตาก็จะทำการเสีงทายคางไก่ เรื่อง ความอุดมสมบูรณ์ของข้าว ความอยู่ดีมีสุขของคนในหมู่บ้าน

รูปภาพที่ 2.11 การเสีงทายประจำปีของหมู่บ้านทำโดยการเสีงทายจากคางไก่

3) บุญประเพณี หรือ เทศกาลประจำปีของชุมชน ชาวบ้านหนองโจดนับถือบุญประเพณีอันดีงามที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย ถือ ฮีต 12 ดังนี้

ตารางที่ 2.3 ประเพณี 12 เดือนของชาวบ้านหนองโจด (ฮีต 12)

เดือน	บุญประเพณี
บุญเดือนอ้าย (เดือนธันวาคม)	บุญปรีวาสรกรรมหรือบุญเข้ากรรม
บุญเดือนยี่ (เดือนมกราคม)	บุญกลุ่มข้าวใหญ่
บุญเดือนสาม (เดือนกุมภาพันธ์)	บุญข้าวจี
บุญเดือนสี่ (เดือนมีนาคม)	บุญมหาชาติ
บุญเดือนห้า (เดือนเมษายน)	บุญสงกรานต์
บุญเดือนหก (เดือนพฤษภาคม)	บุญบั้งไฟ
บุญเดือนเจ็ด (เดือนมิถุนายน)	บุญเบิกบ้าน
บุญเดือนแปด (เดือนกรกฎาคม)	บุญเข้าพรรษา
บุญเดือนเก้า (เดือนสิงหาคม)	บุญข้าวประดับดิน
บุญเดือนสิบ (เดือนกันยายน)	บุญข้าวสาก
บุญเดือนสิบเอ็ด (เดือนตุลาคม)	บุญออกพรรษา
บุญเดือนสิบสอง (เดือนพฤศจิกายน)	บุญกฐิน

1.3.5 กลุ่มองค์กรในหมู่บ้าน

เพื่อเป็นการให้เกิดความเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของพี่น้องประชาชนอย่างจริงจังจึงได้มีองค์กรต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล เอกชนและคนในชุมชนเอง จำแนกดังนี้

1) กองทุนปันผลสัจจะหรือกองทุนเงินออมวันละบาท มีสมาชิก 480 คน เป็นกองทุนระดับตำบล อัดเก็บเป็นรายเดือน ต่อมาเก็บ 6 เดือน และ 1 ปี ซึ่งจะเก็บปีละ 370 บาท เป็นเงินฝากสะสมเข้ากองทุน สมาชิกจะได้รับผลประโยชน์ เป็นค่าสินไหม (เสียชีวิต) สมาชิกเริ่มต้น 1 ปีขึ้นไป ไม่เกิน 4 ปี รับ 4,000 บาท ส่วนสมาชิก 4 ปีขึ้นไป รับ 30,000 บาท (สินไหมขึ้นอยู่กับระยะเวลาการเป็นสมาชิก) จ่ายค่ารักษานอนโรงพยาบาล คินละ 200 บาท ไม่เกิน 3 คิน ค่ารักษาอุบัติเหตุไม่เกิน 1,500 บาท คลอดบุตร 500 บาท

2) กองทุนหมู่บ้าน เริ่มดำเนินการเมื่อปี 2547 มีสมาชิก 522 คน

3) กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิก โดยมี 3 หมู่บ้าน คือบ้านหนองโจด หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 13 และบ้านสวนมอญ หมู่ที่ 7 (อดีตเคยเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ปัจจุบันบ้านสวนมอญได้อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองโน) ซึ่งใช้เมรุด้วยกันทางด้านทิศตะวันตกของวัด เริ่มแรกเก็บครัวเรือนละ 20 บาท ต่อ คน ต่อมาเก็บ 100 บาท เมื่อเก็บได้แล้วคณะกรรมการกองทุนจะทำการมอบให้กับญาติผู้เสียชีวิตเลย ไม่มีการเก็บส่วนต่างเข้ากองทุนแต่อย่างใด

4) กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง มีสมาชิก 12 คน

5) กลุ่มทอเสื่อกก มีสมาชิก 20 คน

- 6) กลุ่มผู้ป่วยชีวภาพ มีสมาชิก 70 คน
- 7) กลุ่มข้าวปลูกพันธ์ดี (OBP) มีสมาชิก 50 คน
- 8) กลุ่มทำไร่โคกก่อ มีสมาชิก 53 คน
- 9) กลุ่มสายใยรัก มีสมาชิก 40 คน
- 10) กลุ่มผักปลอดสารพิษ มีสมาชิก 30 คน
- 11) กลุ่มข้าวกล้อง มีสมาชิก 30 คน

1.3.6 ด้านสาธารณสุข

ภายในหมู่บ้านมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน หรือ ศสมช. คอยช่วยเหลือประชาชนขั้นพื้นฐาน มีกิจกรรม เช่น การตรวจวัดความดัน คัดกรองเบาหวาน การตรวจภาวะโภชนาการเด็กและซั้งน้ำหนักในเด็ก แรกเกิด 5 ปี ทุก ๆ 3 เดือน และควบคุมป้องกันโรคไข้เลือดออก โรคฉี่หนู ไข้หวัดนก และโรคติดต่อ ตลอดจน รายงานและประสานงานกับ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโคกก่อ

1.3.7 การบริการพื้นฐาน

1) การคมนาคม บ้านหนองโจดอยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามประมาณ 13 กิโลเมตร ระหว่างทางหลวงสาย มหาสารคาม-บรบือ จะเป็นถนนลาดยางตลอดและถนนสายทางหลวงชนบทหมายเลข ม.ค 2008 และ สาย ม.ค 2010 โดยทางหลวงชนบทสาย ม.ค 2008 และมีอีกสายคือ ทางหลวงแผ่นดินสาย มหาสารคาม-วาปี ประชาชนในหมู่บ้านมียานพาหนะที่ใช้ในหมู่บ้าน ดังนี้

1.1) รถกระบะ	จำนวน 43 คัน
1.2) รถโดยสาร	จำนวน 1 คัน
1.3) รถจักรยานยนต์	จำนวน 161 คัน
1.4) รถรับส่งนักเรียน	จำนวน 5 คัน
1.5) รถรับส่งพนักงาน	จำนวน 4 คัน
1.6) รถบรรทุก	จำนวน 6 คัน

2) ไฟฟ้า/ประปา ราษฎรในหมู่บ้านจะใช้ระบบไฟฟ้าประปาครบทุกครัวเรือนในฤดูแล้ง น้ำประปาจะมีปัญหาคือน้ำไม่ค่อยพอใช้

3) การโทรคมนาคม การสื่อสารในหมู่บ้านจะใช้หอกระจายข่าวเป็นหลักนอกจากนี้ยังสามารถรับรู้ข่าวสารจาก วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต อีเมล โทรศัพท์

4) มวลชนที่จัดตั้ง

4.1) ลูกเสือชาวบ้าน	จำนวน 10 คน
4.2) อาสาสมัครป้องกันชาติ	จำนวน 1 คน
4.3) อปพร	จำนวน 20 คน
4.4) อาสาสมัครรักษาความสงบเรียบร้อย	จำนวน 10 คน
4.5) ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อชีวิต	จำนวน 83 คน
4.6) อาสาสมัครสาธารณสุข	จำนวน 10 คน

1.4 สภาพทางด้านเศรษฐกิจ

1.4.1 อาชีพ ในหมู่บ้านหนองโจด ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือ เกษตร ได้แก่ การทำนา ทำสวน ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากบ้านหนองโจดมีพื้นที่เป็นราบสลับลูกคลื่น จึงประสบกับปัญหาภัยแล้งในฤดูแล้ง อาชีพรองลงมาคือ รับจ้าง ค้าขาย รายได้โดยเฉลี่ย 13,000 บาท ต่อ ครัวเรือนต่อปี การประกอบอาชีพของครัวเรือน จำแนกได้ ดังนี้

- 1) ครั้วเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพมีจำนวนประมาณ 105 ครั้วเรือน
- 2) ครั้วเรือนที่ประกอบอาชีพอย่างเดียวมีจำนวนประมาณ 49 ครั้วเรือน
- 3) ครั้วเรือนที่ประกอบอาชีพที่ทำอะไรทำสวนมีจำนวนประมาณ 128 ครั้วเรือน
- 4) ครั้วเรือนที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ไว้ขาย (วัว ควาย สุกร เป็ด ไก่ ฯลฯ) มีจำนวนประมาณ 80 ครั้วเรือน
- 5) ครั้วเรือนที่ทำการเกษตรในฤดูแล้งมีจำนวนประมาณ 23 ครั้วเรือน

1.4.2 กลุ่มอาชีพภายในชุมชน

1) กลุ่มทอผ้าลายขิด อดีตชาวบ้านได้มีการทอผ้าอยู่เดิมแล้ว ชาวบ้านจึงมีพื้นฐานในการทอผ้า ต่อมาเมื่อปี 2535 พัฒนาชุมชน (พอช.) เข้ามาสนับสนุนแนะนำลวดลายใหม่ ๆ (แม่ชม บานศรี เป็นประธานกลุ่ม) ทอออกจำหน่ายตามชุมชน ผู้ที่สนใจ และตลาด ในปี 2536-2538 ชาวบ้านได้ทอผ้าลายขิดส่งให้เรือนจำจังหวัดมหาสารคามเพื่อเย็บเป็นหมอน ซึ่งจำหน่ายผ้าในราคาชิ้นละ 10 บาท จำนวน 100-200 ชิ้น กลุ่มนี้ไม่ได้ร่วมกันทำกิจกรรมแต่ทอผ้าบ้านใครบ้านมันแล้วนำมารวมกันเพื่อจำหน่าย ใครทอได้มากก็จะได้เงินมาก และไม่มีการลงหุ้นและปันหุ้นใด ๆ

2) กลุ่มแปรรูปพริก ก่อนจะมาเป็นกลุ่มแปรรูปพริก ชาวบ้านหนองโจดได้ปลูกพริกจำหน่ายอยู่แต่เดิมแล้ว ปลูกจำนวนมากแต่ไม่มีตลาดรองรับ เมื่อปี 2535 เคหะกิจสหกรณ์การเกษตร เข้ามาสนับสนุนอุปกรณ์ เช่น เตอบพลังงานแสงอาทิตย์ (มูลค่า 70,000 บาท) เครื่องบดมือหมุน หม้อ กระทะ และบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น และให้ความรู้เรื่องการแปรรูปพริก พร้อมจัดตั้งกลุ่มแปรรูปพริก มีสมาชิกจำนวน 25 คน (แม่ชม บานศรี เป็นประธานกลุ่ม) จำหน่ายพริกแห้ง และพริกสด ราคา 10-15 บาท ต่อ กิโลกรัม ภายในปีเดียวกัน กลุ่มแปรรูปพริกได้รับรางวัลชนะเลิศระดับภาค ด้านกลุ่มอาชีพ ได้รางวัลเป็นเงินจำนวน 100,000 บาท ทางกลุ่มแปรรูปพริกนำเงินมาสร้างอาคาร เพื่อเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน ในปี 2536 กลุ่มแปรรูปพริก ได้ทำผลิตภัณฑ์ พริกทอง พริกนรก พริกตาแดง และพริกเผ่าจำหน่าย ซึ่งพริกทองจะจำหน่ายตามตลาดและร้านอาหารในราคา 30 บาท ต่อ กิโลกรัม ส่วนพริกนรก พริกตาแดง พริกเผ่า จะทำเป็นกระปุก หนักประมาณ 3 ขีด ไม่ถึงครึ่งกิโลกรัม จำหน่ายในราคา กระปุกละ 20 บาท ต่อมาปี 2537 กลุ่มแปรรูปได้ทำพริกปนจำหน่ายให้กับ บริษัทปริชาชัย จำนวน 1 ตัน เป็นเงิน 50,000 บาท โดยสมาชิคนำพริกสดไปต้มแล้วนำมาอบ เพื่อไม่ให้พริกแห้งออกสีดำ ซึ่งจะทำให้พริกไม่แดงสวย นำมาตำใส่โหล โดยใช้แรงงานคนตำ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป ได้รับค่าจ้างวันละ 30 บาท 3 วัน 100 บาท ใช้เวลาในการทำพริกปนอยู่ 19 วัน จึงได้พริกปนจำนวน 1 ตัน เนื่องจากทางบริษัทบอกว่าพริกของกลุ่มแปรรูปพริกเผ็ดจนเกินไป ควรผสมสิ่งเจอปน เช่น ใบกะทอน พุทราแห้ง เพื่อลดความเผ็ด เพิ่มปริมาณพริกปน แต่ทางกลุ่มปฏิเสธเนื่องจากทางกลุ่มต้องการผลิตพริกที่มีคุณภาพ จึงเลิกทำพริกปนจำหน่ายให้กับทางบริษัท จากนั้นกลุ่มแปรรูปพริกก็มีกิจกรรมการแปรรูปพริกน้อยลง จนถึงปี 2540 จึงยกเลิกกลุ่มแปรรูปพริก เนื่องจากไม่มีตัวแทนทำการตลาดให้ การแบ่งปันผลกำไร เนื่องจากกลุ่มแปรรูปพริกไม่ได้มีการลงหุ้นกัน จึงต้องปันหุ้นตามรายได้ที่ได้รับมาเป็นรายครั้ง เช่น ได้มา 5 หมื่นบาทก็ปันส่วนที่เป็นหุ้นไว้ซื้อพริก และอุปกรณ์ต่างๆ และอีกส่วนไว้จ้างแรงงานสมาชิกที่มาประกอบกิจกรรม และอีกส่วนคือแบ่งให้กับสมาชิก จำนวน 500 บาทต่อคน เป็นต้น

3) กลุ่มทำไรโคกก่อ (เป็นการรวมกลุ่มระดับตำบลโคกก่อ) เป็นโครงการของตำบลโคกก่อ (พ่อสุพันธ์ สมภักดี เป็นประธานกลุ่ม) เมื่อปี 2547 ได้รับการสนับสนุนจากสหกรณ์การเกษตร สนับสนุนเงินยืมให้กับสมาชิก ไม่คิดดอกเบี้ย สมาชิกลงหุ้นละ 200 บาท ไม่เกินคนละ 5 หุ้นต่อคน กิจกรรมของกลุ่มคือนอกจากจะให้กู้เงินลงทุนเพื่อการเกษตรแล้ว ทางกลุ่มยังซื้อปุ๋ยมาจำหน่ายต่อ โดยการซื้อไว้ก่อนเมื่อเก็บผลผลิตเสร็จแล้วค่อยนำมาจ่ายย้อนหลัง ดำเนินกิจกรรมอยู่ที่บ้านหนองหิน ตำบลโคกก่อ มีการปันหุ้น หุ้นละ

2 บาท ต่อปี สามารถเข้าร่วมได้ทุกคนในตำบลโคกก่อที่สนใจและยังดำเนินกิจกรรมอยู่จนถึงปัจจุบัน

4) กลุ่มทอเสื่อกก เริ่มทอเสื่อเมื่อปี พ.ศ. 2549 โดยชาวบ้านใช้ไหลในการทอ ซึ่งไหลขึ้นอยู่กับตามริมคลองและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ต่อมาหลังปี พ.ศ. 2549 ได้จัดตั้งกลุ่มทอเสื่อกกขึ้นเพื่อต่อรองกับตลาดได้ โดยพัฒนาชุมชน (พช.) เข้ามาฝึกอบรมหลายในการทอให้ เป็นเวลา 10 วัน และสนับสนุนอุปกรณ์ เป็นเครื่องจักร 2 เครื่อง ฟืม 4 ตัว และกี่ 2 ตัว มีสมาชิก 20 คน (แม่ชม บานศรี เป็นประธานกลุ่ม) หลังจากตั้งกลุ่มขึ้น สมาชิกมีการลงหุ้นคนละ 100 บาท (ตอนนี้หุ้นยังคงเหลือในบัญชีกลางของกลุ่ม) นำเงินหุ้นไปซื้ออุปกรณ์เพิ่มเติม คือ กก สี เชือก และอื่นๆ จะช่วยกันทอที่ศูนย์แม่บ้าน (ศูนย์แม่บ้านสร้างขึ้นโดยใช้งบรางวัลชนะเลิศระดับภาคของกลุ่มพริกแปรรูปจำนวน 100,000 บาท ในปีพ.ศ. 2535) ช่วยกันทอและจำหน่ายตามชุมชนและตลาด ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2556 ได้จดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจทอเสื่อกกบ้านหนองโจด ลายที่กลุ่มทอ เป็นลายที่คิดขึ้นมาเอง เช่น ลายผู้ไท ลายต้นสน ลายสองฝั่งโขง เป็นต้น การจำหน่าย จะจำหน่ายในราคา 80-500 บาท ต่อผืน ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของลาย ปัจจุบัน ไม่ได้ร่วมกันทอที่ศูนย์แม่บ้าน แต่ได้ทอจำหน่ายเป็นส่วนตัวไม่ได้ขึ้นอยู่กับกลุ่ม

5) กลุ่มข้าวปลูกพันธุ์ดี เป็นโครงการจากกรมส่งเสริมการเกษตร (ข้าวปลูก) เมื่อปี พ.ศ. 2552 จัดตั้งเป็นศูนย์ข้าวชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2553 จดทะเบียนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตข้าวพันธุ์ดีตำบลโคกก่อ เมื่อปี พ.ศ. 2554 และขึ้นเป็นกลุ่มในกรมการข้าวในปี พ.ศ. 2560 โดยกรมการเกษตรให้ความรู้ ผลิตเมล็ดพันธุ์ มีสมาชิก 20 คน สมาชิกจะได้ถือหุ้นคนละ 200 บาท โดยไม่ต้องลงหุ้น มีการปันผลให้ 20% จากรายได้ และหากสมาชิกออกจากกลุ่มจะไม่ได้รับเงินหุ้นคืน แต่จะยกหุ้นไปให้กับสมาชิกรายใหม่แทน การดำเนินกิจกรรมคือการปลูกพันธุ์ข้าวจำหน่าย เป็นการปลูกข้าวอินทรีย์ มีข้าวเหนียว กข.6 และข้าวเจ้ามะลิ 105

6) กลุ่มเห็ดนางฟ้า รวมตัวและก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2557 มีสมาชิก 19 คน ไม่ได้ลงหุ้น ลงแต่แรงงานเท่านั้น ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากแรงงานจังหวัดมหาสารคาม เป็นงบประมาณจำนวน 20,00 บาท นำไปซื้ออุปกรณ์ เช่น ขี้เลื่อย หัวเชื้อ ถุงผ้า และอุปกรณ์สร้างโรงเรือน มีวิทยากรจากแรงงานจังหวัดมาอบรมให้ความรู้ 1 วัน เพื่อแนะนำวิธีการปลูก (ชาวบ้านมีความรู้อยู่เดิมจากการไปศึกษาดูงาน) ปลูกเห็ดนางฟ้าจำนวน 4,000 ก้อน จำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม จำหน่ายได้ 20,000 บาท จำหน่ายตามชุมชน และตลาด ไม่ได้ปันผลแก่สมาชิก เอาเงินเข้ากองทุนเพื่อนำไปสร้างสาธารณประโยชน์เพื่อพัฒนาชุมชน และภายในปีเดียวกันก็เลิกทำกิจกรรม เนื่องจากเห็ดนางฟ้าให้ผลผลิตไม่ดี

7) กลุ่มสัมมาชีพชุมชน เพาะเห็ดนางฟ้า เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน เพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน สมาชิกเป็นคนที่สนใจ หรือมีรายได้น้อย มาเรียนรู้ ได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองมหาสารคาม (พช.) รายละ 800 บาท จำนวน 34 คน รวม 27,200 บาท เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 สมาชิกเข้าร่วมประชุม อบรม หลักการบริหาร ที่โรงแรมสุมหาสารคาม ต่อมาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ได้จัดตั้งกลุ่มเพาะเห็ดนางฟ้าขึ้น สร้างโรงเรือนจากวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในชุมชน และจัดซื้ออุปกรณ์ และจำหน่ายในราคากิโลกรัมละ 60 บาท

8) กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ (เป็นกลุ่มจากโครงการของตำบลโคกก่อ) ก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2551 ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้เครื่องจักรทำปุ๋ย เช่น เครื่องคูโบต้า เครื่องบด เครื่องผสม เครื่องกับปุ๋ย เป็นต้น และส่งตัวแทนชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านในตำบลโคกก่อไปศึกษาดูงานที่จังหวัดสุรินทร์ 1 วัน นำสูตรมาทำตามกระบวนการขั้นตอน โดยสมาชิกลงหุ้นกันคนละ 100 บาท ดำเนินกิจกรรมที่องค์การบริหารส่วนตำบลโคกก่อ มีสมาชิกประมาณ 100 คน ผลิตปุ๋ยจำหน่าย 2 สูตร คือสูตรปุ๋ยรองพื้น (ปึกดำ) ซึ่งจำหน่ายในราคา 300 -320 บาท ต่อกระสอบ (กระสอบละ 30 กิโลกรัม) และปุ๋ยหมัก จำหน่ายในราคา 450 บาท ต่อกระสอบ (กระสอบละ 30 กิโลกรัม) จ้างแรงงานจากสมาชิกในกลุ่มวันละ 5 คน ให้ค่าแรงวันละ 150

บาท ช่วงหลังจางวันละ 300 บาท มีบริการรับ-ส่ง และอาหารกลางวัน ปันผลให้สมาชิกร้อยละ 20 บาท ต่อปี จำกัด 1 คนได้ไม่เกิน 10 ไร่ ต่อมาปีพ.ศ. 2556 จึงเลิกทำกิจกรรม เพราะราคาจำหน่ายปุ๋ยราคาถูก แต่จ้างแรงงานแพง และฝุ่นจากการทำปุ๋ยก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย ทำให้ขาดแรงงาน (องค์การบริหารส่วนตำบล โคกก่อ. 2560)

2. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน (Community forest Approach)

2.1 ความหมายของป่าชุมชน

โกลม แพรททอง (2537) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่ นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับ ประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชนป่าชุมชนได้มีการดำเนินการอยู่ใน ประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว ตามสภาพการพึงพิงป่าของประชาชนที่มีต่อแหล่งป่าที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้าน ต่าง ๆ ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจและ สังคม

ฉลาดชาย รमितานนท์ (2528) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ จากที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนก การใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงพร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทาง กายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมา หลายชั่วอายุคน อาจกล่าวได้ว่า ป่า ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของป่าไม้สังคม อันหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ทางด้าน การป่าไม้ที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อตอบสนองความจำเป็นและความปรารถนา ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2538) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนมิได้ หมายถึง เพียงแค่ ที่ดินต้นไม้อันป่า แต่มีความหมายหลายมิติที่ลึกซึ้งและกว้างไกล อย่างไม่รู้จบ มีหลักการสำคัญบางประการที่ เป็นกรอบคิดบ่งชี้ถึงความเป็นป่าชุมชน ดังนี้

- 1) มีการเชื่อมโยงระบบสังคมวัฒนธรรมเข้ากับเรื่องป่าและทรัพยากร
 - 2) เป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกใหม่ก็ได้ แต่ต้องมีขอบเขตบริเวณที่ชาวบ้านสามารถจำแนก ขนาดของพื้นที่ได้
 - 3) กรรมสิทธิ์ในที่ดินจะเป็นของรัฐหรือสาธารณประโยชน์ก็ได้ แต่ชุมชนมีอำนาจในการ บริหารจัดการอย่างอิสระ โดยองค์กรตัวแทนที่แท้จริงของชุมชน
 - 4) จุดประสงค์และเป้าหมายของการจัดการป่าต้องสอดคล้องกับความต้องการของคนและ กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากป่าในชุมชน
 - 5) เน้นการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 6) กฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการป่าและทรัพยากรต้องกำหนดและตัดสินใจโดยองค์กรชุมชน
- สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550)** ป่าชุมชนในความหมายอย่างกว้างหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมตามความเชื่อและ

วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนเป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้นทั้งเรื่องการทำมาหากินระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่ออำนาจและกฎระเบียบในชุมชนป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะภูมินิเวศและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในท้องถิ่นป่าชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร (Food Resource) ให้แก่ชุมชนในประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบันประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) อันเป็นหนึ่งใน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาคความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) จากในอดีตที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ออกมา ให้นิยามป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน (Community Forest หรือ Social Forestry) ว่า หมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็นนิยามที่กว้างเพราะเท่าที่ผ่านมาการมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของป่ามากกว่าประโยชน์ของคนภายหลังแนวคิดดังกล่าวเริ่มได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในเวทีการประชุมการป่าไม้ครั้งที่ 8 ณ กรุงจาการ์ตา ภายใต้หัวข้อการป่าไม้เพื่อประชาชน (Forestry for People) และมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องที่กล่าวถึงมากและได้รับการยอมรับในเวทีระหว่างประเทศ

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (2536) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเลือกเพื่อใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรรวมทั้งยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชน

อำนาจ คอวนิช (2532) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่ประชาชนได้ร่วมมือกันจัดทำขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งความหมายดังกล่าวเป็นแนวทางพัฒนาป่าไม้เข้ากับหลักเกณฑ์ของวนศาสตร์ชุมชนที่ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาป่าไม้ โดยเป็นความต้องการร่วมในกิจกรรมนั้นและมีความสำนึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของมีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เขาร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่มุ่งแก้ไขปัญหาคาขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ชุมชน

FAO (1978) ได้ให้นิยามคำว่า วนศาสตร์ชุมชน หรือ การป่าไม้ชุมชน (Community forestry) ไว้ว่า “การป่าไม้ชุมชน ก็คือสถานการณ์ใดก็ตามที่ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจการป่าไม้”

Gregersen. et.al. (1989) ได้ให้หลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นโครงการที่ประชาชนทาเอง และเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งในระดับครัวเรือน และในระดับชุมชนวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ และเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชนบทที่ยังต้องอาศัยพึ่งพิงต้นไม้และป่าไม้

สรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าที่กำหนดไว้ให้เป็นป่าของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนด

2.2 ประเภทของป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง (2537) กล่าวถึง ประเภทป่าชุมชนว่า ได้มีวิวัฒนาการมาเป็นเวลาช้านานในประเทศไทย มีประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้น ๆ สภาพการพึ่งพิงใช้พื้นที่แตกต่างกันตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาป่าสามารถแบ่งประเภทของป่าชุมชนออกได้ 2 ประเภท คือ

- 1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้

โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ดังนี้

1.1) การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าดอนปู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นประเพณีของท้องถิ่นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

1.2) การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งซบน้ำให้กับพื้นที่ทำนาหรือพื้นที่ประกอบการเกษตรอื่น ๆ หรือเพื่อป้องกันการพังทลายของดินที่ถูกชะล้างเข้าสู่พื้นที่นา พื้นที่ป่า ส่วนมากพบทางภาคเหนือในชุมชนชาวเขาที่มีการทำนาและเป็นกลุ่มคนไทยพื้นราบ

1.3) การอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อเป็นเขตอภัยทาน เป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา และไม่มีการตัดไม้จะรักษาเอาไว้เพื่อความร่มรื่น

1.4) การอนุรักษ์ป่าเป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาป่าไว้ตามธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น น้ำตก ถ้าได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของส่วนรวมที่ทุกคนเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5) การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร พื้นที่ที่ถูกเก็บรักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง

2) ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพิงอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมที่ไม่สามารถถนอมประโยชน์ได้ ป่าชุมชนได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ กันขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและชุมชนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1) ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการปลูกขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่าง ๆ กัน เช่น ไร่ฝิ่น ถ่าน เป็นต้น

2.2) ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าในบริเวณโรงเรียน เพื่อการศึกษาด้านเกษตรและการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้สำหรับเป็นค่าอาหารกลางวันสำหรับเด็กยากจนในโรงเรียน

2.3) การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณหรือสำนักสงฆ์เพื่อให้เกิดความร่มรื่น เหมาะแก่ความสงบทางด้านจิตใจและใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัดซึ่งเป็นแหล่งรวมจิตใจของประชาชนในท้องถิ่น

2.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน

จากการจัดการป่าชุมชนจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ชุมชนยังใช้ประโยชน์จนไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ดังนั้นชุมชนกับป่าต่างต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันคือ ชุมชนทำหน้าที่ปกป้องดูแลป่า ป่าก็จะให้ปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่คนในชุมชนจากป่าชุมชนให้มีความยั่งยืน ดังเช่น นักวิชาการ นักทฤษฎี นักวิจัย ที่ได้ให้ความสำคัญของผลประโยชน์จากป่าชุมชน ดังนี้

กรมป่าไม้ (2541) ได้กล่าวถึงลักษณะของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการป่าชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1) ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์น้ำ ดิน สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.1) เป็นแหล่งเก็บกักน้ำจืดธรรมชาติสำหรับการอุปโภคและบริโภคในหลายพื้นที่ในประเทศ ชาวบ้านมีการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับชุมชนใช้ในชีวิตประจำวัน และการทำไร่ ทำสวน เช่น ป่าซับน้ำ

1.2) เป็นแหล่งรักษาสภาพแวดล้อม เช่น ป้องกันดินพังทลาย อนุรักษ์และฟื้นฟูดินและน้ำ เนื่องจากประสิทธิภาพการซึมซับน้ำของดินในป่าไม้ธรรมชาติจะสูงมากเมื่อเทียบกับพื้นที่ที่มีการบุกรุกป่าไม้เพื่อทำการเพาะปลูกโดยไม่อนุรักษ์หน้าดิน ซึ่งจะทำให้เกิดการอัดแน่นของดินจนไม่สามารถอุ้มน้ำและความชื้นให้อยู่ได้นาน ก่อให้เกิดการพังทลาย ชะล้างของหน้าดิน สูญเสียหน้าดินและธาตุอาหารของพืช

1.3) เป็นแหล่งพืชสมุนไพรหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแหล่งของยารักษาโรคต่าง ๆ เช่น โรครักษาอาหาร ปวดศีรษะ เป็นต้น ทำให้ลดความจำเป็นในการไปรักษาในโรงพยาบาลในเมือง ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปและเป็นการรักษาโรคเบื้องต้นก่อนจะถึงมือแพทย์ใหม่

1.4) เป็นแหล่งวัตถุดิบของการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ ไม้สอยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น การใช้เถาวัลย์ในการทำภาชนะใส่ของ เช่น ตะกร้า เป็นต้น

2) ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งป่าชุมชนจะประกอบไปด้วยพืชพรรณนานาชนิดที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย ดังนี้

2.1) เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ ส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ เช่น ยอดดอก ใบ ฯลฯ ตลอดจนของป่าประเภทอื่น ๆ เช่น เห็ดผักป่า ผลไม้ป่า เป็นต้น

2.2) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าและแมลงต่าง ๆ ซึ่งจะกลายมาเป็นแหล่งโปรตีนของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง เช่น แมลง นก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผลทางอ้อมแก่ชาวไร่ชาวนาเกี่ยวกับระบบการผลิต คือ ช่วยลดการระบาดของแมลงศัตรูพืชและโรคพืช เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศ

2.3) เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชน ป่าชุมชนนอกเหนือจากเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีพแล้ว ชาวบ้านในชุมชนยังสามารถเก็บรวบรวมอาหารจากป่าและของป่าไปขายหรือนำไปแปรรูป เพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง เช่น หน่อไม้ ผักหวานน้ำผึ้ง นอกจากนี้ป่าชุมชนได้รับการจัดการให้อยู่ในสภาพที่ดีก็สามารถสร้างรายได้อีกทางหนึ่งของชาวบ้านในรูปของการจัดการป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

3) ประโยชน์จากเนื้อไม้

3.1) เป็นแหล่งเชื้อเพลิงสำหรับใช้หุงต้มในครัวเรือน เช่น ไม้ฟืน ถ่าน

3.2) เป็นแหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ ของชุมชนสำหรับทำที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ทางเกษตร นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ทำเครื่องดนตรี เช่น ในภาคอีสาน นำไม้มะหาดมาใช้ทำโปงลาง ตันอ่อนนำมาใช้ทำหวดซึ่งเป็นเครื่องเป่าชนิดหนึ่ง

3.3) เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าชุมชนสามารถนำ

ผลผลิตจากป่ามาจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ให้กับครัวเรือนได้ นอกจากนี้รายได้ที่ได้จากป่าชุมชนบางส่วนยังสามารถนำมาจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน สำหรับใช้ในการพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้านได้อีกทางหนึ่งเป็นการพึ่งพิงตนเองของชุมชน

4) ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม

4.1) ประโยชน์เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากต้นไม้ทำหน้าที่ดูดอากาศเสียเข้าไปใช้ในกระบวนการปรุงอาหารและคายออกซิเจนออกมา ทำให้อากาศบริสุทธิ์ให้มนุษย์ใช้หายใจ ให้ความร่มเย็น ความสดชื่นเป็นผลให้จิตใจแจ่มใสเกิดความคิดสร้างสรรค์ คลายความเครียดทำให้สุขภาพกายและใจสมบูรณ์แข็งแรง

4.2) ประโยชน์เพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชน ป่าชุมชนหากได้รับการจัดการที่ดีสามารถเป็นสถานศึกษาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับให้นักเรียนได้มีโอกาสออกไปศึกษาและเรียนรู้ นักเรียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์และสอบถามข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชนเรื่องการจัดการป่าชุมชน ทำให้นักเรียนมีการพัฒนาด้านการพูด การรวบรวมข้อมูล การนำเสนอข้อมูลนอกจากนี้ ครูผู้สอนยังสามารถนำข้อมูลที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน

4.3) ประโยชน์ในการสร้างพลังชุมชนจากการร่วมมือกัน เพื่อการจัดการป่าชุมชนก่อให้เกิดความร่วมมือและสามัคคีกันชุมชน เนื่องจากสมาชิกได้มีโอกาสในการวางแผนดำเนินการดูแลรักษาติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนร่วมกัน

อันว่า จิตสงวน (2535) ยังได้แบ่งลักษณะของผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1) ผลประโยชน์ที่สามารถคิดเป็นมูลค่าตลาดได้ (Market-valued benefit) เป็นผลประโยชน์จากป่าที่สามารถวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินตามราคาตลาด (Market Price) ได้เนื่องจากเป็นผลผลิตที่มีตัวตนจับต้องได้ การคิดมูลค่าจึงสามารถใช้ราคาที่เกิดจากอุปสงค์และอุปทานของผลผลิตนั้นในท้องตลาดเป็นหลัก ผลประโยชน์เหล่านี้ ได้แก่ ไม้และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากไม้ ตลอดจนผลผลิตพืชและสัตว์ที่เกิดจากพื้นที่ป่าไม้ด้วย ซึ่งนับว่าผลประโยชน์ของป่าไม้ชุมชนในลักษณะนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อชุมชนในชนบทเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ

- 1.1) เป็นแหล่งอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการและแหล่งสมุนไพรของชุมชน
- 1.2) เป็นแหล่งการจ้างงานและกระจายรายได้ของชุมชน
- 1.3) เป็นแหล่งปัจจัยการผลิตและวัตถุดิบในการผลิตอื่น ๆ ของชุมชน

2) ผลประโยชน์ที่ไม่สามารถคิดเป็นมูลค่าตลาดได้ (Non market-valued benefit) เป็นผลประโยชน์อีกประเภทหนึ่งที่สามารถคาดหวังได้จากป่าชุมชน และมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนเช่นเดียวกัน เพียงแต่ผลประโยชน์ในประเภทนี้ไม่สามารถจะวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ชัดเจนเหมือนกับผลประโยชน์ประเภทแรก เพราะเกิดจากผลผลิตที่ไม่สามารถจะจับต้องได้ (Intangible Output) จึงไม่มีระบบตลาดที่จะก่อให้เกิดการตกลงราคาได้โดยตรงจากอุปสงค์และอุปทานของผลผลิตนั้น ๆ ผลประโยชน์ดังกล่าว

แยกเป็นรายละเอียด ดังนี้

- 2.1) เป็นแหล่งอนุรักษ์สภาพสิ่งแวดล้อม
- 2.2) เป็นแหล่งนันทนาการและแหล่งท่องเที่ยว
- 2.3) เป็นแหล่งป้องกันพื้นที่ชุ่มน้ำ
- 2.4) เป็นแหล่งความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต
- 2.5) เป็นแหล่งศึกษาและวิจัย
- 2.6) เป็นแหล่งวัฒนธรรมและที่พึ่งทางจิตใจ เช่น มีพิธีกรรมการบวชป่า มีการตั้ง

ศาลปู่ตาในป่า เพื่อเป็นที่เคารพสักการะและเป็นที่พักทางจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Approach)

บัวเรศ ประไชโย และคณะ (2538) แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยลักษณะระบบความเชื่อโดยมีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติความเชื่อดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและพอดี แต่ปัจจุบันแนวโน้มเรื่องความเชื่อลดความสำคัญลง ดังนั้น จึงต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเสริมความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าแพะ ป่าของวัด เป็นต้น

2) การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกอันสำคัญในการวางแผนการดำเนินงานและการรักษาป่าชุมชนเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกันเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน จุดประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนอันก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ระยะยาวและเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อการพัฒนาจะดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชนหรือองค์กรชุมชนกิจกรรมดำเนินการปลูกสวนป่า วัตถุประสงค์เพื่อการสร้างแหล่งไม้พื้นของชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิมก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นเอง

บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ (2554) ป่าชุมชน ถือว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร (Food Resource) ให้แก่ชุมชนในประเทศ จนในปัจจุบัน ประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) อันเป็นหนึ่งใน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาบนความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 จากในอดีตที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ออกมาให้นิยามป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน (Community Forest หรือ Social Forestry) ว่าหมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ทำให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็นนิยามที่กว้างเพราะเท่าที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของป่ามากกว่าประโยชน์ของคน

ปรกรณ์ จริงสูงเนิน (2540) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การรวบรวมเอาหลักวิชาการสาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคนิค ทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้ และทางสังคมศาสตร์ มาใช้ดำเนินการในป่าชุมชน เพื่อผลในด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน การปรับปรุงให้ดีขึ้น และให้ได้ผลผลิตสูงสุดและยั่งยืน การจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมทั้งนี้ ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ ไม้ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกสร้างบ้านเรือนและทำเครื่องเรือน ส่วนประโยชน์ทางอ้อม เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยป้องกันอุทกภัย ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลป้องกันการพังทลายของดินช่วยทำให้ดินดีช่วยป้องกันลมพายุเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจเป็นภูมิประเทศสวยงามเพื่อที่จะให้ป่าชุมชนอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าชุมชนให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำเอาแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ (Principle of Natural Resource Conservation Management) เพื่อให้ เป็นประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน ได้แก่ การสงวน (Preservation) คือ การเก็บไว้ปล่อยให้ไปเอง การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดด้วยการรักษาผลที่ได้อย่างยั่งยืน (The wisely use of the natural resources with a sustainable yield) หรือ การเข้าไปจัดการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด การจัดการอย่างเข้มข้น (Active Management) คือ การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยวิธีการใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสานทั้งสามวิธี ดังนี้ 1. เพิ่มจำนวน 2. ลดจำนวนหรือเอาออกเพื่อให้ส่วนที่เหลือเพิ่มพูนในอัตราสูงสุด 3. ควบคุมให้คงที่ไว้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์นโยบายของการจัดการ (Management Policy) เกี่ยวกับป่าชุมชนคือมุ่งเน้นการอนุรักษ์และการเสริมสร้างสภาพป่าหรือฟื้นฟูสภาพป่าให้ดีขึ้น เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน กิจกรรมที่ต้องดำเนินการ (Activities) สำรองข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสิทธิที่ดินจำนวนประชากรสภาพสังคมปัญหาที่ก่อผลกระทบแนวทางแก้ไข ฯลฯ จำแนกพื้นที่แต่ละกิจกรรม คือ พื้นที่ใช้ประโยชน์และพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจนมีแผนที่ประกอบเด่นชัด 1. จัดทำแผนพัฒนาทั้งพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน พื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ 2. กำหนดคณะทำงานในโครงการต่าง ๆ ตามแผนพัฒนาฯ 3. จัดหางบประมาณและใช้จ่ายตามลำดับความสำคัญ 4. ติดตามการปฏิบัติงานของคณะทำงานต่าง ๆ โดยการจัดสัมมนาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นใน รูปแบบเวทีชาวบ้าน

สารานุกรมไทยวิภีเตีย (2554) กล่าวถึง การจัดการป่าชุมชนว่าเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อมตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้นทั้งเรื่องการทำมาหากินระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่ออำนาจและกฎระเบียบในชุมชนป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิณีและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในท้องถิ่น

สถัญญา กาญจนพันธ์ (2543) ได้เสนอวิธีการจัดการป่าชุมชนไว้ 5 ประเด็น คือ

1) การกระจายตัวของป่าชุมชน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นที่อนุรักษ์ป่าส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบเชิงดอยทำนาค้าเป็นหลักและมักจะมีการทำไร่ตามที่ดอนเพิ่มเติมด้วยป่าที่อนุรักษ์ไว้มักจะเป็นป่าบนดอย ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยที่ไหลมาหล่อเลี้ยงพื้นที่นา โดยอาศัยระบบเหมืองฝาย

2) การจำแนกประเภทป่า ซึ่งไม่ว่าจะเรียกชื่อเป็นอย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมักจะมีการจำแนกพื้นที่ป่าอย่างคร่าว ๆ เป็น 3 ประเภทคือ

2.1) ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้านมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามลักษณะต้นน้ำ เช่น ป่าชันน้ำ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำร้อน ป่าขุนน้ำ ป่าขุนห้วย

2.2) ป่าใช้สอย เป็นป่าแพะหรือป่าเบญจพรรณที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บเห็ดหน่อไม้ ผักป่าสมุนไพร ไม้ฟืน ไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน ตลอดจน เป็นที่เลี้ยงวัว ควาย นอกจากนี้ ป่าใช้สอยยังอาจเป็นแหล่งผลิตของพืชยืนต้นที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ลูกตาว เมียง และตองติง

2.3) ป่าตามประเพณี ซึ่งผูกพันกับศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า ป่าที่ เป็นที่สิงสถิตของผี ความคิดเรื่องเขตอภัยทานเป็นความคิดในศาสนาพุทธ สำหรับคนเมืองลื้อและไทใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีเจ้านาย เลื้อบ้าน เลื้อเมือง ผีขุนน้ำ ตลอดจนผีผาย

3) การกำหนดขอบเขตป่า ต้องมีขอบเขตแสดงสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนนั้น ส่วนมากชาวบ้านมักจะกำหนดขอบเขตป่าอย่างคร่าว ๆ โดยอาศัยสันปัน น้ำ แนวลำห้วย ถนน หรือแม้แต่เขตภาษีบำรุงท้องที่เป็นเส้นแบ่งเขต

4) ระบบการจัดการป่า ป่าชุมชนถือเป็นสมบัติของส่วนร่วมของชุมชนสมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่าสมาชิกของชุมชนอื่นไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่ถ้าได้รับอนุญาตก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของชุมชนเจ้าของป่า เช่น อนุญาตให้เก็บหาของป่าบางประเภทไปใช้หรือไปบริโภค แต่ห้ามนำไปขาย เพราะจะเกิณก้าลังการผลิตของป่าชุมชนนั้น ซึ่งในการจัดสรรทรัพยากรป่าเพื่อใช้ภายในชุมชนชาวบ้านจะแบ่งประเภทป่าดังที่ได้กล่าว มาแล้วและจะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลป่า ดังนี้

4.1) ป่าต้นน้ำ มักจะเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนที่สุด เพราะต้องพึ่งพาน้ำใช้ในการเกษตรจึงมักห้ามตัดหรือรบกวนสภาพป่าโดยเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนบางแห่งอาจจะอนุโลมให้เก็บไม้ล้ม เพราะถูกลมพัดโค่นหรือไม้ที่ยืนต้นตายได้

4.2) ป่าใช้สอย มักเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนรองลงมาจากป่าต้นน้ำชาวบ้านมีสิทธิถอนวัว ต้อนควายไปเลี้ยงในป่าเก็บหาของป่า ไม้แห้งที่ใช้ทำฟืน ตลอดจน ขออนุญาตตัดไม้จำนวนไม่มากนักมาใช้สร้างบ้านเรือน ซ่อมแซมวัดหรือผาย

4.3) ป่าตามประเพณี เป็นป่าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจน เป็นที่สิงสถิตของผี จึงเป็นที่เคารพยำเกรงชาวบ้านไม่ค่อยกล้าเข้าไปตัดไม้หรือรบกวนความสงบป่านอกเขตชุมชนอาจจะเป็นป่าที่ชุมชนข้างเคียงดูแลรักษาต้องทำตามกฎกติกาของชุมชนที่เป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีการแก่งแย่งทรัพยากรกันมาก ชาวบ้านอาจจะถือว่าเป็นป่าสงวนของรัฐที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมักจะควบคู่ไปกับการดูแลตรวจป่าชาวบ้านที่ไปเลี้ยงสัตว์หรือเก็บหาของป่า มักจะช่วยสอดส่องไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาลักลอบตัดไม้หรือเก็บของป่าที่มีจำนวนน้อยไปขายบางพื้นที่การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านอาจจะมีกฎเกณฑ์ที่เป็นหรือไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษรและ ส่วนใหญ่แล้วค่าปรับที่ได้มักจะนำไปใช้ในกิจกรรมส่วนร่วม เช่น สร้างศาลาในหมู่บ้าน บูรณะวัด ซ่อมแซมโรงเรียน หรือบางพื้นที่อาจแบ่งเงินบางส่วน

เป็นค่าเบี่ยงเสียสละเวลาทำงานในไร่มาเดินตรวจป่า

5) ปัจจัยที่เอื้ออำนวยในการรักษาป่าจากการสำรวจป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกถึงคุณค่าของป่าและแสดงความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการเผชิญปัญหาการขัดแย้งทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชนและกลุ่มการประสพภัยธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการทำลายป่า

กรมป่าไม้ (2540) ได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่จะเป็นผู้จัดการป่านั้นอาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้ เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้างไม้เพื่อพลังงานมีการแข่งขันที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลาย หน่วยงาน

2) ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะไม่มีที่ดินไม่เพียงพอมีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอยแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซับน้ำ

3) ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซับน้ำต่าง ๆ

นอกจากนั้นได้มีการจำแนกรูปแบบป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ คือ

(1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้ โดยมีรูปแบบดั้งเดิม ต่อไปนี้

(1.1) ป่าดอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ป่าที่ประชาชนได้ดูแลรักษา มีการตั้งศาลปู่ตาเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

(1.2) ป่าช้าในภาคเหนือ คือ ป่าในเขตหมู่บ้านหรือวัดที่ใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพ

(1.3) ป่าห้วยน้ำ คือ ป่าที่ชุมชนดูแลรักษาไว้เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินหรือกรวดทรายไหลลงไปพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นาหรือจะเป็นป่าพกรอให้คืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา

(1.4) ป่าซับน้ำ คือ เป็นป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตรของชุมชนแล้วไหลลงในแม่น้ำให้ชาวเมืองให้มีน้ำใช้ตลอดปี

(1.5) ป่าธรรมชาติในวัด เป็นป่าที่ได้เก็บรักษาป่าธรรมชาติไว้เพื่อความร่มรื่นและใช้ปฏิบัติธรรม

(1.6) ป่าอภัยทาน เป็นป่าที่เก็บรักษาไว้เพื่อการห้ามล่าสัตว์ทุกประเภท

ส่วนใหญ่ ป่าอภัยทานจะอยู่ในความดูแลของวัดหรือมีการกำหนดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

(1.7) ป่าอนุรักษ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นป่าที่เน้นรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น น้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นสาธารณสมบัติให้ทุกคนใช้พักผ่อนหย่อนใจ

(1.8) ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปประชาชนจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

(1.9) ป่าชุมชนที่มีลักษณะพิเศษอื่น ๆ เช่น ป่าพรุ (ภาคใต้) ป่าชายเลน (ชายทะเล) ป่าบุง ป่าทาม (ภาคอีสาน) เป็นแหล่งอาหารและประกอบอาชีพ เช่น หาปลา ทำประมง ครั้วเรือ และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ

(2) ป่าชุมชนพัฒนาป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นใหม่ สำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้ หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

(2.1) ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในที่สาธารณะบริเวณ รอบอ่างเก็บน้ำเพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

(2.2) ป่าปลูกสองข้างทาง เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทางเพื่อเป็นแนวถนน แนวกันลม เกิดร่มเงา ทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

(2.3) ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน และเพื่อรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

(2.4) ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียนเพื่อให้ความร่มรื่นเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

(2.5) ป่าปลูกในวัด เป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะสมกับปฏิบัติธรรม

สำนักงานส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนกรมป่าไม้ (2556) โครงการบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นโครงการที่กรมป่าไม้ให้มีการจัดสรรงบประมาณโดยตรงเพื่อประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนได้นำไปบริหารจัดการป่าตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยประชาชนเป็นผู้บริหารจัดการเอง ร่วมคิดร่วมทำ และถือเป็นอีกขั้นหนึ่งของการพัฒนาประชาธิปไตย โดยมีหลักการสำคัญของโครงการ คือ ให้ประชาชนมีอิสระในการดำเนินงานระดมความคิด สังเคราะห์ความต้องการตามปัญหาของหมู่บ้านและชุมชนบริหารจัดการลำดับความสำคัญของโครงการเพื่อใช้งบประมาณตามความต้องการของคนส่วนใหญ่โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชนทำหน้าที่ในฐานะที่ปรึกษาและให้การสนับสนุนแก่ประชาชน กรมป่าไม้โดยสำนัก จัดการป่าชุมชนได้เริ่มส่งเสริมให้หมู่บ้านเป้าหมายดำเนินการบริหารจัดการป่า โดยสนับสนุน

งบประมาณ (งบเงินอุดหนุน) มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2548 งบประมาณทั้งสิ้น 245 ล้านบาท และจากการรวบรวมรายงานสรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ พบว่ากิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการสามารถจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ด้านการดูแลรักษาป่า ด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่า และด้านการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้

อำนวยการ คอวนิช (2532) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนว่าเป็นการประยุกต์วิชาวานศาสตร์ชุมชน เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์เข้าด้วยกันโดยยึดหลักเกณฑ์ตามหลักการพัฒนาของสากล ดังนี้

1) การใช้ประโยชน์และการจัดการต้องมีลักษณะที่แสดงออกถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่ากับคนในชุมชน

2) ชุมชนจะต้องมีการจำแนกป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามการจัดลำดับขั้นของต้นไม้และพืชพรรณในป่าถิ่นที่อยู่ของพืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น ผักป่า สมุนไพร เพื่อประโยชน์ของการอนุรักษ์และการใช้สอยในชีวิตประจำวัน

3) การจัดการและการใช้ประโยชน์ต้องแสดงถึงความเข้าใจในเรื่องขีดความสามารถในการรองรับการใช้ประโยชน์ (Carrying Capacity) ของป่าและสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อกำหนดเป็นแนวทางวิธีการและข้อห้ามเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ป่ามากเกินไปจนทำลายสมดุลธรรมชาติ

4) ในการใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องแสดงถึงการรักษาธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยงของมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน

5) ในการใช้ประโยชน์จากป่าต้องมีการทดแทนในสังคมพืชหลังจากมีการรบกวนระบบคล้ายคลึงกันเพียงแต่มีการให้คำจำกัดความในการใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของคนภายในชุมชนด้วยกันเองและข้อตกลงร่วมกับชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ป่าติดต่อกันแนวคิดวิธีคิดที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชน คือ “การยึดตามหลักคำสอนตามพระพุทธศาสนาและสำนึกรักบ้านเกิด” และชุมชนมีความเชื่อเรื่องผีชุมชนจึงได้นำมาเป็นกุศโลบายที่ช่วยในการรักษาป่าไม้ควบคู่กับการรักษาป่าที่เป็นรูปธรรมของชุมชนด้วย เช่น พิธีกรรมการบวชป่าและพิธีกรรมการสืบชะตาป่า เป็นต้น

4. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Forest Conservation Approach)

4.1 ความหมายของการอนุรักษ์

คำว่า “การอนุรักษ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conservation” มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

เกษม จันทร์แก้ว (2540) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป และเพื่อประหยัดไว้ใช้ในอนาคต

นิวัติ เรืองพานิช (2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

ป.อ. ปยุตโต (2543) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพ อย่างอำนวยคุณประโยชน์ที่ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งการดำรงรักษาไว้ซึ่งศักยภาพของชีวภาพ

นั้นให้คงสามารถสนองความต้องการและความใฝ่ปรารถนาของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบต่อไป

วิชัย เทียนน้อย (2536) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนจำนวนมากให้ดีที่สุดและให้มีอายุการใช้งานให้นายที่สุด

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล รักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง ส่งเสริม ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลาอันยาวนานที่สุด มีการสูญเสียน้อยที่สุด การประหยัดต่อสิ่งที่มีอยู่รวมทั้งการหาสิ่งอื่นมาทดแทน โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ

คำว่า “ป่าชุมชน” (Community Forest) คือ ป่าไม้อันอยู่ในที่ดินสาธารณะที่บุคคลที่อาศัยอยู่ ร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ คำว่าป่าชุมชนเกิดขึ้นจากการนำเสนอเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยมีการจัดสัมมนาเรื่องป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบทได้นำเอาความคิดในการจัดการป่าโดยชุมชน โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ด้วยเป็นการเปิดโลกทัศน์ในมิติใหม่ในการจัดการป่าไม้ในเชิงวิชาการของประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวได้แพร่เข้าไปในยังส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ จากนั้นได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 เป็นต้นมา และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นโครงการพัฒนาป่าชุมชน จากงานวิจัยของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2532) ได้เสนอให้มีการส่งเสริมป่าชุมชนใน 3 รูปแบบให้แพร่หลายคือ 1) ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ 2) ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ 3) ป่าชุมชนแบบอบเนกประสงค์

สรุปได้ว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ชาวบ้านในชุมชน มีจิตสำนึก ร่วมกันในการปลูก ดูแล การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า เริ่มจากการแนวร่วม การประชุม การจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือตามประเพณี และความเชื่อถือ นำไปสู่การร่วมกันวางแผนทำกฎระเบียบ อันเป็นข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่ยอมรับของชุมชนทุกอย่างจะดำเนินภายใต้กติกาและประเพณีของชุมชน

4.2 การใช้ประโยชน์จากป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญมนุษย์ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ตั้งแต่แรก จนถึงใบและยอด ไม้ทำให้มนุษย์ได้มาซึ่งปัจจัยสี่ ต้นไม้บางชนิดเป็นอาหาร บางชนิดเป็นยารักษาโรคเรียกว่าสมุนไพร บางชนิดนำมาทำเสื้อผ้า และไม้ที่แข็งแรงนำมาสร้างบ้านเรือน โดยสรุปไม่มีประโยชน์ ดังนี้

1) เป็นส่วนที่สำคัญมากส่วนหนึ่งของวัฏจักร น้ำ ออกซิเจน คาร์บอนและไนโตรเจนในระบบนิเวศ ทำให้เกิดความสมดุลแห่งระบบด้วยการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงแร่ธาตุและสสารในระบบนิเวศ

2) ป่าช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อฝนตกน้ำฝนบางส่วนจะถูกต้นไม้ในป่าดูดซับไว้แล้วค่อย ๆ ปลดปล่อยให้ไหลลงสู่พื้นดิน อีกส่วนหนึ่งจะซึมลงสู่ดินชั้นล่าง สามารถลดการพังทลายของดินได้ ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลันและสามารถลดความรุนแรงของการเกิดภาวะน้ำท่วม เนื่องจากต้นไม้จะช่วยชะลอการไหลของน้ำบนผิวดินและการมีป่าไม้ปกคลุมดินจะช่วยป้องกันการกัดเซาะได้ดีกว่าปลูกพืชชนิดอื่น ๆ

3) ช่วยปรับสภาพบรรยากาศ เนื่องจากป่าไม้ช่วยเก็บรักษาความชุ่มชื้นในดินไว้รวมเงาของป่าช่วยป้องกันไม่ให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบผิวดินโดยตรง บริเวณป่าไม้จะมีน้ำที่เกิดจากการระเหยจากใบและลำต้น กลายเป็นไอน้ำในอากาศจำนวนมาก อากาศเหนือป่าไม้จึงมีความชื้นมาก เมื่ออุณหภูมิอากาศลดลง ไอน้ำจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำเกิดเป็นเมฆจำนวนมาก สุดท้ายก่อให้เกิดฝนตกลงมาในป่าที่มีต้นไม้หนาแน่นส่งผลให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับน้ำฝน และทำให้สภาพอากาศที่ชุ่มชื้นแม้กระทั่งในฤดูร้อน ดังนั้นพื้นที่ที่มีป่าไม้มาก เช่น เขาใหญ่ ดอยอินทนนท์ ภูกระดึง เขาหลวง จะเห็นว่ามีความชื้นปกคลุมอยู่บนภูเขาและจะมีฝนตกมากกว่าบริเวณข้างล่าง

4) ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ในบริเวณที่ป่าไม้มีความสมบูรณ์ ต้นไม้มีรากลึกและซอไนซอยู่ในดิน อินทรีย์วัตถุจากต้นไม้และสัตว์ป่าจะช่วยปรับโครงสร้างของดินให้มีรูพรุนที่สามารถกักเก็บน้ำได้ดี น้ำฝนที่ผ่านต้นไม้จะลงสู่ดินในแนวตั้งค่อย ๆ ไหลซึมกระจายไปตามรากที่แตกแขนงออกไปตามอนุภาคดิน รูพรุนที่อยู่ในดินเฉพาะรูพรุนขนาดเล็กในเม็ดดินนั้นสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่า น้ำหนักของเม็ดดินแห้งถึง 3-10 และน้ำที่กักเก็บไว้นั้น จะค่อย ๆ ปลดปล่อยสู่ชั้นน้ำใต้ดินเพื่อลงสู่แหล่งน้ำลำธาร ป่าจึงเปรียบได้กับฟองน้ำขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติถ้าป่าเกิดในที่สูง น้ำที่กักเก็บไว้จะค่อย ๆ ซึมลงรวมกันตามหุบเขาทำให้เกิดธารน้ำเล็ก ๆ มากมาย และกำเนิดแม่น้ำลำธารที่สามารถมีน้ำใช้ได้ทุกฤดูกาล เป็นต้น

5) ป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ ป่าไม้เป็นแหล่งผลิต/ผู้ผลิต ปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีพของมนุษย์ เมือง/ชุมชนเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมที่สำคัญและหาสิ่งอื่นมาทดแทนไม่ได้ป่าไม้มีความผูกพันต่อความเป็นอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การนำไม้มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นเครื่องตกแต่งบ้านใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร ซึ่งในเรื่องอาหารมนุษย์ได้รับจากป่าโดยตรง เช่น ได้ส่วนของผล เมล็ด ใบ ดอก ลำต้นเป็นอาหาร และได้รับน้ำผึ้งหรือเนื้อสัตว์โดยทางอ้อม สมุนไพรหรือยาแผนโบราณที่ใช้รักษาโรคส่วนใหญ่ได้มาจากผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ได้มีการนำสมุนไพรจากป่ามาดัดแปลง สกัดเอาส่วนที่สำคัญจากเปลือก ดอก ผล เมล็ด ราก นำมาใช้ในการผลิตยารักษาโรคที่ออกมาในรูปของยาเม็ด ยาน้ำ หรือแคปซูล เช่น เปลือกต้นชิงโค่นำมาสกัดทำยาควินินเพื่อรักษาโรค มาลาเรีย

6) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้จัดได้ว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหลบภัยที่สำคัญที่สุดของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์เหล่านี้มีความสำคัญต่อมนุษย์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ช่วยขจัดแมลงและประดับป่าไม้ให้เกิดความงดงาม การทำลายพื้นที่ป่าจึงเสมือนทำลายสัตว์ป่าด้วย

7) เป็นแนวป้องกันลมพายุ เมื่อลมพายุพัดมาปะทะพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นสิ่งกีดขวางความเร็วและลมพายุจะลดลง ดังนั้นลมพายุที่พัดผ่านแนวป่าไม้จะมีความเร็วช้ากว่าพัดฝ่าที่โล่งแจ้ง ช่วยลดความเสียหายของสิ่งก่อสร้าง ป่าไม้จึงเป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของลมพายุได้

8) ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ธรรมชาติของป่าไม้จะเต็มไปด้วยสีเขียว ความเขียวขุ่มร่มเย็น ก่อให้เกิดความสบายตาเมื่อพบเห็น ความสวยงามสดชื่นของดอกไม้ ความชุ่มชื้น น้ำในลำธารที่ใสสะอาด ความเงียบสงบปราศจากเสียงรบกวนของชุมชน ความน่าชมและน่ารักของสัตว์ป่าทำให้เขตป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในช่วงวันหยุดต่าง ๆ จะพบเห็นประชาชน ทั้งในท้องถิ่นและในเมืองจำนวนมากเดินทางไปเที่ยวหรือพักผ่อนหย่อนใจในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ป่าไม้จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยว

9) ช่วยลดมลพิษทางอากาศ เนื่อง จากป่าไม้เป็นตัวช่วย ดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์เพื่อนำไปใช้ในการสังเคราะห์อาหาร แล้วปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนมาให้กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลก สมดุลระหว่างคาร์บอนไดออกไซด์และออกซิเจนในอากาศจึงเกิดขึ้น และเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าพืชในตระกูลสูงสามารถดูดกลืนก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ แล้วเปลี่ยนแปลงให้เป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ปล่อยออกสู่บรรยากาศ แล้วจึงดึงกลับมาใช้ในการสังเคราะห์อาหารในเวลากลางวัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าต้นไม้มีประโยชน์มากในการช่วยกำจัดก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศในเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งมีแต่ป่าคอนกรีตและไม่ค่อยมีต้นไม้ในอากาศในเมืองจึงมีปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สูง การปลูกต้นไม้มาก ๆ จะช่วยลดปริมาณก๊าซทั้งสองชนิดนี้ลงได้เนื่องจากป่าไม้สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังที่กล่าวมาแล้ว การทำลายป่าถือว่าการทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ป่าไม้เมื่อถูกทำลายลงแล้วยากที่จะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของเราเองและต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมโปรดช่วยดูแลรักษาป่าไม้ ๆ ให้มีอยู่และเอื้ออำนวยประโยชน์ตลอดไป หากร่วมกันอนุรักษ์ป่าใน

ชุมชนของตนเองโดยคณะกรรมการหมู่บ้านก็เท่ากับเป็นการจัดการป่าช่วยรัฐอีกแรงและย่อมเป็นสิ่งที่ดี เพราะชุมชนย่อมรักษาและจัดการด้วยตนเองเพื่อตนเอง

5. หลักการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Principles)

5.1 การจัดการป่าตามหลักวิชาการ

ทรัพยากรป่าไม้มีคุณค่ามากมายทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เอาไว้ ถึงแม้ว่าอัตราการเพิ่มของประชากรของประเทศจะลดลง แต่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของวงการอุตสาหกรรมที่ใช้ไม้เป็นวัตถุดิบในการผลิต ตลอดจนการใช้ไม้เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนและใช้สอยหรือทำเป็นสินค้าได้เพิ่มขึ้นตามความจำเป็นที่จะต้องการ ส่วนป่าเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีมากขึ้นความจำเป็นในการจัดการป่าไว้เป็นต้นน้ำลำธารเพื่อบรรเทาอุทกภัยและป้องกันดินพัง อีกทั้งการใช้พลังงานเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและเพื่อการชลประทานเพิ่มขึ้นตามลำดับ จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในปัจจุบันมีแนวโน้มมุ่งไปในทางการใช้ประโยชน์แบบอเนกประสงค์มากขึ้นกว่าการใช้ประโยชน์จากไม้เพียงอย่างเดียวจากการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในช่วงเวลา 30 ปีที่ผ่านมาไม้ถูกทำลายไปทั้งสิ้นกว่า 90 ล้านไร่ หรือในอัตราเฉลี่ยประมาณเกือบ 5 ล้านไร่ต่อปี พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคกลางตอนบน พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายเหล่านี้ประชาชนได้บุกรุกจับจองทำไร่เลื่อนลอยโดยการปลูกข้าวโพด ข้าวไร่ มันสำปะหลัง อ้อย ถั่ว และพืชไร่ต่าง ๆ ในขณะที่ป่าไม้ถูกบุกรุกและทำลายเฉลี่ยประมาณปีละ 3 ล้านไร่ นั้นกรมป่าไม้ได้ทำการปลูกป่าทดแทนได้เฉลี่ยปีละ 300,000 ไร่ เท่านั้น จะเห็นได้ว่าอัตราการปลูกทดแทนกับอัตราการทำลายป่าแตกต่างกันมากจนเทียบกันไม่ได้ ป่าไม้ของประเทศไทยที่เสียหายอยู่ในเวลานี้ มิได้เกิดจากการที่โรงเลื่อยพ่อค้า หรือชาวบ้านลักตัดไม้เท่านั้น แต่ความเสียหายที่ป่าไม้ของชาติที่กำลังเผชิญอยู่นั้นอาจลำดับความร้ายแรงได้ ดังนี้

1) การลักลอบโค่นและเผาทำลายป่าในบริเวณต้นน้ำลำธารเพื่อทำไร่เลื่อนลอยการทำลายป่าประเภทนี้ทำให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่การป่าไม้ของชาติ และก่อให้เกิดปัญหาการพังทลายของดินและการเกิดอุทกภัยเพราะป่าเหล่านี้เป็นป่าที่อยู่ในบริเวณต้นน้ำลำธาร ซึ่งอำนวยความสะดวกทางอ้อมโดยเฉพะในแง่ของการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกษตรของชาติการทำลายป่าประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกว่า 7-8 แสนคน พวกนี้จะทำการตัดโค่นต้นไม้โดยไม่เลือกชนิดและขนาด อีกทั้งไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์แต่อย่างใดแต่กลับทำการเผาผลาญต้นไม้ลงเป็นถ่าน เพื่อใช้พื้นที่ดังกล่าวทำไร่เลื่อนลอย ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดพืชผักต่าง ๆ ตลอดจน ฝิ่น จากการสำรวจจากกรมป่าไม้ร่วมกับ เอฟ เอ โอ (FAO) โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศและสำรวจทางภาคพื้นทีปรากฏว่าป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารทางภาคเหนือได้ถูกทำลายทำไร่เลื่อนลอยไม่น้อยกว่า 20 ล้านไร่ หากคำนวณง่ายว่าไร่หนึ่ง ๆ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ประมาณ 10 ลูกบาศก์เมตร และคิดราคาเพียงลูกบาศก์เมตรละ 100 บาท ก็เป็นมูลค่าที่เสียไปเฉพะไม้อย่างเดียวถึง 14,000 ล้านบาท นอกจากนั้นปัญหาอุทกภัยซึ่งเป็นผลติดตามมาจากการทำลายป่าก็นับวันแต่จะรุนแรงและเกิดขึ้นเสมอทุกปีและได้ทำความเสียหายให้แก่พืชผลทางเกษตรและทรัพย์สินเงินทองตลอดจนชีวิตมนุษย์และความอยู่ดีกินดีของประชาชนหนักยิ่งขึ้นทุกวัน นี่คือนโยบายอันร้ายแรงที่ประชาชนเจ้าของประเทศทุกคนควรจะได้ทราบและช่วยหาทางแก้ไข เราคงจะไม่ยอมให้เหตุการณ์เป็นอยู่เช่นนี้ตลอดไป

2) การทำลายป่าเพื่อต้องการที่ดินเพื่อการเกษตร การทำลายป่าประเภทนี้ได้กระทำกันอย่างกว้างขวางแต่เป็นการทำลายป่าในพื้นที่ค่อนข้างราบไม่ลาดชันมากนักและไม่ใช้ป่าต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ทั้งนี้เพื่อนำเอาที่ดินมาทำการเพาะปลูกเป็นการชั่วคราวและถาวร เนื่องจากอัตราการเพิ่มของประชากรเป็นไปอย่าง

รวดเร็วความต้องการที่อยู่อาศัย ที่ทำกินและเพาะปลูกมีมากขึ้นที่สำคัญที่สุดคือการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเส้นทางคมนาคม ซึ่งมีถนนจำนวนไม่น้อยที่ตัดผ่านป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ป่าถูกทำลายลงที่ใดที่ถนนไปถึง ประชาชนก็เข้าไปบุกรุกจับจอง จนสุดความสามารถที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบจะยับยั้งไว้ได้ป่าที่ถูกบุกรุกส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ยาง ตะเคียนตะแบก มะค่าโมง โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ดินที่ถูกบุกรุกเหล่านี้ถ้าหากผู้บุกรุกจะได้ลงทุนลงแรงเพาะปลูกเป็นการถาวร ก็อาจไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อประเทศมากนักแม้จะสูญเสียป่าไม้ไปก็มีพืชผลทางเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ปอ มันสำปะหลัง อ้อย เข้ามาแทนที่แต่ถ้าหากที่ถูกทำลายเป็นภูเขาที่มีความลาดชัน และผู้บุกรุกทำการเพาะปลูกโดยปราศจากหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของดินก็จะถูกน้ำฝนชะล้างไปพร้อม ๆ กับเกิดการพังทลายของดิน ซึ่งผลเสียหายจะรุนแรงไม่น้อยไปกว่าการทำลายป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารแต่อย่างใด

3) การตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่าน การลักลอบตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่านนี้นับว่ามีความร้ายแรงรองลงมาจากสองประเภทแรก การลักลอบตัดไม้ประเภทนี้กระทำกับไม้ทุกชนิดและทุกขนาด ทั้งที่ยืนต้นอยู่เหนือดินและชุดเอาโคลนและรากที่อยู่ใต้ดินขึ้นมาเผาเป็นถ่านอีกด้วย ผู้ลักลอบทำป่าแบบนี้ส่วนใหญ่เป็นราษฎรผู้ยากจนและมีจำนวนมากที่ยึดอาชีพรับจ้างขายทุนเผาถ่านป่าไม้ที่ถูกทำลายส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังที่มีดินแลวเมื่อกถูกทำลายแล้วจะกลับฟื้นคืนเป็นป่าอีกได้ยากการปลูกสร้างป่าขึ้นใหม่ก็เป็นไปโดยยากลำบากยิ่ง การจะใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อการเพาะปลูกด้วยแล้วคงจะเป็นไปได้ยากเพราะดินเป็นกรวด ทราย และขาดความอุดมสมบูรณ์เมื่อปล่อยให้ร้างไปนาน ๆ ดินก็จะยิ่งเสื่อมโทรมไร้ค่าลงทุกที ในที่สุดก็จะแห้งแล้งมีสภาพคล้ายทะเลทราย

4) การลักตัดไม้ที่มีค่าเพื่อทำการค้าแปรรูปหรือใช้สอยส่วนตัวการที่ลำดับความเสียหายของการทำลายป่าแบบนี้เป็นลำดับสุดท้ายก็เนื่องจากว่า การทำลายป่าประเภทนี้ไม่เป็นการทำลายล้างเผาผลาญต้นไม้ทุกต้นในป่าจนเหลือแต่ที่ตึกร้างว่างเปล่าอย่างการทำลายป่าประเภทอื่น เพราะมันจะใช้ทำสินค้าได้มักจะเป็นไม้ที่โตแล้วไม้ที่ลักลอบตัดมาได้ก็ยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ และคงเหลือไม้ขนาดเล็กยืนต้นไว้ให้เติบโตสืบพันธุ์ต่อไปหากไม่บุกรุกทำลายซ้ำอีก อย่างไรก็ตามการลักลอบตัดไม้แบบนี้ก็นับว่าเป็นการทำลายป่าไม่น้อยทำให้ป่าต้องเสื่อมโทรมลงและที่สุดจะไม่มีไม้มีค่าเหลืออยู่เลย อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจและการใช้ไม้ของประชาชนนอกจากนั้นนายทุนลักตัดไม้ยังมีอาชีพทำไร่ด้วยทำให้เกิดผลเสียหายเป็นซ้ำสองโดยเฉพาะจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ชลบุรี ระยอง จันทบุรี เป็นต้น การลักลอบตัดไม้เพื่อทำการค้าก็นับว่าป้องกันและปราบปรามได้ง่ายกว่าการทำลายป่าไม้ประเภทอื่น ถ้าหากเจ้าหน้าที่ป่าไม้และพนักงานฝ่ายปกครองตลอดจนตำรวจท้องที่ได้เพิ่มความเข้มงวดกวดขันและมีความซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพต่อตนเอง และต่อประเทศชาติมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้เห็นได้ว่าปัญหาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น มนุษย์เรามากจะเป็นตัวปัญหาใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาความเจริญของประเทศที่ปราศจากขอบเขตและนโยบายทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นปัญหาจากไฟป่า ปัญหาโรคและแมลงตลอดจนสภาพลมฟ้าอากาศและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งต้องหาทางป้องกัน แก้ไข เพื่อให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ประสบผลสำเร็จต่อไปแนวทางในการอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained Yield) โดยยึดหลักการและวิธีการอนุรักษ์ ได้แก่ (1) การใช้อย่างชาญฉลาด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด (2) การฟื้นฟูสิ่งที่มีเสื่อมโทรม หมายถึง การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ให้เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ (3) การสงวนของทรัพยากร เป็นการเก็บรักษาของทรัพยากรไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้ การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ให้แต่ต้องส่วนวิธีการอนุรักษ์มีหลายวิธี การเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งมาปฏิบัตินั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการได้รับประโยชน์มากกว่า

5.2 หลักการจัดการป่าตามหลักธรรมชาติ

ป่าไม่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์และการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสิ่งมีชีวิตอื่น จากการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในทุกรัฐของโลกหรือของประเทศไทย ทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงการสูญเสียและผลที่ได้รับจากการกระทำนั้น การดำเนินงานอนุรักษ์ป่าไม้จึงได้รับความสนใจจากรัฐบาลและเอกชน และประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวสามารถกระทำได้ด้วยวิธีการที่หลายหลายอันเป็นกระบวนการหรือทางเลือก ดังนี้

1) กำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติมีอยู่หลายข้อที่สำคัญคือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เป็นการกำหนดแนวทางการจัดการและการพัฒนาป่าไม้ในระยะยาวเพื่อประโยชน์ 2 ประการ ได้แก่ (1.1) ป่าเพื่อการอนุรักษ์ กำหนดไว้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่หายาก และป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ในการศึกษา การวิจัย และนันทนาการของประชาชนในอัตราร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 48 ล้านไร่ (1.2) ป่าเพื่อเศรษฐกิจ กำหนดไว้เพื่อการผลิตไม้และของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจในอัตราร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 90 ล้านไร่ ป่าอนุรักษ์ หมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการคุ้มครองที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยทั่วไปอยู่ในการดูแลของกรมป่าไม้ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ อาจเป็นพื้นที่ป่าไม้ชายฝั่งทะเลหรือลักษณะอื่น ๆ ที่มีระบบนิเวศดั้งเดิมหรืออาจมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ เช่น การท่องเที่ยว นันทนาการ การศึกษาวิจัย ป่าอนุรักษ์ในระดับสากล (IUCN) แบ่งออกเป็น 10 ประเภท ส่วนในประเทศไทยในอัตราร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 48 ล้านไร่

2) อุทยานแห่งชาติ (National Park) หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมความถึงพื้นที่ดินทั่วไปภูเขา ห้วยหนอง คลองบึง บาง ลำน้ำทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ในทางปฏิบัติอุทยานแห่งชาติ คือ พื้นที่ที่สงวนไว้เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้และสัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม สงวนไว้เพื่อให้คงสภาพธรรมชาติดั้งเดิม เพื่อรักษาสมบัติทางธรรมชาติให้อนุชนรุ่นหลัง ๆ ได้ชมและศึกษาค้นคว้ามีลักษณะที่สำคัญ คือ (1) เป็นสถานที่ที่สภาพธรรมชาติเป็นที่โดดเด่น น่าสนใจและงดงาม (2) มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์โดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด (3) โดยทั่วไปต้องมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร เป็นสถานที่สงวนรักษาไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน โดยอาจจัดสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็น เช่น ถนนหรือเส้นทางไปชมธรรมชาติที่ปลอดภัยและบำรุงรักษา

2.1) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (Wildlife Sanctuary) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อว่าสัตว์ป่าในพื้นที่ดังกล่าวได้มีโอกาสสืบพันธุ์และขยายพันธุ์ตามธรรมชาติได้มากขึ้นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งแรก คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี

2.2) วนอุทยาน (Forest Park) หมายถึง พื้นที่ที่มีทิวทัศน์ธรรมชาติสวยงามมีความเด่นในระดับท้องถิ่น ซึ่งจัดไว้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเที่ยวเตร่ของประชาชนมีการปรับปรุงตกแต่งสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกให้เหมาะสมหลักทั่วไปในการจัดตั้งวนอุทยาน คือ (1) ต้องทิวทัศน์ที่สวยงาม (2) เป็นพื้นที่ที่อยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ (3) มีพื้นที่ประมาณ 500- 5,000 ไร่ (4) อยู่ห่างไกลจากชุมชนมากนัก (5) เป็นสถานที่ที่ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักดี วนอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทย คือ วนอุทยานน้ำตกกระเปาะ จังหวัดชุมพร ประกาศจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2501 (2.3) เขตห้ามล่าสัตว์ป่า (Non-hunting Areas) หมายถึง บริเวณที่ที่ราชการใช้ในราชการ หรือใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์หรือประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน การกำหนดเขตห้ามล่าสัตว์ป่าจะประกาศขึ้นเป็น ราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าชนิดใดหรือ

ประเภทใดก็ได้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้เป็นคราว ๆ ไป

3) สวนพฤกษศาสตร์ (Botanical Garden) หมายถึง สถานที่ที่ราชการได้รวบรวมเอาพันธุ์ไม้ไว้ทุกชนิดทั้งในและนอกประเทศ ที่มีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจทางด้านความสวยงามและที่หายากมาปลูกไว้ โดยแยกเป็นหมวดหมู่ และตระกูลเพื่อการศึกษาวิจัยและการเผยแพร่การขยายพันธุ์ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนแก่ประเทศชาติสืบไป สวนพฤกษศาสตร์ ที่สำคัญและคนทั่วไปรู้จักเป็นอย่างดี คือ สวนพฤกษศาสตร์พุแค จังหวัดสระบุรี สวนพฤกษศาสตร์เขาช่อง จังหวัดตรัง เป็นต้น

4) สวนรุกขชาติ (Arboretum) หมายถึง สวนเล็ก ๆ มีพื้นที่น้อยกว่าสวนพฤกษศาสตร์ สร้างขึ้นเพื่อรวบรวมพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ไว้โดยเฉพาะไม้ยืนต้นที่มีค่าทางเศรษฐกิจและดอกไม้ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นนั้น แต่มิได้ปลูกเป็นหมวดหมู่เหมือนอย่างในสวนพฤกษศาสตร์ แต่มีชื่อพันธุ์ไม้ติดไว้มีการทำถนนและทางเท้าเข้าชม จุดมุ่งหมายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการศึกษาปัจจุบันมีสวนรุกขชาติที่ดำเนินการอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ

5) พื้นที่สงวนชีวลัย (Biosphere Reserve) หมายถึง พื้นที่อนุรักษ์สังคมพืชและสัตว์ในสภาวะของระบบนิเวศที่เป็นธรรมชาติ เพื่อรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมเพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะข้อมูลพื้นฐานทั้งในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติปะที่ถูกละเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่สงวนชีวลัยนี้มีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการศึกษาและฝึกอบรมด้วยซึ่งพื้นที่เหล่านี้สภาประสานงานนานาชาติด้านมนุษย์และชีวลัย (The Man and the Biosphere International Coordinating Council) จะเป็นผู้ประกาศ

6) พื้นที่มรดกโลก (World Heritage) หมายถึง พื้นที่ที่มีหรือเป็นตัวแทนทรัพยากรธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีความเด่นในระดับโลก ซึ่งประกอบด้วยวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของโลก (The Earths Evolutionary History) ขบวนการทางธรณีและวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต (Geological Process and Biological Evolution) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่พิสดารหรือลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ (Superative Natural Phenomana) หรือระบบนิเวศที่ประกอบไปด้วยสัตว์หรือพืชที่หายาก (Habitat Containing Theatened Species) มีคุณค่าและความสำคัญทางชีวภาพซึ่งพื้นที่นี้ต้องได้รับการประกาศจาก UNESCO แหล่งมรดกโลกกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของโลก เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาอมรดกบ้านเชียง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ห้วยใหญ่เรศวร การที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ห้วยใหญ่เรศวร ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเนื่องจากมีคุณสมบัติตรงตามหลักเกณฑ์ข้อ 1 คือ มีคุณค่าและความสำคัญทางชีวภาพ และหลักเกณฑ์ข้อ 2 คือ มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ และหลักเกณฑ์ข้อ 3 คือ เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่าและพันธุ์พืชนานาชนิด

7) พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 (Watershed Class 1) หมายถึง พื้นที่ป่าที่ป้องกันไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารเป็นแหล่งให้น้ำต่อพื้นที่ตอนล่าง มักเป็นพื้นที่ตอนบนที่มีความลาดชันมากดินมีสมรรถนะในการทำพังทลาย เป็นพื้นที่ที่ควรเก็บไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

8) ป่าชายเลนอนุรักษ์ (Conservation Mangrove Forest) หมายถึง ป่าชายเลนที่หวงห้ามไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ประโยชน์ใด ๆ นอกจากจะปล่อยให้สภาพธรรมชาติเพื่อรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจพื้นที่ที่ง่ายต่อการถูกทำลายและการพังทลายของดิน พื้นที่ป่าที่ควรสงวนไว้เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เป็นต้น เช่น กำหนดให้มีพื้นที่ที่อยู่ห่างไม่น้อยกว่า 20 เมตรจากริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลองธรรมชาติ และไม่น้อยกว่า 75 เมตรจากชายฝั่งทะเลเป็นป่าชายเลนอนุรักษ์

9) พื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural Conservation Area) หมายถึง พื้นที่ธรรมชาติ ประกอบด้วย เกาะ แก่ง ภูเขา หนอง บึง ทะเลสาบ ชายหาด ซากดึกดำบรรพ์ และธรณีสัณฐานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์เพื่อประโยชน์สังคมและเศรษฐกิจ

5.3 การอนุรักษ์ป่าในรูปแบบอื่น ๆ

1) การปลูกป่า เป็นการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างหนึ่งเมื่อป่าไม้ในพื้นที่ถูกตัดฟันลงไม่ว่ากรณีใดก็ตาม นโยบายการรักษาป่าไม้ที่กำหนดให้มีการปลูกป่าขึ้นทดแทนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าทุกรูปแบบ การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้เสื่อมสภาพสามารถดำเนินการได้ทั้งภาครัฐบาล เอกชน ชุมชน และอาสาสมัครอาจกระทำเนื่องในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น ปลูกเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองครองราชย์ 70 ปี หรือในวันเข้าพรรษา เป็นต้น การปลูกพันธุ์ไม้ซึ่งจะเรียกว่า “สวนป่า” ได้นั้นเนื้อที่จะต้องมีความกว้างไม่น้อยกว่า 100 เมตรทั้งนี้ยกเว้นการปลูกต้นไม้ตามถนนหนทาง หรือปลูกเป็นแนวกันลมซึ่งเรียกว่า สวนป่าเส้นตรง (Linear Plantation) การปลูกสร้างสวนป่ามีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ (1) เพื่อผลทางเศรษฐกิจโดยตรง (2) เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์ระบบนิเวศ (3) เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมการปลูกสร้างสวนป่าจะสร้างขึ้นในที่ที่เคยเป็นมาก่อน (Reforestation) หรือไม่เคยเป็นป่ามาก่อนซึ่งควรกระทำในรูปแบบของป่าเศรษฐกิจ ป่าชุมชน หรือป่านันทนาการ ฯลฯ

2) การป้องกันไฟไหม้ป่า ไฟไหม้ป่าถือว่าเป็นอันตรายร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับป่าไม้การฟื้นฟูกระทำได้ยากมาก ไฟไหม้ป่าเกิดจากการกระทำของมนุษย์จากความประมาทเลินเล่อทำให้ต้นไม้บางส่วนอาจตายหมด หากเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนพืชหมดโอกาสแพร่พันธุ์ได้การป้องกันปัญหาไฟไหม้ป่ากระทำได้โดย (1) การประชาสัมพันธ์ซึ่งอาจเป็นรูปแบบของการเข้าถึงตนเอง ผู้กมิตร์และแนะนำประชากรที่อยู่ใกล้เคียงให้รู้จักคุณประโยชน์ของป่าไม้และโทษของไฟป่า ตลอดจนช่วยป้องกันการเกิดไฟป่าหรืออาจมีการโฆษณาทางวิทยุและโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ใบปลิว ป้ายประกาศที่มีคำขวัญ เป็นต้น (2) การสร้างแนวกันไฟและแนวควบคุมไฟ (Firebreak and Fire line) รอบ ๆ ป่าเพื่อกำจัดการต่อเนื่องของเชื้อเพลิง และสกัดกั้นการลุกลามของไฟซึ่งสามารถนำไปใช้ในการป้องกันไฟไหม้ได้อย่างกระทำได้โดยการถางแนวกำจัดวัชพืชให้เตียนหรืออาจใช้สารเคมีที่ป้องกันไฟ ได้แก่ ไดแอมโมเนียมฟอสเฟต และโมโนแอมโมเนียมฟอสเฟต พันเพื่อป้องกันไฟชั่วคราวแต่จะหมดฤทธิ์ยาเมื่อฝนตกลงมา (3) การตรวจตราระวังไฟโดยจัดเวรยามเดินตรวจตราทั่วสวนป่า และจัดเวรยามคอยสังเกตการณ์บนหอดูไฟเพื่อดูแลมิให้คนลอบจุดไฟเผาป่าระดมกำลังในการดับไฟได้ทันต่อเหตุการณ์

3) การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การป้องกันการบุกรุกทำลายป่าในปัจจุบันนี้จะเพิ่มความเสี่ยงมากขึ้น การป้องกันทำได้โดยการทำหลักเขตหรือป้ายเครื่องหมายให้ชัดเจนเพื่อบอกให้รู้ว่าเป็นเขตป่าประเภทใด การแก้ไขปัญหานี้สำคัญที่สุดอยู่ที่การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นไปด้วยความเที่ยงตรงเอาจริงเอาจัง และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพและหน้าที่ปฏิบัติตามด้วยกฎหมายและพระราชบัญญัติป่าไม้อย่างเคร่งครัดจะสามารถป้องกันการทำลายป่าในทุกรูปแบบได้

4) การใช้วัสดุทดแทนไม้ในการก่อสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่เคยใช้ไม้ดั้งเดิม เช่น การสร้างสะพานเพื่อทดแทนสะพานเก่าที่ชำรุด ควรจะใช้เหล็กทำสะพานให้รถวิ่งชั่วคราวก่อนจะมีสะพานใหม่ที่ถาวรและสร้างด้วยวัสดุที่ไม่ใช่ไม้ ห้องใช้วงกบประตู หน้าต่างเหล็ก ประตูหน้าต่างกระจกแทนการใช้ไม้ แม้แต่เครื่องใช้ต่าง ๆ ควรใช้วัสดุอื่นแทนใช้ไม้

5) การใช้ไม้อย่างมีประสิทธิภาพ/ประหยัด เป็นการนำเนื้อไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยใช้ทุกส่วนของต้น เช่น ไม้ที่เหลือจากการแปรรูป นำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างแล้วสามารถนำไปเป็นวัตถุดิบทำไม้อัด ไม้ปาร์เก้ ชี้นไม้สับ (Chip Board) ไม้ประสาน (Particle Board) ทำเครื่องใช้ขนาดเล็ก เช่น แจกันที่เขียนบุหรี ของชำร่วย เป็นต้น ส่วนไม้ที่นำมาแปรรูปเพื่อใช้ในการก่อสร้างหรือเพื่อการอื่นควรปรับปรุงคุณภาพไม้

ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ เช่น การอาบน้ำยาไม้ อบให้แห้งเพื่อยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานออกไป

6) การพยายามนำไม้ที่ไม่เคยใช้ประโยชน์มาใช้ เช่น มะพร้าว ต้นตาล ไม้ยางพารา นำมาทำเครื่องใช้ในครัวเรือนได้หลายชนิด อาทิ ตู้ เตียง โต๊ะ ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ควรปรับปรุงคุณภาพไม้ก่อน

7) ส่งเสริม ประชาสัมพันธ์ ในการศึกษาให้เยาวชนและประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ สร้างจิตสำนึกในอนุรักษ์และช่วยกันดูแลรักษาในการรักษาทรัพยากรป่าไม้เหมือนกับที่เรารักษาและหวงแหนสิ่งของที่เป็นสมบัติของเราเองรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ดังกล่าว นักวิชาการได้เสนอไว้หลากหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ เช่น การกำหนดปริมาณป่าไม้ที่จัดไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอนแล้วเข้าไปควบคุมป้องกันมิให้มีการทำลาย การกำหนดเขตที่ดิน ให้เป็นที่ทำกินของราษฎร มิให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานหรือการทำไร่เลื่อนลอย ในพื้นที่ดินรกร้างว่างเปล่าควรปลูกพืชคลุมดินเพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝนการป้องกันมิให้เกิดไฟป่า โดยการจำกัดกำลังคน พนักงานเจ้าหน้าที่รวมถึงขอความร่วมมือกับชุมชน ตรวจสอบมิให้เกิดไฟป่าขึ้น ช่วยลดอัตราการเกิดไฟป่าให้น้อยลง ในบริเวณที่ลาดชันมาก ควรห้ามใช้ประโยชน์จากดินเพื่อการอื่น นอกจากปลูกป่าและพืชคลุมดิน การแบ่งเขตที่อยู่อาศัย เขตก่อสร้างอุตสาหกรรมหรือเขตอนุรักษ์ให้ชัดเจน การป้องกันการพังทลายของดินริมฝั่งแม่น้ำ และที่สำคัญคือทำให้ความรู้ด้วยการอบรมแก่ประชาชนเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับให้มีความรู้และเข้าใจถึงประโยชน์คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ และหันมาให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง (กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2558)

6. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Culture and Community Forest Conservation)

วัฒนธรรมชุมชนคือรากฐานของวัฒนธรรมแห่งชาติ เพราะประชาชนชาวไทยทุกภาคได้ถือเอา ความเป็นพี่น้อง ครอบครัวและความเป็นชุมชน เป็นคุณค่าที่สำคัญอย่างมากเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลการดำรงอยู่ทาง เศรษฐกิจของประชาชนเป็นลักษณะที่แสดงความเป็นอิสระของสมาชิกขณะเดียวกันก็มีน้ำใจเป็นจิตวิญญาณของชาวไทย การพัฒนาที่มาจากใจของประชาชนชาวไทยจึงควรเน้นแนวทางที่ให้ความสำคัญเต็มที่กับความ เป็นชุมชน วัฒนธรรม ทำให้เรารู้จักตัวเองภาคภูมิใจในตัวเอง มีศักดิ์ศรี มีความงาม มีระบบคุณค่ามีจิต วิญญาณ รู้จักครอบครัวของเรา หมู่บ้านท้องถิ่นและที่สำคัญคือ ประเทศชาติของเราทุก ๆ คน แนวคิดสำคัญ กล่าวได้ ดังนี้

6.1 วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่า

กาญจนา แก้วเทพ (2531) ให้แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็น วิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมารวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำสร้าง ถ้ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ ความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ดังนั้นวัฒนธรรม คือ ความรู้และการปฏิบัติของมนุษย์เอง โดยจะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับตัวความรู้และการกระทำของ มนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537) ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของ หมู่บ้านล้านนา ที่มีผลมาจากการพัฒนาอย่างค่อนข้างอิสระจากอำนาจรัฐ ซึ่งนับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ ชุมชนสามารถสร้างสังคมขึ้นมาตามแนวความคิด ความเชื่อของตน วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบสังคมชาวนา ที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติและเพื่อนบ้านร่วมชุมชน รวมทั้งชุมชนหมู่บ้าน ไกลเคียง ดังนั้นอุดมการณ์ของสังคมหมู่บ้านจึงนิยมความเรียบง่าย ใฝ่สันติ ช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่เอาัดเอา

เปรียบ เนื่องจากอุดมการณ์นี้ชาวบ้านสร้างขึ้นเองพวกเขาจึงมีศักยภาพสูงในการสืบทอดและในการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก แต่คงสาระอุดมการณ์ไว้

บุญเทียน ทองประสาน (2531) ได้กล่าวว่า ในระบบการทางวัฒนธรรมนั้นเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม ชุมชนก็จะมีปรับ หรือสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอ ซึ่งการปรับหรือสร้างใหม่นี้ อาจออกมาในรูปแบบของการปรับทั้งหมด หรือปรับเพียงบางส่วนที่ต่อต้านหรือปฏิเสธและรับแต่รูปแบบแต่ไม่รับเนื้อหา

6.2 การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่กลุ่มคนในสังคมต่าง ๆ ยึดถือและยอมรับเป็นแนวปฏิบัติ วัฒนธรรมเป็นผลมาจากกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดแบบแผนของความสัมพันธ์ภายในกลุ่มประชากร ระหว่างกลุ่มประชากรกับกลุ่มประชากรและระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่ วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติและสามารถตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตภายใต้ข้อจำกัดของธรรมชาติได้ วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของมนุษย์ที่สร้างขึ้น ถ่ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมอาจปรากฏในรูปของความรู้ ความเชื่อ การปฏิบัติ ระบบคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนวัตถุสิ่งของและสัญลักษณ์อันเกิดจากการคิดและการประดิษฐ์ของมนุษย์

ฉลาดชาย รमितานนท์ (2536) ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า คือ วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น นั่นคือ ระบบคิด ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ 3 ทาง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอิทธิพลซึ่งกันและกันและยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจการใช้ทรัพยากร การเมืองการปกครอง การบริหารและกฎหมาย ศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น องค์ความรู้ของคนในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติรอบ ๆ ตัวคน เข้าเป็นหนึ่งเดียวกันแล้วพัฒนาถ่วงออกมาเป็นแนวคิดและอุดมการณ์ของสังคมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลโดยมุ่งนำความรู้ที่สั่งสมมาใช้ในการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533) ได้เสนอไว้ 3 ประการ คือ

- 1) ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน
- 2) ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบไปด้วย ครอบครัว เครือญาติและชุมชน
- 3) ระบบความเชื่อ เช่น ศาสนา และพิธีกรรม

การให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในการทำความดี ฯลฯ ดังปรากฏให้เห็นในหลายชุมชน ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นผลมาจากสมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องและรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้จะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อครอบงำ ซึ่งส่วนนี้จากสังคมในอดีต จะเห็นว่าชุมชนดั้งเดิมมีความพยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้ส่วนที่เกิดจากการปรับตัวหรือการผลิตความคิดอุดมการณ์ขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบกับชุมชนของตนเอง

7. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation Approach)

ในที่ประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณ องค์การสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะใน

ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่ง ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตยในกรณีดังนี้ คือ การเอื้อให้เกิดการพยายามพัฒนาการแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน และการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบายและการวางแผนดำเนินการโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ 3 การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรเพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจไม่ว่าระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ 4 การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากรการมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึง ซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริการทางารเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตนเองการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตนเองการตัดสินค่าความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเองโดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้ โดยมีใช้การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

ตามนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะสมาชิกของสังคมไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นตัวของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากรควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจ (กรมอนามัย. 2548)

แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น ทั้งนี้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (Top - down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน

(Bottom - up) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของโอคเลย์ (Oakley. 1984: 17) ได้กล่าวว่าแนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้ เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย (Missing ingredient) ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมายปัจจัย ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนรูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำมากล่าวไว้เท่าที่จำเป็นและสอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

7.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับอ็อกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่าการมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าจะเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกันที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะ เป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน (เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. 2549)

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครย์น ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่รวบรวมเอาความห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่าง ๆ ของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทางและเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่าและที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน (อ้างอิงในวันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลวดี บุรีกุล และ เมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี. 2551)

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (2532: 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย

ทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (2527: 2) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงน่าจะหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแบ่งออกในรูปแบบของการตัดสินใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

นรินทร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งใน สถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น

กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ปรีชญา เวสารัชช (2528: 5) ได้นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการที่ ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการใช้ความพยายามหรือทรัพยากรในส่วนของตนต่อกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้ 1. ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา 2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินและวัสดุในกิจกรรมพัฒนา

พีรพล ไชยพงศ์ (2539: 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐส่งเสริมชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กร อาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์ (2540: 12) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือ กลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงาน โดยการร่วมคิดร่วมลงมือปฏิบัติร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามประเมินผล

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุก ขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2522: 19) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ กล่าวคือจะต้องเป็นความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการนั้น ๆ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้ ควรจะต้องมีการตระหนักว่า ปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยกลุ่มหรือทำในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่านองค์การ (Organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลง

จากความหมายในข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่น สามารถเข้ามามีบทบาทหน้าที่ร่วมคิดร่วมทำ ซึ่งต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วม ในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

7.2 ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

สุธี ศรสวรรค์ (2538: 37 -38) ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 แบบ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์

- 6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภคร
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ประกอบการ
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
- 10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

อิระวีซร์ จันทรประเสริฐ (2541) กล่าวไว้คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในลักษณะตัวบุคคลให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ
- 2) การมีส่วนร่วมในลักษณะของกลุ่มขบวนการที่มุ่งสร้างพื้นฐานอำนาจจากการสร้างกลุ่มและโครงสร้างภายในหน่วยงาน
- 3) การมีส่วนร่วมในลักษณะโครงการให้ความสำคัญที่การจัดโครงการอันก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ดีเน้นกลุ่มเป้าหมายการถ่ายทอดระบบเทคนิค ความรู้ การกระจายอำนาจสู่ประชาชน
- 4) การมีส่วนร่วมในลักษณะสถาบันให้ความสำคัญในแง่ของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาบันมีการถ่ายทอดหรือขยายโครงสร้างอำนาจของกลุ่มผลประโยชน์และชนชั้นทางสังคม
- 5) การมีส่วนร่วมในลักษณะนโยบายเน้นเรื่องหลักการยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้เสียเปรียบในสังคมและนำมากำหนดนโยบายและแผนงานระดับชาติ (อ้างถึงในณรงค์ วาริชล. 2551: 6)

Andrew & Stiefel. (1980) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมในขั้นปฏิบัติการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์. 2546: 19)

Cohen & Uphoff (1977) ได้อธิบายและวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมโดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ทางด้านต่าง ๆ ประกอบไปด้วย ผลประโยชน์ทางด้านวัสดุผลประโยชน์ทางสังคมและผลประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เกี่ยวกับการควบคุมและการตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป (อ้างถึงใน ธนวัฒน์ คำภีระนนท์. 2550: 21 -22)

7.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2555) ได้ให้ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

- 1) การค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหา และพิจารณาแนวทางแก้ไข
- 2) การตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข และวางแผนหรือโครงการแก้ไขปัญหา
- 3) การปฏิบัติการแก้ไขปัญหตามแผนและโครงการที่วางไว้
- 4) การรับประโยชน์จากโครงการ

5) การประเมินผลโครงการ (อ้างอิงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์. 2546: 20)
เจมส์ คัดด์ ปิ่นทอง (2527: 10) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ เป็น 4 ขั้นตอน

คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ฉอาน วุฑฒิกรมรักษา (2526: 16) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน คือ

- 1) ขั้นตอนกำหนดความต้องการ
- 2) ขั้นตอนวางแผนดำเนินการ
- 3) ขั้นตอนตัดสินใจ
- 4) ขั้นตอนดำเนินการ

5) ขั้นตอนติดตามผลงาน นอกจากนี้ ยังได้แบ่งลักษณะการเข้าร่วมไว้อีกเป็นการร่วมประชุม ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมออกแรง ร่วมออกเงิน วัสดุ อุปกรณ์ ร่วมเป็นกรรมการ

ดิน ปรัชญาพฤทธิ (2542: 50) กล่าวว่า ทฤษฎีพัฒนาองค์การ (Organization Development) หรือโอดี (OD) มีวัตถุประสงค์ทั่ว ๆ ไปเพื่อที่จะเพิ่มความสามารถขององค์การในการแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่ โดยเน้นการปรับปรุงและปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ เน้นการร่วมแรงร่วมใจ ซึ่งการพัฒนาองค์การมีขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ

- 1) ค้นหาสาเหตุของปัญหา (Diagnostic)
- 2) ขั้นตอนวางแผนการดำเนินงาน (Action -Planning)
- 3) การปฏิบัติการให้เป็นไปตามกลยุทธ์ที่วางไว้ (Implementing)
- 4) ขั้นตอนประเมินผล (Evaluating)

Jonh & Uphoff (1980) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ว่าควรทำอะไร)
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้าน

ทรัพยากรการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ
 ผลประโยชน์ทางสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) (อ้างอิงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์.

2546: 21)

7.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527:183) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

- 1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมี ส่วนร่วม
 ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร
- 2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่งทำให้ประชาชนมีส่วนร่วม
 ทั่ว ๆ ไปที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็
 ช่วยแรง

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส ฯลฯ

ปรัชญา เวสารัชช (2528: 170) ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญซึ่งผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชนบท ดังนี้

- 1) ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและความปลอดภัย
- 2) ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่นโดยเฉพาะผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
- 3) ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์
- 4) ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนร่วมความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน หรือความรู้สึกรู้ว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วม เพื่อให้เกิดความสามัคคี

พัทยา สายหู (2529: 246) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีความสำคัญและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ได้ดำเนินการอยู่ในชุมชน ซึ่งความสำเร็จของโครงการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ปัจจัยที่เป็นลักษณะของโครงการ เช่น โครงการที่ประชาชนต้องการ
- 2) ปัจจัยที่มีลักษณะของชาวบ้านเอง เช่น ขยันขันแข็งสามัคคีมีผู้นำดี
- 3) ปัจจัยที่มาจากทางราชการ เช่น ถือเป็นโครงการสำคัญมีงบประมาณเหลือเพียงพอมีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุน

- 4) ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคมสะดวก วัสดุพร้อม เป็นต้น

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization) เสนอปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ

1) ปัจจัยของสิ่งจูงใจจากสภาพความเป็นจริงชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งทั้งในแง่การร่วมแรงร่วมทรัพยากรหรืออื่น ๆ นั้น มีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ 1.1) การมองเห็นว่าตนจะได้ประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็นเรื่องการกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ 1.2) การได้รับคำบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนบ้านให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2) ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเห็นประโยชน์ของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาแต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากไม่เห็นช่องทางของการมีส่วนร่วมหรือเข้าร่วมแล้วก็ไม่ได้รับดังที่คาดคิดเอาไว้ เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบ แบบแผน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะ 2.1) เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนารูปแบบ ใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้ 2.2) ควรมีกำหนดเวลาที่แน่ชัดเพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ 2.3) กำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

3) ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่ง ๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วม แต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมายวิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม เพราะสิ่งเหล่านี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำ (อ้างถึงใน ยุพิน ระพีพันธุ์. 2544: 21 -22)

อรพรรณ ภมรสวรรณ (2544) กล่าวว่า การที่ประชาชนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาใด ๆ มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายนอกชุมชนและปัจจัยภายในชุมชน เช่น แบบแผนการดำเนินชีวิต ความรู้และทัศนคติต่อกิจกรรมนั้น ๆ การมีโอกาสและการได้รับการสนับสนุนจาก

ภายนอกนโยบายการพัฒนาของรัฐ บทบาทของทางราชการต่อการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองและสังคม เป็นต้น (อ้างถึงใน ณรงค์ วาริชล. 2551: 9)

Newstorm (1993) พบว่า ปัจจัยที่เป็น อุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม คือ

- 1) ลักษณะขององค์กรโครงสร้างขององค์กร วัฒนธรรมขององค์กรหากองค์กรมีโครงสร้างใหญ่ขั้นตอนการปฏิบัติมาก เช่น ระบบราชการจะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมได้
- 2) นโยบายองค์กรที่ขาดความชัดเจน จะทำให้บุคลากรไม่แน่ใจเป้าหมายแนวทางการปฏิบัติ จึงเกิดความลังเลที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม
- 3) ภาวะผู้นำ ซึ่งถ้าหากว่าผู้นำเชื่อว่าผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้ไม่มีศักยภาพไม่มีความก้าวหน้า ขาดความกระตือรือร้นในการทำงานงานจะสำเร็จได้ต้องควบคุม ภาวะผู้นำประเภทนี้จะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมได้
- 4) ลักษณะงาน ซึ่งหากว่างานที่สามารถทำสำเร็จได้ด้วยตัวเอง เช่น งานในห้องทดลอง ลักษณะงานเช่นนี้จะทำให้บุคลากรไม่เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม
- 5) ความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น ระดับการศึกษา วิชาชีพ โดยถ้าหากบุคลากรที่มีระดับการศึกษาที่สูงอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบมากก็จะแสวงหาการมีส่วนร่วมมากกว่าบุคลากรที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าและหน้าที่ความรับผิดชอบที่น้อยกว่าด้วย (อ้างถึงใน ณรงค์ วาริชล. 2551: 10)

Cohen & Uphoff (1981) กล่าวว่าปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. เพศ 2. อายุ 3. สถานภาพสมรส 4. ระดับการศึกษา 5. อาชีพ 6. รายได้ 7. ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น 8. สถานภาพการทำงาน

Reeder (1963) ได้สรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการรักษาการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการ ดังนี้

- 1) การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อถือพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง
- 2) มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง
- 3) เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริมป้องกันและรักษาเป้าหมายตน
- 4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
- 5) ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน
- 6) การมองแต่ตนเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตนเองสมควร กระทำเช่นนั้น
- 7) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบังคับให้ทำ
- 8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรามีนิสัยชอบกระทำอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ
- 9) โอกาส บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะทำส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงการของสังคมเอื้ออำนวยเข้ามามีส่วนร่วมกันในการกระทำเช่นนั้นเท่าที่พวกเขาได้รับรู้
- 10) ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำส่วนร่วมกันในกิจกรรมบางอย่างที่ตน

เห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น

11) การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำการเช่นนั้น (อ้างถึงใน ปรีดา เจษฎาวรางกุล. 2550: 26)

8. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา (Development Approach)

8.1 ความหมายของการพัฒนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546) การพัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญ **ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526)** ให้ความหมายว่า การพัฒนา หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

วิทยากร เชียงกุล (2527) เขียนไว้ว่า การพัฒนา หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความกินดีอยู่ดี ความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมและจิตใจอย่างสงบสันติ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกาย ทั้งยังรวมความไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของคุณภาพชีวิตอันได้แก่ การศึกษา สิ่งแวดล้อม การพักผ่อนหย่อนใจ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532) กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) ให้ความหมายว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น

สุเทพ เชาวลิท (2524) การพัฒนา หมายถึง การเจริญเติบโต (Growth) เปลี่ยนแปลง (Change) และก้าวหน้า (Progress) อย่างมีระบบทั้งในรูปธรรม คือ สิ่งที่เป็นรูปร่างและนามธรรม คือ สิ่งที่ยังเกิดผลทางใจหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งสามารถวัดผลและประเมินค่าของความแตกต่างหรือการเปลี่ยนแปลงนั้นได้

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา กรรณสูต (2515) ให้ความหมายการพัฒนาว่า หมายถึง การเคลื่อนย้ายจากความด้อยพัฒนาให้หลุดพ้นจากความยากจน ซึ่งจะแสวงหาและบรรลุถึงได้อย่างแท้จริง โดยวิธีการวางแผนเพื่อการพัฒนา กล่าวคือการพัฒนาเป็นการปรับปรุงเงื่อนไขที่ไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ในสังคม

8.2 การพัฒนาชุมชน

คำว่า การพัฒนาชุมชน (Community Development) มีผู้ให้ความหมายไว้หลายคน เช่น

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์ (2509) ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

- 1) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น
- 2) การส่งเสริมให้ชุมชนนั้น ๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
- 3) การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ
 - 3.1) การพัฒนาด้านวัตถุ คือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดมีหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เราเห็นโดยแจ้งชัด เช่น การส่งเสริมด้วยการผลิตผล การส่งเสริมระบบขนส่ง การคมนาคม การชลประทาน ฯลฯ
 - 3.2) การพัฒนาด้านจิตใจ คือ การสร้างความเจริญโดยมุ่งจะให้การศึกษาอบรมประชาชนซึ่งรวมทั้งการให้การศึกษาตามโรงเรียน มหาวิทยาลัยตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการและการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างดี
- 4) การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นทั้งนี้

โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินการเอง

Arthur Dunham (1958) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงานแต่ก็มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน (Community Development) หมายถึง การทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันวางแผนและลงมือกระทำเองกำหนดว่ากลุ่มของตนและของแต่ละคนต้องการและมีปัญหาอะไรเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการและสามารถแก้ไขปัญหานั้น โดยใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด ถ้าจำเป็นอาจขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลและองค์กรต่าง ๆ สนับสนุน โดยแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนโดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจวางแผนการปฏิบัติการร่วมบำรุงรักษาติดตามและประเมินผล

2) การช่วยเหลือตนเอง (Aide Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

3) ความคิดริเริ่มของประชาชน (Initiative) ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่าความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตยและหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษาให้ประชาชนเกิดความคิดและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

4) ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) ในการพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนและองค์กรประชาชนคิดและตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างานเป็นของประชาชนและจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

อย่างไรก็ดี ยังมีหลักการเกี่ยวหลักการพัฒนาชุมชน โดยกรมการพัฒนาชุมชนได้สรุปไว้ 10 ประการ ดังนี้

1) ต้องพัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้านไปพร้อมกันถ้าพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะเห็นว่าสิ่งที่จะต้องทำการพัฒนาในชุมชนนั้นมีเพียง 2 ประการ คือ ด้านวัตถุและจิตใจ ด้านวัตถุนั้น หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุทุก ๆ ด้าน เช่น ถนนหนทางที่อยู่อาศัย สถานศึกษา สถานรักษาพยาบาล ไฟฟ้า วิทย์ เป็นต้น เมื่อสภาพแวดล้อมทางวัตถุเจริญก้าวหน้าดีแล้ว ไม่ได้หมายความว่าสภาพจิตใจของประชาชนจะเจริญก้าวหน้าตามไปด้วยเสมอไป จึงจำเป็นต้องส่งเสริมสภาพจิตใจให้แปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ถูกต้องด้วย เช่น การให้การศึกษา ส่งเสริมอาชีพส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมพร้อมกันไปด้วย

2) ยึดประชาชนเป็นหลักในการพัฒนาการทำงานกับประชาชนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญประชาชนกำลังประสบปัญหาอะไรกำลังมีความต้องการอะไรอะไรเป็นปัญหาที่รับด้านเป็นความต้องการที่รับด้านที่จะต้องรับแก้ไขอะไรเป็นปัญหาความต้องการที่รองลงมาสิ่งเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงตัวประชาชนเป็นที่ตั้งการแก้ปัญหาจึงจะตรงจุดมิใช่แก้ปัญหาจากปัญหาและความต้องการของผู้ปฏิบัติงานพัฒนาเอง

3) การดำเนินงานจะต้องค่อยเป็นค่อยไปจุดมุ่งหมายของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ก็คือ ต้องการแปรเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนในชุมชนและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น การดำเนินงานตามกิจกรรมจึงไม่ควรเร่งรีบจนเกินไปจนประชาชนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรการมุ่งผลงานตามกิจกรรมอย่างเดียวนั้นจะไม่ก่อให้เกิด

เกิดผลการพัฒนาอย่างแท้จริงการดำเนินงานจึงต้องค่อยเป็นค่อยไปโดยเลือกทำในชุมชนที่พร้อมกว่าก่อน

4) ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลักขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นมีลักษณะสนับสนุนการพัฒนาแล้ว จึงควรส่งเสริมให้วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นให้ได้รับบทบาทในการพัฒนาให้มากยิ่งขึ้นสิ่งใดที่เป็นการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมควรหลีกเลี่ยงหรือถ้าเห็นว่าประเพณีบางอย่างไม่ถูกไม่ควรก็ไม่ควรจะไปตำหนิ ตีเตียนตรง ๆ แต่ควรชี้แนะเสนอแนะให้ประชาชนเห็นว่าดีและไม่ดีอย่างไรด้วยเหตุผลแล้วช่วยกันหาทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

5) ต้องพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุดผลงานพัฒนาชุมชนนั้นควรจะเริ่มจากการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาดัดแปลงใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด โดยชี้แนะเสนอแนะให้คนในชุมชน เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนและนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือแปรรูปเป็นวัสดุ เครื่องใช้ในครัวเรือนให้ได้ คำว่าทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ตัวคน วัตถุ สถาบันทางสังคม และกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

6) ต้องยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือกันร่วมกันคิดว่าจะทำอะไรเมื่อตกลงกันแล้วก็จะร่วมกันทำโดยมอบหมายงานให้แต่ละคนได้รับผิดชอบร่วมกันงานจะมาจากเบื้องล่าง คือ ตัวประชาชนในชุมชนเองไม่ได้มาจากถูกสั่งให้กระทำในการเข้าไปแก้ปัญหาของประชาชนนั้น ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะไม่ใช้วิธีออกคำสั่งแต่จะให้การศึกษาชักชวนชี้แนะให้ประชาชนได้เห็นปัญหาและร่วมกันหาทางแก้ไขโดยความสมัครใจ

7) ต้องใช้หลักการประสานงานงานพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับที่การประสานงาน เพราะงานพัฒนาชุมชนนั้นมีช่างของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะเป็นงานที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบทุกหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานพัฒนาก็มีไว้ว่าจะเป็นผู้เชี่ยวชาญทุก ๆ ด้าน จึงต้องอาศัยการประสานงานเป็นหลักในการดำเนินงาน

8) เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อนผู้นำในท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพเชื่อถือจะพูดจาทำอะไรประชาชนส่วนใหญ่จะยอมรับและคล้อยตามการจะกระทำกิจกรรมพัฒนาในชุมชนหากผู้นำเห็นชอบด้วยปัญหาการขัดแย้งและการให้ความร่วมมือก็จะน้อยลงหรือหมดไป

9) การดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติการจัดทำแผนงานหรือกิจกรรมใด ๆ จะต้องให้เป็นไปตามแผนพัฒนาระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสมอ

10) ปลูกฝังความเชื่อมั่นในตนเองให้กับประชาชนความเชื่อมั่นในตนเองเป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้แม้งานนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตามหากมีความมั่นใจและเชื่อในพลังงานที่ตนเองมีอยู่แล้ว การดำเนินงานก็จะสำเร็จลงได้โดยไม่ยากนัก (อึ้งใน กรมการพัฒนาชุมชน. 2558)

8.3 การพัฒนาแบบยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) สืบเนื่องจากการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์หรือกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและกลไกการตลาดได้ก่อให้เกิดความเจริญการเติบโต การผลิต และการบริโภคและการใช้ประโยชน์ที่เป็นผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมทั้งชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืชพรรณ อย่างฉับพลันหรือต่อเนื่องสืบเนื่องต่อไป ประกอบกับความล้มเหลวของการพัฒนาแบบดั้งเดิมที่ผ่านมาที่เน้นการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยไม่คุ้มค่าโดยไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกที่มีอยู่อย่างจำกัดการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวนี้ นอกจากจะทำลายสิ่งแวดล้อมชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืชพรรณแล้วการพัฒนาเศรษฐกิจของหลายประเทศ ได้สร้างปัญหาให้กับความเป็นอยู่ของมนุษย์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

อย่างมหาศาลเนื่องจากบางรัฐบาลไม่รับผิดชอบไม่ฉับไวต่อการตอบสนองความต้องการของประชาชน อีกทั้งระบบราชการมีการฉ้อราษฎร์บังหลวง ขาดประสิทธิภาพ และไม่มีความโปร่งใสหรือขาดการควบคุมตรวจสอบมากเท่าที่ควร

ดังนั้น การที่มนุษย์ยังคงใช้แนวทางพัฒนาแบบเดิมดังกล่าว ต่อไปในอนาคต เมื่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่จะนำมาบริโภคหรือใช้ประโยชน์ร่อยหรอ เสื่อมคุณภาพ เสื่อมสลาย หรือหมดสิ้นไป อาจทำให้ชีวิตบนโลกต้องดำรงอยู่ด้วยความลำบากหรือจบสิ้นไป การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่อป้องกันมิให้โลกต้องเดินทางไปสู่จุดจบ นานาชาติจึงได้ประชุมร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวคิดที่เป็นกลางที่สุดมา เฝ้ายาวภัยพิบัติที่เกิดขึ้น ผลสรุปที่ได้คือ ทั่วโลกควรปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนา โดยจะต้องยกเลิกการพัฒนาแบบเดิมซึ่งรัฐเป็นผู้ชี้แนะและออกคำสั่งแต่เพียงฝ่ายเดียวในลักษณะรัฐชาติ หรือ รัฐประชาชาติ (Nation State) แล้วปรับเปลี่ยนเป็นประชารัฐ (Civil State) ซึ่งเป็น “ความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างรัฐกับประชาชนในลักษณะที่เป็นประชาสังคม (Civil Society)” คำว่า ประชาคมนั้น หมายถึง การพัฒนาที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน โดยทุกฝ่ายในสังคมต่างให้ความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ส่วนคำว่า ประชารัฐนั้น หมายถึง รัฐซึ่งมีรัฐบาล เอกชน และประชาชนร่วมมือกันในทุกเรื่องที่เป็นสาธารณะเมื่อเป็นเช่นนี้แนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนจะสำเร็จได้หรือไม่ทุกประเทศควรร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดที่สำคัญคือ รัฐบาลของประเทศควรปรับเปลี่ยนมุมมองและการบริหารจัดการใหม่จากที่รัฐบาลเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชนสามารถควบคุมและครอบงำประชาชนให้ปฏิบัติตามคำสั่งได้มาเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในระดับการร่วมรับรู้ การตัดสินใจของหน่วยงานของรัฐและในระดับการร่วมตัดสินใจอีกทั้งควรตกลงกันให้ชัดเจนด้วยว่าสัดส่วนของบทบาทหรืออำนาจหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการพัฒนานั้นควรจะเป็นลักษณะใดเพื่อให้การพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถแทรกเข้าไปในทุกส่วนของสังคมโลก เมื่อเริ่มต้นทศวรรษที่ 1980 (หรือประมาณปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา) องค์การสหประชาชาติ จึงเสนอให้ประเทศกำลังพัฒนาที่ประสบความล้มเหลวในการพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้นเร่งปฏิรูประบบเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการปฏิรูปการเมือง การบริหาร การศึกษา การขจัดและลดความยากจน การส่งเสริมให้มีการบูรณาการทางการผลิต ทางการเกษตร การสร้างงานที่พอเพียงกับการเติบโตของประชากร การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม และการลดอัตราการขยายตัวของประชากร เป็นต้น โดยนาระบบการจัดการที่ดีที่เรียกว่า Good Governance หรือธรรมาภิบาลหรือธรรมรัฐ หรือการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี (ในปี 2546 ประเทศไทยเรียกว่า การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี) มาใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา สำหรับประเทศไทยต่อมาได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ที่กำหนดให้หน่วยงานของรัฐต้องบริหารราชการโดยยึดหลักการของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี การพัฒนาตามหลักดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญกับ 6 หลักการ ได้แก่ หลักนิติธรรม (Rule of Laws) หลักคุณธรรม (Ethics) หลักความโปร่งใส (Transparency) หลักความมีส่วนร่วม (Participation) หลักความรับผิดชอบ (Accountability) และหลักความคุ้มค่า (Value for Money)

สำหรับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นเห็นอย่างชัดเจนเมื่อคณะกรรมการหรือสมัชชาสิ่งแวดล้อมของโลก (World Commission on Environment) ในปี พ.ศ. 2526 ได้ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า หมายถึง รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไป กล่าวคือ ผลของการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันจะต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไปในอนาคต สำหรับประเทศไทยการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการหรือผสมผสาน (Integrated) เป็นองค์รวม (Holistic) และมีดุลยภาพ (Balance) หรือการพัฒนาที่มีกิจกรรมสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

ขยายความได้ว่า หมายถึง การพัฒนาที่มีลักษณะผสมผสาน คือ มีกิจกรรมพัฒนารวมทั้งมีการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่เป็นส่วนรวมหรือมหภาค และเมื่อใดที่กิจกรรมพัฒนานั้น ส่งผลกระทบต่อด้านลบต่อทรัพยากรธรรมชาติหรือคุณภาพสิ่งแวดล้อมในใดที่หนึ่งก็จะต้องเสริมสร้างคุณภาพ สิ่งแวดล้อมในที่อื่นชดเชยเพื่อให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมในภาพรวมคงอยู่ได้ คำว่า การผสมผสานยังหมายความว่า รวมไปถึงการผสมผสานแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยา และสังคมวิทยาเข้ากับการปฏิบัติงานพัฒนาโดย ควรเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือมุ่งตรงไปสู่จุดหมายเดียวกัน อันจะทำให้มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ควบคู่กันไป โดยสันติสุขสงบและยั่งยืน

นอกจากนี้แล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืน ยังหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและ สถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองในหลายมิติรวมถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ หรือระบบคุณค่า อันเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเชิงปริมาณไปสู่เชิง คุณภาพให้ดียิ่งขึ้นปลอดจากระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจและการผูกขาดอำนาจทางการเมือง ตัวอย่างการ เปลี่ยนแปลงตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเอื้ออำนวยต่อระบบเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาที่สามารถเพิ่ม ผลผลิตอย่างมีคุณภาพหรือมีความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี พร้อมทั้งมีการแบ่งปัน ผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรมและสร้างความเสมอภาคทางโอกาส กล่าวได้ว่า แนวคิดการพัฒนา ที่ยั่งยืนเริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาสังคมโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เริ่มตั้งแต่สหประชาชาติได้จัดให้ มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศ สวีเดน ซึ่งเรียกร้องให้ทั่วโลกคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่ใช้อย่างฟุ่มเฟือย ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาสิ่งแวดล้อมโลกและการพัฒนาของโลก (World Commission on Environment and Development หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า Brundtland Commission) โดย เรียกร้องให้ประชาชนทั่วโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตให้ปลอดภัยโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและสอดคล้อง กับข้อจำกัดของธรรมชาติ รวมทั้งได้เสนอว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้ การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเมื่อสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการ พัฒนา (UN Conference on Environment and Development หรือ UNCED) หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 ซึ่งผลการประชุมนี้ ผู้แทนของ 178 ประเทศรวมทั้งไทยได้ร่วมลงนามรับรอง แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งถือเป็นแผนแม่บทของโลกที่ ประเทศสมาชิกต้องตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม และเห็นความสำคัญที่จะร่วมกันพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อ สร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลกจากแผนปฏิบัติการ 21 ข้างต้น ประเทศไทยได้รับแนวคิดการพัฒนา ที่ยั่งยืนเข้ามา เช่น บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยไม่เพียงเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เน้นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และเน้นชุมชนเข้มแข็งแล้ว ยังเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย (พิชญ์ สมพอง. 2529)

8.4 การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

สืบเนื่องมาจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจโลก และแนวทางการพัฒนาของประเทศทางตะวันตก รวมทั้งแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาของไทยได้เน้นทุนนิยมหรือเสรีนิยมซึ่งให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมตรา ประสิทธิภาพ กำไร ความรวดเร็ว การต่อสู้แข่งขัน ผลประโยชน์สูงสุด รวมทั้งเน้นความเจริญก้าวหน้าโดยใช้ เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น ๆ ประกอบกับคนไทยเป็นจำนวนมากได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างฟุ่มเฟือยเป็นจำนวนมากและต่อเนื่องทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมสภาพ ถูกทำลายและบางอย่างหมดสิ้นไปอย่างหาทดแทนใหม่ไม่ได้อาจเปรียบเทียบได้ว่าคนไทยใช้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 ส่วน ขณะที่ทำนุบำรุงได้เพียง 1 ส่วน หากปล่อยเช่นนี้ต่อไปคนไทย

ย่อมเผชิญกับความทุกข์ยากและในอนาคตก็จะเกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกันเพิ่มมากขึ้น ๆ ด้วยเหตุผลหลักดังกล่าวนี้ จึงนำมาสู่การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ซึ่งหมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ การพัฒนาของไทยจึงควรยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาในทุกเรื่องและยังเป็นแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่ชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เศรษฐกิจพอเพียงจึงสามารถประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานการพัฒนาประเทศได้ในทุกภาคการผลิตรวมทั้งเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและปฏิบัติงานของคนไทยทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมเรื่องสำคัญ ดังนี้

1) การดำเนินการในทางสายกลางที่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความพอดี เน้นการพึ่งตนเองขณะเดียวกันให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์

2) ความพอเพียงที่เน้นการผลิตและบริการอยู่บนความพอประมาณมีเหตุผล

3) ความสมดุลและการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมมีสมดุลระหว่างกระแสการแข่งขันจากโลกาภิวัตน์และกระแสท้องถิ่นนิยม มีความหลากหลายในโครงสร้างการผลิตมีการใช้ทุนที่มีอยู่ในสังคมให้มีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุดไม่ทำลายทรัพยากร-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่ดีงาม

4) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรในการเตรียมความพร้อมรู้เท่าทันต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นในการปรับตัวมีการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลมีความเข้มแข็งมั่นคง และยั่งยืน

5) การเสริมสร้างจิตใจคนและพัฒนาคนในชาติให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบ ชื่อสัตย์สุจริต มีสติปัญญา มีความเพียร อดทน และรอบคอบ

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงกับความผันแปรของธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียร และความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี ความพอเพียงนั้น จะต้องประกอบด้วย 3 ลักษณะพร้อม ๆ กัน ได้แก่ หนึ่ง ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ สอง ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ สาม การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

8.5 การบริหารการพัฒนา

มีผู้ให้ความหมายคำว่า การบริหารการพัฒนา (Development Administration) ไว้หลายท่าน ดังนี้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2522) กล่าวสรุปถึงการบริหารการพัฒนาตามแนวคิดของ จอร์จ เอฟ. แกันท์ ว่า การบริหารพัฒนานั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อแยกเป้าหมายของการบริหารเพื่อให้การสนับสนุนและการจัดการสำหรับการพัฒนา ออกจากการบริหารกฎหมายและความเป็นระเบียบ และเนื่องจากการบริหารเพื่อพัฒนามิใช่จะรวมถึงเฉพาะสมรรถนะที่จะเติบโตและเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและเป้าหมายอันสูงสุดของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าอีกด้วย ดังนั้นการบริหารการพัฒนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับการบริหารทั้งด้านภายในและภายนอก

ดิน ปรัชพฤทธิ์ (2528) อธิบายว่า การบริหารการพัฒนา (Development Administration, Administration of Development, หรือ A of D) หมายถึง การนำเอาความสามารถที่มีอยู่ในการพัฒนาการบริหารมาลงมือปฏิบัติตามนโยบายแผน แผนงาน หรือโครงการพัฒนาประเทศจริง ๆ เพื่อให้บังเกิดความเปลี่ยนแปลงตามที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า และความเปลี่ยนแปลงตามที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้านี้จะมุ่งความเจริญงอกงามทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศอันจะนำไปสู่การลดความทุกข์ยากของคนทั้งที่อยู่ในองค์การ (ข้าราชการ) และที่อยู่ภายนอกองค์การ (ประชาชน)

อาษา เมฆสวรรค์ (2515) ได้กล่าวถึงความหมายของการบริหารการพัฒนาว่าแบ่งเป็น 2 ทรรศนะตามทรรศนะประการแรกนั้น ถือว่า การบริหารการพัฒนา หรือ Development Administration คือ การบริหารงานหรือการบริหารราชการในประเทศด้อยพัฒนาที่มุ่งมั่นที่จะดำเนินการพัฒนา ดังที่เขียนในภาษาอังกฤษ ว่า Administration in Poor Developed Countries which are Committed to Development ส่วนอีกทรรศนะหนึ่งเห็นว่า การบริหารการพัฒนา ได้แก่ การบริหารเพื่อการพัฒนาหรือการบริหารตามโครงการพัฒนาของประเทศหรือ Administration in Development or Administration of a Program of National Development ตามความเข้าใจอย่างง่าย ๆ ทั่ว ๆ ไป

George F. Gant (1979) นักวิชาการชาวอเมริกันอธิบายแนวคิดและความหมายของการบริหารการพัฒนา (development administration) เป็นคนแรก ๆ โดยมีประสบการณ์มาจากการปฏิบัติงานที่ Tennessee Valley Authority (TVA) ว่า การบริหารการพัฒนาเป็นคำที่ให้ความสำคัญกับหน่วยงานระบบการจัดการและกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาพร้อมกันนี้ การบริหารพัฒนายังเป็นเครื่องมือของรัฐบาลที่กำหนดให้เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาเพื่อทำการเชื่อมโยงและทำให้วัตถุประสงค์ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาติประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ การบริหารพัฒนายังช่วยปรับให้ระบบราชการและบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตอบสนองต่อการพัฒนาอีกด้วย ดังนั้น การบริหารการพัฒนา จึงหมายถึง การบริหารนโยบาย แผนงานและโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการบริหารการพัฒนาของแกันท์ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารงานภายใน (Internal Administration) หมายถึง การบริหารงานใด ๆ มีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีองค์การบริหารงานนั้น ๆ สามารถเป็นกลไกการบริหารที่ดีเสียก่อน จึงจำเป็นต้องจัดการภายในองค์การให้ดีให้มีประสิทธิภาพที่สุดซึ่งอาจทำได้ด้วยการจัดองค์การการบริหารงานบุคคลลงงานคลังงานวางแผน การตัดสินใจ ฯลฯ อันเป็นสาขาย่อยของรัฐประศาสนศาสตร์ให้ดีที่สุด ส่วนการบริหารงานภายนอก (External Administration) ครอบคลุมถึงเรื่องต่าง ๆ ที่หน่วยงานนั้นติดต่อกับปัจจัยนอกทั้งหมด ทั้งนี้ด้วยการที่ค้นพบว่า ในการบริหารงานนั้น มิใช่แต่จะมุ่งถึงประสิทธิภาพของการบริหารภายในองค์การอย่างเดียว เพราะองค์การมีหน้าที่ต้องปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีที่สุด ซึ่งหมายถึงว่า นอกเหนือไปจากการจัดการภายในที่ดีแล้ว ยังต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการหาช่องทางที่ดีติดต่อกับปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ให้ปัจจัยเหล่านั้นมาร่วมมือกับองค์การของตนเพื่อช่วยให้งานที่ได้รับมอบหมายสัมฤทธิ์ผลความสามารถในเชิงบริหารขององค์การที่จะบริหารปัจจัยภายนอกนี้ มีผลเกี่ยวกับความเป็นตายขององค์การ

ส่วนมาก เพราะองค์การบริหารต้องมีส่วนปฏิบัติการติดต่อกับคนหรือปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ด้วยกันแทบทั้งนั้น

Irving Swerdlow (1963) นักวิชาการชาวอเมริกันอธิบายว่า การบริหารการพัฒนา หมายถึง การบริหารในประเทศที่ยากจนหรือประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะการบริหารราชการในประเทศด้อยพัฒนาย่อมมีความแตกต่างกันกับการบริหารราชการในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งอาจพิจารณาและสังเกตเห็นได้จากลักษณะของความแตกต่างกันหลายแง่มุม อาทิ พิจารณาจากลักษณะและแบบแผนของการบริหารบทบาทของรัฐบาลและบทบาทของข้าราชการ เป็นต้น

จากแนวคิดและความหมายของการบริหารการพัฒนาของนักวิชาการหรือผู้รู้ของต่างประเทศและของไทยข้างต้นทำให้พอกล่าวได้ว่า คำว่า การบริหารพัฒนานั้น เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1950 โดย จอร์จ เอฟ. แกนท์ ได้เริ่มใช้ความหมายนี้ในปี ค.ศ. 1955 หรือ ค.ศ. 1956 เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางพื้นฐานสำหรับการวิจัยทางการบริหารและเพื่อใช้ในโครงการฝึกอบรมสำหรับสถาบันการศึกษาด้านการพัฒนาชนบท ซึ่งต่อมาได้จัดตั้งขึ้นที่คามิลลา (Comilla) ในปากีสถานตะวันออก (บังคลาเทศ) และที่ปาชาวา (Pashawar) ในปากีสถานตะวันตก สำหรับ ความหมายเริ่มแรกของคำว่า การบริหารการพัฒนา ของแกนท์นั้น ต้องการแสดงให้เห็นถึงข้อแตกต่างที่สำคัญของการบริหารที่เน้นการสนับสนุนและการจัดการสำหรับงานพัฒนากับการบริหารที่เน้นในเรื่องกฎหมายและความเป็นระเบียบยิ่งกว่า ได้อีกว่า แนวคิดการบริหารพัฒนานั้น แพร่หลายอย่างมากในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งรวมทั้งในเอเชียสำหรับประเทศไทยได้นำแนวคิดนี้มาปรับใช้ในช่วงที่เน้นการพัฒนาประเทศและการพัฒนาชนบท แนวคิดหรือลักษณะสำคัญของการบริหารการพัฒนาไม่อาจกำหนดได้อย่างชัดเจนและตายตัว ลักษณะเช่นนี้ เหมือนกับการให้ความหมายของคำทั้งหลายในทางสังคมศาสตร์ที่ขึ้นอยู่กับความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของนักปรัชญา ผู้รู้ นักวิชาการ นักกฎหมาย และนักบริหารแต่ละคนดังได้อธิบายเหตุผลไว้แล้วข้างต้น

อย่างไรก็ดี ในที่นี้ได้นำความหมายของการบริหารการพัฒนาข้างต้นมากำหนดเป็นความหมายของการบริหารการพัฒนา หมายถึง แนวทางหรือวิธีการหนึ่งของการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐ และ/หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการบริหารราชการ โดยให้ความสำคัญกับหนึ่ง “การบริหารการพัฒนา” ซึ่งหมายถึง การบริหารที่ต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาตามนโยบาย แผน แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหาร ตัวอย่างเช่น การพัฒนาเมือง การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม และการพัฒนาองค์กรตามรัฐธรรมนูญพร้อมกันนี้ ยังครอบคลุมถึง สอง “การพัฒนาการบริหาร” ภายใน เช่น อาจจัดแบ่งเป็นการพัฒนาที่ระบบใหญ่ คือ โครงสร้างอำนาจหน้าที่และที่ระบบย่อย คือ ตัวบุคคลทั้งทางด้านพฤติกรรมและจิตใจหรือจัดแบ่งเป็นการพัฒนาหรือปรับปรุงที่โครงสร้างอำนาจหน้าที่กระบวนการบริหารงาน ตลอดจนการเพิ่มขีดความสามารถในการบริหาร เป็นต้น โดยคำนึงถึงปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมด้วยและมีจุดหมายปลายทางที่อาจแบ่งเป็น (1) เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการของหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐรวมทั้ง (2) เพื่อการพัฒนาประเทศที่ตอบสนองความต้องการและประโยชน์ของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคง เมื่อเป็นเช่นนี้ การบริหารการพัฒนาจึงเป็น มรรควิธี (Means) แนวทางหรือวิธีการหนึ่งเพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (Ends)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การบริหารการพัฒนา เป็นแนวทางหรือวิธีการหนึ่งของการบริหารภาครัฐที่หน่วยงานภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการบริหารราชการ โดยเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพัฒนา รวมทั้งการพัฒนาหรือปรับปรุงการบริหารภายในของหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น โครงสร้าง อำนาจหน้าที่ กระบวนการ และบุคคล โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้วย และมีจุดหมายปลายทางเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ รวมทั้งเพื่อการพัฒนาประเทศ

8.6 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participation Development)

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมสมทบงบประมาณ 5-10% ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงานวัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงานหรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนงบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน (Top Down) คือมาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติและประเมินผลและอ้างว่าเป็นกระบวนการที่มาจากข้างล่าง (Bottom Up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (Public Hearing) แล้วซึ่งหมายถึงว่าได้รับการรับรองจากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุน ของชุมชนจึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แต่เพียงรูปแบบ เช่น การเลือกตั้งในทุกระดับแล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่าหลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5-10% มาสมทบโครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ไม่ใช่การเข้าไปเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่าจะเอาไปทำโครงการพัฒนาท้องถิ่นไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีรับรองแล้วอ้างว่าเป็นประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตของตนเองการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกันและการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการ ดังนี้

1) หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบจำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส

2) หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวมในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก

3) เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของเกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่มเนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นันทิยา หุตานูวัตร และณรงค์ หุตานูวัตร. 2546: 34)

สอดคล้องกับทศพล กฤตยพิสิฐ (2538) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

8.7 การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (Self - Reliance Community Development)

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนของการกระจายอำนาจ พ.ศ. 2542 มีผลทำให้หน่วยงานของรัฐพยายามปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ประชาชนในชุมชนก็มีความตื่นตัวในการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้น การกระจายอำนาจลงสู่ชุมชนทำให้การพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับประชาชนในท้องถิ่นทั้งสิ้นและผู้ที่ทำหน้าที่สนับสนุน ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและโครงการ วิชาการก็คือเจ้าหน้าที่ภาครัฐในชุมชนบทนั้นเอง ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534: 18) ได้กล่าวถึงบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐว่าต้องกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ได้เข้าใจ ถึงแนวคิด หลักการวิเคราะห์ ปัญหาของชุมชน และให้ประชาชนตระหนักว่าเป็นปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน มิใช่ของคนใดคนหนึ่ง (ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ .2534: 18) การกระทำเช่นนี้จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปราย ถกเถียง พิจารณาปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนของตนเองด้วยจะรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินโครงการเหมือนเป็นปัญหาของตน โดยแท้จริงการพัฒนาชุมชนไม่จะเป็นการพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมในด้านใดโดยมั่งคั่งอยู่บนพื้นฐานการสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้เป็นประการสำคัญหากสิ่งใดเกินกว่าความสามารถของประชาชนเช่นทางด้านวิชาการและวัสดุที่จำเป็นรัฐบาลยอมเข้าให้การช่วยเหลือเพื่อโครงการกิจกรรมของราษฎรบรรลุผลด้วยดีทั้งนี้โดยวิธีการ “ทำงานกับประชาชน (work with people) หมายถึงร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมกันทำงานไม่ใช่ทำให้ประชาชน (Work for people) แต่ฝ่ายเดียว” (จิตจำนงค์ กิติกริตติ. 2525: 54)

แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่เหมาะสมที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของกลุ่มประเทศทางตะวันตกได้ดี เพราะอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมทางตะวันตกเป็นแนวคิดหลัก และทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการได้ประจักษ์ถึงความบกพร่องของการพัฒนาตามกระแสหลัก เช่น ทฤษฎีทางพุทธศาสตร์ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (ทฤษฎีใหม่) ซึ่งอาคม ใจแก้ว (2534: 75) กล่าวว่า ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นทางเลือกเพื่อการพัฒนาประเทศอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของกลุ่มประเทศโลกที่สามจากนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์หลาย ๆ ประเทศ โดยอาศัยรากฐานการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ผ่านมาว่าภายใต้กระบวนการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชียบางประเทศและประเทศแถบละตินอเมริกาได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแท้จริงหรือไม่แต่ผลปรากฏจากการที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในทฤษฎีความอด้อยพัฒนาและการ

ฟังฟังนั้นก็พบว่าประเทศในโลกที่สามต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตลอดมา การกระจายความเจริญกระจุกอยู่ในเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการปกครองความมั่งคั่งก็ตกอยู่กับผู้นำประเทศเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ความยากจนของประชาชนในชนบทก็ยังคงปรากฏอยู่ทั่วไปถึงแม้ผู้นำประเทศจะพยายามแสดงให้เห็นถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยการพิจารณาจากรายได้ประชาชาติ ซึ่งเป็นการมองเพียงภาพรวมระดับประเทศที่มีได้คำนึงถึงความเป็นจริงระดับบุคคลว่า รายได้ประชาชาติที่เพิ่มขึ้นนั้นได้กระจายไปทุกระดับหรือไม่ (อาคม ใจแก้ว. 2534: 75)

8.8 การพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญา (Wisdom of Development)

ในช่วง 20 กว่าปีมานี้ การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเทศ อันเป็นผลจากการปะทะกันระหว่างแนวคิดสองกระแส ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ด้านของความเติบโตทางวัตถุ ที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำนวนมากและที่สำคัญคือ ผู้คนได้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ไร้ศักดิ์ศรีและรู้สึกโดดเดี่ยวเพราะถูกตัดขาดจากกันทางสังคมทำให้เกิดแนวคิดอีกกระแสหนึ่งขึ้นเรียกว่า กระแสชุมชนท้องถิ่น (Localization) ที่ให้ความสำคัญแก่คนและชุมชนในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมของตน เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความหมายมีค่า และมีศักดิ์ศรีเป็นแนวคิดที่มองทุกอย่างเชื่อมโยงถึงกันแบบองค์รวมได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมไทยการนำเสนอประสบการณ์ของชาวบ้านและชุมชนในทุกส่วนที่ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาบนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมได้เรียกร้องให้ผู้คนหันกลับมาทบทวนแนวคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชน จนกระทั่งแนวคิดใหม่ที่สำคัญต่อชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเคยเป็นกระแสรองมาก่อนหน้านี้ ได้กลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน การนำแนวคิดใหม่มาใช้ในการพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นไม่ได้ภายใต้การกฏเกณฑ์ และกติกการพัฒนาประเทศแบบเก่า ด้วยเหตุนี้การแก้ไขระเบียบกฎหมายของประเทศ เพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางใหม่นี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น เห็นได้จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ.2540 หากวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นข้างต้น จะพบว่า สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนลักษณะที่เป็นสากลและลักษณะเฉพาะของการพัฒนาชนบทไทยไปพร้อมกันลักษณะที่เป็นสากลก็คือ การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิดและทิศทางการพัฒนาของไทยตลอดช่วง 2 ทศวรรษแรกของการพัฒนา หลังจากนั้นการทำงานได้เห็นเข้าสู่ลักษณะเฉพาะที่ให้ ความสำคัญต่อวัฒนธรรมชุมชน การค้นหาประสบการณ์ระดับชุมชน ทำให้เกิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เกิดจากสภาพที่เป็นจริงของอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย และการแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาอย่างรอบด้าน มีรากฐานอยู่ที่ระบบคุณค่าดั้งเดิม และแสวงหารูปแบบใหม่เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณแห่งอดีตและการพึ่งตนเอง การประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมไทย การนำแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่ามาเป็นแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนและสังคม น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมยุคหลังสมัยใหม่ ผู้คนร้องหาจิตวิญญาณและวัฒนธรรมชุมชน

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กขมน ฤทธิเดช และคณะ (2557) ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับป่าไผ่: จารีตรักษาป่าของชุมชนควนโสการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของป่าไผ่และจารีตในการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนควนโส อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้นำชุมชนจำนวน 7 คน และการสนทนากลุ่มร่วมกับชาวบ้านชุมชนควนโส จำนวน 10 คน ผลการวิจัยพบว่า ป่าไผ่ของชุมชนควนโสเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าในทุก ๆ ด้าน อาทิ เป็นแหล่งอาหารการประกอบอาชีพการสร้างที่อยู่อาศัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าไผ่จึงเปรียบเสมือนชีวิตของชุมชน

เพราะเป็นแหล่งพึ่งพิงของระหว่างชุมชนด้วยเหตุนี้จึงเกิดเป็นจารีตรักษปากกล่าวคือ ชุมชนไม่ตัดไม้จันทน์กว่าจะโตเต็มที่หรือโตได้ขนาดที่ต้องการนำไปใช้ประโยชน์ป่าวันได้รับการดูแลจากคนในชุมชนเป็นการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มีความยั่งยืนทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม เมื่อความเจริญและการจัดการจากหน่วยงานของรัฐเข้ามาสู่ชุมชนคนสวนทำให้ชุมชนคนสวนใช้ประโยชน์จากป่าวันได้ลดน้อยลงแต่ป่าถูกทำลายมากขึ้นจากกลุ่มนายทุนที่ลักลอบตัดไม้ไปใช้ในอุตสาหกรรมโรงงานชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรกลับไม่รู้สึกรู้สึถึงความเป็นเจ้าของเนื่องจากคิดว่าป่าวันไม่ใช่ของชุมชนอีกต่อไปด้วยเหตุนี้จารีตรักษาป่าจึงจางหายไปจากชุมชนในที่สุด

จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2556) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่องในภาพรวม ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง ($x = 3.58$) การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีตทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจังซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้นและขึ้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจนสำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่า ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกันส่วนด้านการดำเนินงานการรับผลประโยชน์และการประเมินผล ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม

ชญาณิศ เกตุแก้ว (2556) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าโดยชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่มีรูปแบบการจัดการป่าออกเป็น 2 ลักษณะคือ ป่าชุมชนอนุรักษ์และป่าชุมชนใช้สอยโดยมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชนคือ ป่าชุมชนอนุรักษ์ หมายความว่า ป่าที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งป่าดังกล่าวห้ามมิให้มีการบุกรุกทำลายโดยเด็ดขาดทุกคนจะต้องช่วยรักษา และป่าชุมชนใช้สอย คือ บริเวณตั้งแต่เขตติดต่อกับวัดเป็นแนวเขตเรื่อยไปจนถึงบริเวณวังมัจฉารวมถึงบริเวณพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ส่วนพื้นที่ทำการเกษตรที่มีมาก่อนใช้ระเบียบนั้นอนุญาตให้ทำการเกษตรต่อไปแต่ห้ามบุกรุกเพิ่มเติมเป็นอันอนุญาตให้หาหน่อไม้หั่นอาหารอื่น ๆ ได้แต่ห้ามทำการเพื่อการจำหน่ายออกจากหมู่บ้านให้จำหน่ายเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้นโดยป่าชุมชนทั้งสองลักษณะเรียกได้ว่ามีกฎกติกาในการใช้ประโยชน์การท่องเที่ยวด้านความรู้ในท้องถิ่นด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวด้านการประชาสัมพันธ์และด้านความปลอดภัยและสิ่งอำนวยความสะดวก

ณัฐชัย ชีวะศิริ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เกิดจากการที่ทางราชการจัดให้มีการสัมปทานดูดทรายขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงและบริษัทที่ดำเนินกิจการดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดปัญหาการฟุ้งกระจายของฝุ่นละอองมลพิษทางเสียง จากระบบรถบรรทุกที่วิ่งทั้งวันทั้งคืน อีกทั้งการบรรทุกเกินขนาด ทำให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพของคนในชุมชน เมื่อชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน จึงมีการพูดคุยกันในกลุ่มเครือข่าย กลุ่มเพื่อนบ้านและขยายวงกว้างขึ้น จึงมีการรวมกลุ่มประชุมปรึกษาหารือทางแก้ไรร่วมกัน โดยมีผู้นำแบบไม่เป็นทางการเป็นผู้ประสานงาน เสนอแนวทาง

แก้ไขไปยังบริษัท โดยมีตัวแทนไปเจรจากับบริษัท แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงมีการรวมตัวกันปิดถนน ทางบริษัทจึงยอมทำตามเงื่อนไขของชุมชน การศึกษาครั้งนี้สะท้อนภาพการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกัน คิดหาแนวทาง ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา ซึ่งการได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง การพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลัก โดยมีกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นส่วนเชื่อมประสานการแก้ไขปัญหากับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองให้สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

บุญลือ อ่องตัว (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำปลา – น้ำตกผาเสื่อ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนทั้ง 4 กลุ่มชนเผ่า ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อวิทยุและผู้นำชุมชนมากที่สุด ซึ่งความรู้ความเข้าใจดังกล่าวเกิดผลกระทบโดยตรงต่อประชาชน เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย ภาวะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งและอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลจากการตัดไม้ทำลายป่าของพวกเขาเอง ในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนต่าง ๆ พบว่า กลุ่มชนเผ่า เหล่านี้มีระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง โดยที่กลุ่มชนเผ่าเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพของตนมากกว่า จึงไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมมากนัก สำหรับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย ชาติพันธุ์ อายุ การศึกษา การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำปลา – น้ำตกผาเสื่อ อย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนและความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์เป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้ยังพบว่า จำนวนครั้งในการให้ข้อมูลข่าวสารเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเห็นได้ชัดซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสนใจมากขึ้น ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ อายุ การศึกษา ความรู้ ความเข้าใจและระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความแตกต่างในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน เจ้าหน้าที่รัฐ และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องไม่ควรแบ่งแยกหรือเลือกปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งอาจทำให้เกิดข้อขัดแย้งและแย่งชิง ทรัพยากรกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มชนเผ่าและจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและตอกย้ำเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์มากขึ้น

วิเชียร บุญระชัยสุวรรณ (2555) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าในตำบลแม่ก๊ก อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ 1) ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าของตำบลแม่ก๊กในทุกขั้นตอน 2) ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าทั้งด้านการร่วมคิดและตัดสินใจ ด้านการร่วมวางแผนกำหนดกิจกรรมด้านการร่วมทำกิจกรรมและด้านการร่วมติดตามประเมินผลมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง 3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ป่าในภาพรวมประชาชนมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง 4) กิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ป่าและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ป่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนตำบลแม่ก๊ก อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วีระศักดิ์ กราปัญญา (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน – บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า 1) ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน – บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ มีศักยภาพเหมาะสมต่อการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน (2) การกำหนดหลักเกณฑ์กฎกติกาควรให้ชุมชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านตำบลและออกเป็นข้อบัญญัติตำบลเพื่อบังคับใช้ให้ครอบคลุมทุกด้าน 3) การบริหารจัดการ ป่าชุมชนควรบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชนโดยมีผู้แทนของหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการป่า ชุมชน 4) รูปแบบกิจกรรมควรเกี่ยวเนื่องประเพณีท้องถิ่นหรือการประกอบอาชีพของชุมชนการพัฒนาควร พัฒนาในด้านการจัดการ

ศิริพร ชูประสูติ และสุชาติ เขิงทอง (2558) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้กรณีศึกษา: เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแหวง จังหวัดภูเก็ต การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนและเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางที่ เหมาะสมในการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยเก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถามและการสนทนากลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่รอบแนวเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแหวงระยะรัศมี 2 กิโลเมตรจากการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ จำนวน 377 ตัวอย่าง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา t-test, F-test, ANOVA, Scheffe ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้้อยู่ ในระดับน้อยและเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือเพศระดับการศึกษา ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่อาศัยพรายได้และแนวทางที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม คือ 1. เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชุมชน 2. การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมให้ ประชาชนทราบ 3. การประสานงานหน่วยงานภาครัฐ 4. การศึกษารูปแบบวิธีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ ป่าไม้ที่เหมาะสมและปฏิบัติได้

สมหญิง บู่แก้ว (2553) ได้ศึกษาการประเมินมูลค่าการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ใน ป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอบางบาล จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายชนิดของ พรรณไม้และการใช้ผลผลิตจากป่า จากการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างของป่าชุมชนโคกใหญ่เป็นระบบนิเวศป่าเต็งรัง พบพรรณไม้ 107 ชนิด มีค่าดัชนีความหลากหลายชนิด (H') และค่าดัชนีความสม่ำเสมอของไม้ใหญ่ เท่ากับ 2.421 และ 0.680 ตามลำดับ ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ เห็ด กล้วย้าเลี้ยงสัตว์ ไม้พิน แผลงและผลผลิตจาก แผลง พืชผักป่า ผลไม้ สัตว์ป่า สมุนไพร และพืชกินหัว รวมมูลค่าเฉลี่ย 12,014.41 บาทต่อครัวเรือน

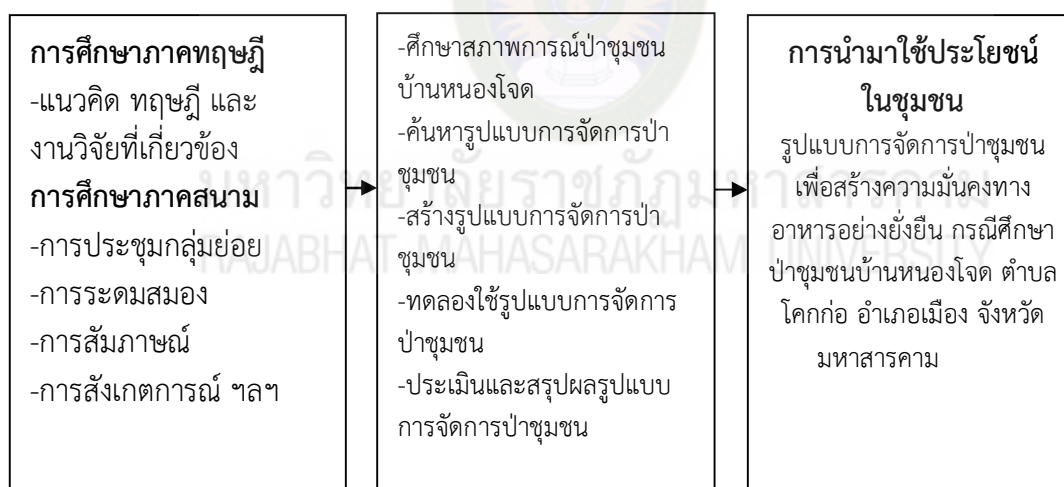
สรรพสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลที่เป็น หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุเฉลี่ย 57 ปี มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา จำนวนสมาชิกใน ครัวเรือนเฉลี่ย 4 คน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนเฉลี่ย 56 ปี มีอาชีพหลักคือ เกษตรกรและอาชีพรองคือ รับจ้างทั่วไปมีรายได้จากการประกอบอาชีพในครัวเรือนเฉลี่ย 42,674.91 บาท/ปี ไม่มีรายได้จากป่าชุมชน ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนเคยได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน ในด้านการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนเป็นอาหารแต่ไม่เคยติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกี่ยวกับเรื่องป่า ชุมชนมีความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุนการดำเนินงานในการพัฒนาป่าชุมชนระดับการมีส่วนร่วมใน การพัฒนาป่าชุมชนในด้านการตัดสินใจด้านการดำเนินการด้านการรับผลประโยชน์และด้านการประเมินผลมี ส่วนร่วมในระดับมาก ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในแต่ละด้านดังนี้ ด้านการตัดสินใจในการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนอาชีพหลักการได้รับข้อมูลข่าวสารความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุน และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาป่าชุมชน ส่วนด้านการดำเนินการในการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนอาชีพหลักการได้รับข้อมูลข่าวสารและความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุน ส่วนด้านการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือนและ

การได้รับข้อมูลข่าวสาร ส่วนด้านการประเมินผลการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนการได้รับข้อมูลข่าวสารและความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุน

สุรรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2540) ศึกษาการจัดการป่าขององค์กรชุมชนที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของหมู่บ้านก้อทุ่งนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิม มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า เคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ การจัดการป่าชุมชนชาวบ้านก้อทุ่งนั้น ใช้ระบบชุมชนควบคุมกันเองในการดูแลรักษาป่า รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากป่าด้วย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการจัดการร่วมภายใต้เงื่อนไขระเบียบ ประกาศ กติกา ที่พัฒนาสร้างขึ้นมา เป็นต้น

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ป่าชุมชนเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แก่มนุษยชาติมากมายไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และโดยเฉพาะอาหารที่ได้จากป่า ป่าชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนท้องถิ่น เพราะประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน แต่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการเข้าไปหาอาหารในป่า ซึ่งจะช่วยลดความจำเป็นในการใช้เงินลง เช่น การหาของป่ามาบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ บทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของป่าชุมชน ก็คือ การเพิ่มรายได้ที่เป็นตัวเงิน เช่น รายได้ที่เกิดจากการขายของป่าที่เก็บหามาได้ ซึ่งการหาของป่านี้จะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย นอกเหนือจากผลประโยชน์ที่อยู่ในรูปของของป่าแล้ว ยังมีผลประโยชน์ในรูปของทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

10. กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย